

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ВІДДІЛЕННЯ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ, ЗАГАЛЬНОЇ ТА ДОШКІЛЬНОЇ
ПЕДАГОГІКИ НАПН УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНА НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО
ВСЕУКРАЇНЬСЬКА АСОЦІАЦІЯ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УІВЕРСИТЕТ

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ

***XIII Міжнародних та
XXX Всеукраїнських педагогічних читань***

***«Василь Сухомлинський
у діалозі з сучасністю.
Грані особистості педагога
у вимірах сьогодення»***

***(до 105-ї річниці від дня народження
Василя Сухомлинського та 30-річчя проведення
всеукраїнських педагогічних читань)***

20 ВЕРЕСНЯ 2023 РОКУ

КИЇВ

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ВІДДІЛЕННЯ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ, ЗАГАЛЬНОЇ ТА ДОШКІЛЬНОЇ
ПЕДАГОГІКИ НАПН УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНА НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО
ВСЕУКРАЇНСЬКА АСОЦІАЦІЯ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УІВЕРСИТЕТ**

**Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю.
Грані особистості педагога у вимірах сьогодення**
(до 105-ї річниці від дня народження Василя Сухомлинського
та 30-річчя проведення всеукраїнських педагогічних читань)

Збірник матеріалів

XIII Міжнародних та XXX Всеукраїнських педагогічних читань

20 вересня 2023 року

Київ

Вінниця

«ТВОРИ»

2023

УДК 37.091.4Сухомлинський:005.745(100+477)(082)

С 91

*Рекомендовано до друку вченою радою
Державної науково-педагогічної бібліотеки України
імені В. О. Сухомлинського,
протокол № 11 від 30 листопада 2023 р.*

Редакційна колегія:

Сухомлинська О. В. (*головний редактор*), доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України, головний науковий співробітник відділу педагогічного джерелознавства та біографістики Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Сухомлинська Л. В., доктор філософії, науковий співробітник відділу педагогічного джерелознавства та біографістики Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Літературний редактор Білоцерківець І. П.

Бібліографічний редактор Демида Є. Ф.

Рецензенти:

Янченко Т. В., доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки і методики викладання історії та суспільних дисциплін Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка

Козир М. В., кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри освітології та психолого-педагогічних наук факультету педагогічної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка

С 91 Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Грані особистості педагога у вимірах сьогодення (до 105-ї річниці від дня народження та 30-річчя проведення всеукраїнських педагогічних читань) : зб. матеріалів XIII Міжнародних та XXX Всеукр. педагогіч. чит., 20 вересня 2023 р., Київ / НАПН України, Від-ня філософії освіти, загальної та дошкільної педагогіки, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського [редкол.: Сухомлинська О. В., Сухомлинська Л. В. та ін.]. – Вінниця : ТВОРИ, 2023. – 110 с.

ISBN 978-617-552-519-7

DOI 10.33407/lib.NAES.738201

Збірник містить тези виступів учасників XIII Міжнародних та XXX Всеукраїнських педагогічних читань «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Грані особистості педагога у вимірах сьогодення» (до 105-ї річниці від дня народження та 30-річчя проведення всеукраїнських педагогічних читань), що відбулися в Державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В. О. Сухомлинського 20 вересня 2023 року.

УДК 37.091.4Сухомлинський:005.745(100+477)(082)

*Редколегія не несе відповідальності за зміст публікацій.
Відповідальність за зміст публікацій несе автор.*

ISBN 978-617-552-519-7

© Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського, 2023

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
NATIONAL ACADEMY OF EDUCATIONAL SCIENCES OF UKRAINE
DEPARTMENT OF GENERAL AND PRESCHOOL
PEDAGOGY AND PHILOSOPHY OF EDUCATION
V. O. SUKHOMLYNSKYI STATE SCIENTIFIC
AND PEDAGOGICAL LIBRARY OF UKRAINE
ALL-UKRAINIAN ASSOCIATION OF VASYL SUKHOMLYNSKYI
RIVNE STATE HUMANITARIAN UNIVERSITY

**Vasyl Sukhomlynskyi in Dialogue with Modernity.
Sides of a Teacher's Personality in Today's Dimensions**
(to the 105th anniversary of the birth of Vasyl Sukhomlynskyi and the 30th
anniversary of the holding of all-Ukrainian pedagogical readings)

Collection of materials
XIII International and XXX All-Ukrainian Pedagogical Readings

20 September 2023

Kyiv

Vinnytsia
«TVORY»
2023

*Recommended for publishing
by the Academic Council of V. O. Sukhomlynskyi
State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine
protocol № 11 dated November 30, 2023*

Editorial Board:

Sukhomlynska O. V., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Full Member of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Chief Researcher of the Department of Pedagogical Source Studies and Biographistics of V. O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine

Sukhomlynska L. V., PhD, Researcher of the Department of Pedagogical Source Studies and Biographistics of V. O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine

Literary editor Bilotserkivets I. P.

Bibliographic editor Demyda Ye. F.

Reviewers:

Yanchenko T. V., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Pedagogy and Methods of Teaching History and Social Disciplines of T. G. Shevchenko Chernihiv Collegium National University

Kozyr M. V., Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Educology and Psychological and Pedagogical Sciences of the Faculty of Pedagogical Education of the Borys Grinchenko Kyiv University

Vasyl Sukhomlynskyi in Dialogue with Modernity. Sides of a Teacher's Personality in Today's Dimensions (to the 105th anniversary of the birth of Vasyl Sukhomlynskyi and the 30th anniversary of the holding of all-Ukrainian pedagogical readings) : coll. of materials of the XIII International and XXX All-Ukrainian Pedagogical Readings September 20, 2023, Kyiv / National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Department of Philosophy of Education, General and Preschool Pedagogy, V. O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine [Sukhomlynska O. V., Sukhomlynska L. V. and others]. – Vinnytsia : TVORY, 2023. – 110 p.

ISBN 978-617-552-519-7

DOI 10.33407/lib.NAES.738201

The collection contains abstracts of speeches of participants of the XIII International and XXX All-Ukrainian Pedagogical Readings – Vasyl Sukhomlynskyi in Dialogue with Modernity. Sides of a Teacher's Personality in Today's Dimensions (to the 105th anniversary of the birth of Vasyl Sukhomlynskyi and the 30th anniversary of the holding of all-Ukrainian pedagogical readings), which took place at V. O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine on September 20, 2023.

The editorial board is not responsible for the content of publications. The author is responsible for the content of the publications.

ISBN 978-617-552-519-7

UDC 37.091.4Сухомлинський:005.745(100+477)(082)

© V. O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine, 2023

ЗМІСТ

АШИТОК Н. І., МЕЛЬНИК Я. З.

**МИСТЕЦТВО ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДІТЕЙ
У СПАДЩИНІ В.СУХОМЛИНСЬКОГО.....8**

БЕХ І. Д.

**ГРАНІ БАТЬКІВСЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ
ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО.....10**

ГРОНА Н. В.

**ЕСЕ ЯК ОСОБИСТІСНА ФОРМА ВИРАЖЕННЯ ЕМОЦІЙ ПІД ЧАС ВІЙНИ
НА ЗАСАДАХ ПЕДАГОГІКИ В. СУХОМЛИНСЬКОГО.....14**

КАЛІНІЧЕНКО Н. А.

ВАСИЛЬ СУХОМЛИНСЬКИЙ У СПОГАДАХ СУЧАСНИКІВ-ЗЕМЛЯКІВ.....17

КОЛЯДА Н. М.

**ВИХОВАННЯ ЛЮДИНИ У ПЕДАГОГІЦІ
ВАСИЛЯ ОЛЕКСАНДРОВИЧА СУХОМЛИНСЬКОГО.....21**

КОЧУБЕЙ Т. Д.

**ДО ПИТАННЯ ЛИСТУВАННЯ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО
З НІМЕЦЬКИМ ВИДАВНИЦТВОМ ЩОДО ПУБЛІКАЦІЇ КНИГИ
«СЕРЦЕ ВІДДАЮ ДІТЯМ».....23**

СУХОМЛИНСЬКА О. В.

**ОЛЕКСАНДРА САВЧЕНКО І ВСЕУКРАЇНСЬКІ ПЕДАГОГІЧНІ ЧИТАННЯ
«ВАСИЛЬ СУХОМЛИНСЬКИЙ У ДІАЛОЗІ З СУЧАСНІСТЮ».....25**

АНІСІМОВА О. Е.

**ВАСИЛЬ СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО РОЛЬ ПАРТНЕРСТВА
У ДОШКІЛЬНІЙ ОСВІТІ.....27**

БАРАНЮК І. Г.

**ХУДОЖНЬО-ПЕДАГОГІЧНІ ТВОРИ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО ЯК
ВИХОВНИЙ ЗАСІБ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ: МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТ.....30**

БЛАХ В. С.

**ПИТАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО ТА ОСОБИСТІСНОГО РОЗВИТКУ
МАЙБУТНЬОГО КЕРІВНИКА ЗАКЛАДУ ОСВІТИ У НАУКОВІЙ
СПАДЩИНІ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО.....32**

БАЯНОВСЬКА М. Р.

В. О. СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО ЗМІЦНЕННЯ ПОТЕНЦІАЛУ ПСИХІЧНОГО

І ДУХОВНОГО ЗДОРОВ'Я ПЕДАГОГА В КРИЗОВИХ СИТУАЦІЯХ.....	35
<i>ГЕРАСИМЧУК О. М.</i>	
ЗАСОБИ ГРОМАДЯНСЬКОГО ВИХОВАННЯ В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО.....	38
<i>ДЕРКАЧ В. Ф.</i>	
РОДИННА ПЕДАГОГІКА В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ.....	41
<i>СОСКЕРІЛЛ А. Л.</i>	
TRANSLATING SUKHOMLYNSKYI'S STORIES FOR AN ENGLISH-SPEAKING AUDIENCE.....	45
<i>ЛУЦЮК А. М.</i>	
ПЕДАГОГІЧНА СПАДЩИНА ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ ВОЛИНИ.....	48
<i>СУХОМЛИНСЬКА Л. В.</i>	
ХУДОЖНІ МІНІАТЮРИ В. СУХОМЛИНСЬКОГО ПРО ВІЙНУ У СУЧАСНОМУ ПРОЧИТАННІ.....	53
<i>ТКАЧУК Л. В.</i>	
ЗАХИСНЕ ВИХОВАННЯ: В. О. СУХОМЛИНСЬКИЙ І СУЧАСНІСТЬ.....	56
<i>ТКАЧУК М. М.</i>	
СІМ'Я ЯК ШКОЛА СЕРДЕЧНОЇ ЧУТЛИВОСТІ І ЛЮБОВІ У БАТЬКІВСЬКІЙ ПЕДАГОГІЦІ В. СУХОМЛИНСЬКОГО.....	59
<i>ТОЦЬКА Т. П.</i>	
АКТУАЛЬНІСТЬ ОПОВІДАНЬ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО В РОБОТІ З ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ.....	63
<i>БЕЗРУК К. О., КОВГАНІЧ Г. Г.</i>	
ПЕДАГОГІЧНА СПАДЩИНА ВАСИЛЯ ОЛЕКСАНДРОВИЧА СУХОМЛИНСЬКОГО: НОВЕ ПРОЧИТАННЯ.....	69
<i>БОНДАРЕНКО В. В.</i>	
ОПОВІДАННЯ ПРО ВІЙНУ У КНИЗІ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО «ГАРЯЧА КВІТКА» (КИЇВ, 1978).....	75
<i>ВИШНЯК О. В.</i>	
СПОГАДИ ВЧИТЕЛІВ ПРО В. СУХОМЛИНСЬКОГО В МЕМУАРНІЙ ЛІТЕРАТУРІ.....	76

ДЯЧЕНКО Н І.

**НАЦІЯ, ЯКА ЧИТАЄ, – НЕПЕРЕМОЖНА.
ІДЕЇ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО В СУЧАСНОМУ ВИМІРІ.....78**

КОВГАНІЧ Г. Г., КОВАЛЬЧУК Г. С.

**КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ПРОЄКТУ
«ПЕДАГОГІЧНІ ЧИТАННЯ ВАСИЛЬ СУХОМЛИНСЬКИЙ
У ДІАЛОЗІ ІЗ СУЧАСНІСТЮ». ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНИЙ
РОЗВИТОК ПЕДАГОГА У ВИМІРАХ СЬОГОДЕННЯ».....84**

ЛЯЩУК Л. С.

УСЕ В ЖИТТІ ПОЧИНАЄТЬСЯ З ДОБРА.....87

МАХИНЯ С. І., ПРУС Г. І., ЯРМАК О. В.

**В. СУХОМЛИНСЬКИЙ – УЧИТЕЛЬ: ОСОБЛИВА МІСІЯ
ПЕДАГОГА В КРИЗОВИХ СИТУАЦІЯХ.....93**

МАШКАРИНЕЦЬ-БУТКО А. І.

БАТЬКІВСЬКА ПЕДАГОГІКА ТА ПРОБЛЕМИ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ-СИРІТ.....94

МІЩЕНКО А. О.

**СВОБОДА Й ДИСЦИПЛІНА В МОНТЕССОРІ-КЛАСІ ЯК СКЛАДНИК
ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ.....97**

ПАВЛЕНКО Т. С.

**УКРАЇНСЬКІ ПЕДАГОГИ ПРО ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ
(ЗА МАТЕРІАЛАМИ ПЕДАГОГІЧНИХ ЧИТАНЬ
«ВАСИЛЬ СУХОМЛИНСЬКИЙ У ДІАЛОЗІ З СУЧАСНІСТЮ»).....99**

ПАВЛОВА Т. С.

**ЕМОЦІЙНА КУЛЬТУРА МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА
В КООРДИНАТАХ ІДЕЙ В. СУХОМЛИНСЬКОГО.....101**

ПРОКОПЕНКО І. К., ТІТУНОВА В. В.

**ПАРТНЕРСЬКА ВЗАЄМОДІЯ В ЗВО ЯК АСПЕКТ ГУМАНІСТИЧНОЇ
СПРЯМОВАНОСТІ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ.....104**

ЧАЛА Н. В.

**МЕТОД ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ СИРІТ
У ПАВЛИСЬКІЙ ШКОЛІ РАДОСТІ.....106**

Відомості про авторів.....108

Н. І. АШИТОК

<https://orcid.org/0000-0001-7447-5840>

*доктор філософських наук, професор,
професор кафедри загальної
педагогіки та дошкільної освіти
Дрогобицького державного педагогічного
університету імені Івана Франка
імейл: ashytni@ukr.net*

Я. З. МЕЛЬНИК

*здобувач вищої освіти магістерського рівня
Дрогобицького державного педагогічного
університету імені Івана Франка*

МИСТЕЦТВО ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДІТЕЙ У СПАДЩИНІ В. СУХОМЛИНСЬКОГО

Модернізація сучасної освіти висуває нові вимоги до розкриття творчих здібностей людини, розвитку творчої активності як інтегральної якості особистості, більш пристосованої до адаптації у нових соціально-економічних умовах. У контексті зазначеного набуває актуальності використання в освітній практиці наукових розробок та досвіду видатних педагогів минулого у сфері розвитку творчих здібностей представників молодого покоління. Одним із таких педагогів є В. Сухомлинський, науково-педагогічна спадщина якого і сьогодні не втрачає свого значення для науковців і освітян.

Науково-педагогічний доробок видатного педагога був предметом дослідження таких науковців, як М. Антонець, О. Білюк, Л. Бондар, Т. Гринь, Н. Дічек, Т. Завгородня, М. Красовицький, І. Наливайко, Л. Петрук, О. Сараєва, Н. Сівак, М. Сметанський, І. Стражнікова та ін. Мистецтво як засіб розвитку творчих здібностей дітей у спадщині В. Сухомлинського вивчалось у працях С. Комишевської, В. Мусієнко-Репської, О. Люк, Н. Тарапаки, Г. Ткаченко та ін. Незважаючи на численність праць з означеної проблематики, розвиток творчих здібностей дітей з використанням засобів мистецтва у творах В. Сухомлинського вимагає докладного вивчення.

Мета дослідження – вивчити мистецтво як засіб розвитку творчих здібностей дітей у спадщині В. О. Сухомлинського.

Важливе значення у духовному становленні особистості, на думку В. Сухомлинського, належить мистецтву, використання якого розглядає не як самоціль, а важливий виховний засіб і джерело благородства людини. Як слушно зауважував видатний український педагог: «Все прекрасне, що існує в навколишньому світі і створене людиною для інших людей, має доторкнутися до серця дитини і облагородити його» [1, с. 39].

Розвиток творчих здібностей, вважав В. Сухомлинський, неможливий

поза розумовою й практичною працею, результатом якої є створення унікальних цінностей. Дослідник писав: «Джерела здібностей і обдарувань дітей – на кінчиках їхніх пальців. Від пальців, образно кажучи, ідуть найтонші струмочки, які живлять джерело творчої думки. Чим більше впевненості і винахідливості в рухах дитячої руки, чим тонша взаємодія руки й знаряддя праці, чим складніші рухи, необхідні для цієї взаємодії, тим яскравіша творча стихія дитячого розуму, тим точніші, тонші, складніші рухи, необхідні для цієї взаємодії; чим глибше ввійшла взаємодія руки з природою, із суспільною працею в духовне життя людини, тим більше спостережливості, допитливості, пильності, уваги, здатності досліджувати у діяльності людини» [4, с. 251].

Педагогічні пошуки видатного педагога і сьогодні захоплюють глибиною методичної думки. Зокрема, відзначаючи необхідність «пробудити» природні здібності дитини (маються на увазі поетичні здібності) з метою подальшого їх розвитку у гуманістичному контексті прекрасного, він писав: «Я далекий від замилювання природною обдарованістю, далекий від думки, що кожна дитина – поет за своєю природою. Поета в душі пробуджує людське почуття прекрасного. Якщо в учневі не виховати це почуття, він залишиться байдужим до краси природи та слова, істотою, для якої кинути камінець у воду і в соловейка, що співає, – те саме» [4, с. 212]. При цьому В. Сухомлинський закликає індивідуалізовано підходити до розвитку творчих здібностей, адже «дати дитині радість поетичного натхнення, пробудити в її серці живе джерело поетичної творчості – така сама важлива справа, як навчити читати та розв'язувати задачі. В одних дітей це джерело б'є сильніше, в інших – слабкіше. Я бачив, що в окремих дітей поетичне натхнення – не бурхливий короткочасний злет, не спалах вогника, а постійна духовна потреба» [4, с. 212].

Становлення всебічно розвиненої особистості, її чуттєвості, зазначав В. Сухомлинський, неможливі без знань мистецтва, адже сфера впливу мистецтва, зокрема музики і живопису, «започатковується там, де закінчується мова» [3, с. 386]. Не все можна передати словом. «Слово, – писав дослідник, – ніколи не зможе до кінця пояснити всю глибину музики» [2, с. 554].

Осягнення світу більш досконале за допомогою поєднання різних засобів пізнання – мови, музики, живопису та ін. Видатний педагог зазначав, що діти, прослухавши музичний твір, прагнуть словами передати те, що вони почули, немов би створюючи свої «словесно-музичні малюнки». Навчити поєднувати різні засоби пізнання має вчитель, який «повинен розуміти специфіку образотворчих засобів композитора» [4, с. 192].

Отже, розвиток творчих здібностей дітей засобами мистецтва у педагогічній спадщині В. Сухомлинського є гуманістично спрямованим, а метою такого розвитку є гармонійно розвинута духовна особистість.

Педагогічні ідеї, методичні знахідки видатного педагога з розвитку творчих здібностей дітей не втрачають своєї актуальності і сьогодні. Тому їх докладне вивчення та втілення в практику сучасних закладів освіти залишаються перспективними.

Список використаних джерел

1. Психологія : підруч. для пед. вузів / за ред. Г. С. Костюка. Київ : Рад. школа, 1968. 572 с.
2. Сухомлинський В. О. Народження громадянина. *Вибрані твори* : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. Київ, 1977. Т. 3. С. 283–582.
3. Сухомлинський В. О. Павліська середня школа. *Вибрані твори* : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. Київ, 1977. Т. 4. С. 5–390.
4. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. *Вибрані твори* : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. Київ, 1977. Т. 3. С. 7–274.

І. Д. БЕХ

<https://orcid.org/0000-0002-4763-1673>

*доктор психологічних наук, професор,
дійсний член НАПН України,
директор Інституту проблем
виховання НАПН України
імейл: ipv_info@ukr.net*

**ГРАНІ БАТЬКІВСЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ
ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО**

Для Василя Сухомлинського батьківство, сім'я були не просто соціальною і в той же час життєпоряджувальною краплинкою, а явищем сакральним, «атомом вічності». І з такої іпостасі він осягав її у всій неповторній величі і в таких же печалях буття. Осягав, щоб підняти до цієї височини. Звичайно, що час накладав свої відмітини, більшою чи меншою мірою стишуючи таке прямування. Однак залишалась віра, якій не зраджував великий педагог. Віра, підкріплена невтомною освітньо-виховною працею у цьому плані з молоддю та різного віку батьками.

В. Сухомлинський зізнавався про всю складність діалогу з батьками; іноді виникали сумніви, на яких положеннях-істинах сконцентруватись, адже це був для нього дещо новий жанр. Окрім того, важливо було вибрати змістовий рівень, на якому оптимальною була б його виховна розмова, яка б, першою чергою, змінила батьківський пізнавально-моральний світогляд, а не пропонувала лише конкретні (хоч і важливі) засоби і прийоми, не обґрунтовані тезами вищого порядку.

В історії педагогічної науки відомою була так звана лікувальна педагогіка. Ми ж маємо право стверджувати, що В. Сухомлинський, вирішуючи означену проблему, заявив про себе як автор морально-лікувальної філософії. Обґрунтуємо цей висновок.

По-перше, вся його змістова фабула розгортається у межах граничних категорій, у їхніх абсолютних значеннях. Такими, наприклад, є: вища місія, праця до самозабуття, немовля – велич і краса свого народу, величезна відповідальність, людина – найвища цінність, найблагородніша робота.

По-друге, основною рушійною силою виховання і метапринципом теж філософського рівня виступало створення тотальної зони найвищої любові, у якій зростає, виховується і розвивається дитина.

По-третє, спостерігається прагнення до доповнення усталено використуваних психолого-педагогічних категорій додатковими смислами. Так, ключовий конструкт «виховання» трактується як «творення людини». Він набуває додаткових сутнісних ознак: широкого універсалізму, надскладності, підвищеної цінності, благородства, за В. Сухомлинським.

З огляду на це, процес виховання у сім'ї має набути неперевершеної фахової досконалості, а отже й такої ж готовності батьків. Звичайно, що це є лише ідеалом, працею на інтелектуально-духовному максимумі, далеко не завжди досяжному, але шлях і кінцевий пункт окреслений і заданий. Резюмуючи цей аспект, процитуємо автора. «Творення людини – найвище напруження всіх ваших сил, це і життєва мудрість, і майстерність, і мистецтво» [1, с. 189].

У контексті батьківського виховання В. Сухомлинський зачіпає надзвичайно науково складну й неоднозначну проблему: людина і суспільство. Розглянемо її, за В. Сухомлинським, спочатку на індивідуальному рівні.

На ньому батьки, народжуючи дитину, виступають продовжувачами свого роду. Вони творять майбутнє. Відтак, виховання у сім'ї – це творення майбутнього і погляд у майбутнє, але через свого дорослого сина чи дочку, через їхню соціально-моральну досконалість. Дотримуючись тексту, дитина – це велич і краса свого народу. За такої позиції у батьківському вихованні органічно зливається суспільне й інтимне.

На рівні загальному – надмірна життєва концентрація особистості на суспільство майбутнього, на оцінювання дорослими дітей за критерієм спрямованості на майбутнє суспільне благо, на якому наполягає Василь Сухомлинський, не витримала випробовування часом. Тут, вочевидь, далася ознаки головна ідеологема тогочасної влади жити і боротися заради світлого майбутнього. В. Сухомлинський, мабуть би, погодився, що тривожитись

потрібно не тільки за благо майбутнього суспільства, а й за самого себе, жити повноцінно «тут і тепер», як проголошує сучасний екзистенціалізм.

Наголошуючи на надзвичайних труднощах батьківського виховання, В. Сухомлинський настоює, що людину до цього обов'язку треба готувати з ранніх періодів її життя. Однак цього виховного лонгетюду, на жаль, не дотримується ні дошкільна, ні шкільна освіта. Такий стан речей притаманний і нашому часу. Отже, для успішного виховання дітей, батькам важливо володіти сутнісними цінностями великої відповідальності й сильного обов'язку, які й забезпечують постійне прямування до благородної мети – до дитини як найвищої цінності серед усіх цінностей світу.

Та попри це, батьки мусять оволодіти соціальною роллю батьківства. Педагог у цьому плані слушно зауважує, що молоді батьки, які не вміють бути чоловіком і дружиною, часто так само безпорадні, невмілі і недосвічені, як і діти. Небезпека приходить тоді, коли ці дорослі діти народжують дітей – біда і суспільству, і дітям, народженим тими, хто сам ще дитина за своїм моральним розвитком.

Тож важливі моральна підготовка до шлюбу, здатність жити сімейним життям, плекання культури взаємовідносин чоловіка і дружини, володіння необхідними виховними способами і прийомами. Таку підготовку доцільно здійснювати на окремих заняттях. Однак вони матимуть достатній сенс, якщо усе шкільне життя стане виховним: і уроки гуманітарного циклу, на яких майбутні батьки і матері утверджуються в моральному ідеалі; і будь-яка розумова праця, що виховує в майбутнього громадянина наполегливість, силу волі, вміння переборювати труднощі; і активна участь у громадянському житті, і колективна цілеспрямованість вихованців до благородних вчинків, що одухотворяють відносини між членами колективу.

Усі ці вище розкриті кроки й мають призвести до виховання у шкільної молоді стійкої моральної готовності до сімейного життя. У такій ситуації й можливе самоутвердження, за відсутності якого особистість не може повноцінно жити; але самоутвердження суспільного, що пов'язується з вихованням нею достойних громадян, трудівників, членів суспільства.

У контексті моральної готовності дітей та шкільної молоді до сімейного життя більш детально розкриємо згаданий метапринцип створення тотальної зони найвищої любові. Згідно з твердженням В. Сухомлинського, людина твориться любов'ю. Тут і прояв любові батька до матері, і матері до батька, і батьків до своїх дітей, і батьків до інших людей. Особливо звертає увагу автор на ситуацію, коли батько і мати по-справжньому люблять одне одного. За цієї фундаментальної умови у їхньої дитини мир і спокій у душі, стійке моральне здоров'я, щиросердна віра в добро, віра в людську красу, віра в слово

вихователя, тонка чутливість до засобів впливу на людську душу. При цьому те чи інше духовно-моральне судження, настанова чи порада не зустрічає внутрішнього несприйняття дитини. Більше того, кожне високе почуття, яке опосередковане взаємною батьківською любов'ю, прямо лягає на душу дитини, духовно преображає її.

Василь Сухомлинський у своїй моделі батьківського виховання виходить з того, що її духовнопороджувальним нервом виступає бажання. Воно й стало предметом його безпосереднього осмислення. Він, насамперед, опікувався культурою бажань, де надзвичайне значення має процес їх виникнення. Звичайно, дитина часто спрямовує їх на суспільно несхвальні дії. Тому виникає досить складна проблема їх окультурення, перетворення на справді людські, що означає позитивно ціннісні, морально виправдані, а з погляду суспільства вони утверджуються лише скромними, допустимими, здійсненими. Вони набувають такої якості, вважає В. Сухомлинський, коли на сторожі бажань стоїть високо вмотивована праця зростаючої особистості.

«Винятково важливим, вважає В. Сухомлинський, – є те, щоб праця з малих літ була, по-перше, максимально олюдненою, тобто одухотвореною прагненням принести добро людям, суспільству, народу, Батьківщині, по-друге, щоб вона стала природним станом людської душі» [1, с. 198].

Судячи з залишеної нам праці, з ширини охоплення своєю думкою вичлених аспектів та стилю нарисів їх розкриття, В. Сухомлинський мав намір продовжити вкрай важливий діалог з батьками. Однак доля розпорядилась по-іншому. Будемо ж вдячними й за цей науковий дарунок.

Список використаних джерел

1. Сухомлинський В. О. Батьківська педагогіка. Київ : Рад. школа, 1978. 263 с.

Н. В. ГРОНА

<https://orcid.org/0000-0003-2578-2865>

доктор педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови і літератури
Національного університету
«Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
імейл: natashagrona@ukr.net

ЕСЕ ЯК ОСОБИСТІСНА ФОРМА ВИРАЖЕННЯ ЕМОЦІЙ ПІД ЧАС ВІЙНИ НА ЗАСАДАХ ПЕДАГОГІКИ В. СУХОМЛИНСЬКОГО

Педагогічні погляди В. О. Сухомлинського є багатоаспектними, залишаються поза часом, адже саме в його роботах і на сьогодні ми знаходимо відповідь на запити освітянського простору.

Василь Олександрович висунув і обґрунтував положення про залежність розвитку творчої активності від оточення (звичайно, на це впливає подієвий аспект соціуму, життєвий досвід), у якому знаходиться людина. Він зазначав: «Процес творчості характерний тим, що творець самою працею своєю і її наслідками справляє величезний вплив на тих, хто поруч з ним. Одухотворення й натхнення однієї особистості породжує одухотворення й натхнення в душах інших. Творчість – це незримі ниточки, які об'єднують серця. Якщо ви хочете, щоб людина благодійно впливала на людину, утверджуйте в духовному житті колективу й особистості творчість» [2, с. 95].

Росія розпочала повномасштабну війну проти України. Кожен українець щодня і щохвилини відчуває переживання, біль, втрати, емоційні гойдалки й паралельно бореться з ворогом на воєнному й інформаційному фронтах. Виникають емоції, які є маркером того, що ми бачимо, чуємо або думаємо. У таких ситуаціях змушені працювати (часто дистанційно, з обмеженим колом спілкування, під час тривоги) ЗВО. Інколи викладач стає не тільки рушійною силою в здобутті знань, але й учить керувати емоціями й у будь-якій ситуації зберігати спокій, стабілізувати себе та близьких, швидко перемикає увагу з негативних емоцій на позитивні – тобто володіти високим рівнем емоційного інтелекту. Підвищення його – одне з головних завдань сучасного освітнього простору й українськомовного зокрема.

Виконуючи вимоги програми, викладач одночасно стає регулятором емоційного фону здобувачів освіти – вислухати, порадижити, емоційно розвантажити. Українська мова як ментальна основа народу впливає на емоційний стан людини. Робота з мовно-комунікативним матеріалом дає можливість здобувачам освіти «відкриватися», емоційно розвантажуватися.

Синтетичним типом тексту, який може поєднувати кілька стилів мовлення одночасно, який дає можливість вільно й емоційно висловлювати

думки, є есе (інколи вживають варіант есей). «Есе спрямоване на активізацію комунікативної діяльності, розвиває творчий потенціал здобувача освіти та продуктивне мислення. Залучаючи студентів до написання есе, учитель/викладач розвиває вміння мислити самостійно, навчає чітко й грамотно формулювати думки, структурувати інформацію, установлювати причиново-наслідкові зв'язки, ілюструвати аргументи, удосконалювати стиль письма» [1, с. 611].

Метою есе є діагностика продуктивного, творчого аспектів пізнавальної діяльності, що припускає аналіз інформації, її інтерпретацію, побудову міркувань, порівнянь, підходів й альтернатив, узагальнень, особисту оцінку подій і т. ін.

Знаною є думка, що «есе розвиває в здобувачів освіти соціальний та емоційний інтелект. Для того, щоб передати соціально-рольовий підхід до подій/проблем, відображення світу у свідомості, автор такого твору може наводити приклади, застосовувати елементи гомологічного аналізу, проявляти уяву і фантазію. Текст може містити авторські роздуми, ліричні відступи, описи тощо. Ефектним є есе, якщо в ньому наявні несподівані повороти думки та непередбачувані висновки» [1, с. 617].

Досвід довів, що здобувачі освіти висловлюються в такому жанрі охоче, дають вихід емоціям і переживанням. Викладач має усвідомлювати емоційний стан студентів у критичній ситуації, допомогти «відпустити» негативні емоції, «прочитати» душевний стан вихованців. Ось так вони емоційно «говорили» у своїх есе «Чи мають українські діти право на життя?»:

Гортаючи стрічку новин, я зустрів цікаву статтю. Вона мала заголовок «Як росія порушує закони людяності». І тут я подумав: «А яку взагалі історію мають наші закони?». Мені стало дуже цікаво знайти відповідь на своє запитання і я звернувся до вікіпедії. Ось, що я там знайшов: «Закон – це нормативно-правовий акт, установлений законодавчим органом, загальнообов'язкове правило, яке має найвищу юридичну силу.» Але, це наукове визначення й не дуже для мене зрозуміле.

Пригадав, що сучасні закони беруть свій початок ще з давніх часів, коли було укладено Десять заповідей Божих. Ми всі знаємо, що одна з заповідей звучить так: «Не вбий!». Це, вочевидь, головний закон буття, адже позбавлення іншої людини життя вважається «найтяжчим гріхом». Ця заповідь закликає нас із пошаною ставитися до усього живого, адже його створив Господь. Бог є Творцем людей, тварин, рослин, природи, – тому ми повинні шанобливо ставитися до усього живого.

Ця Божья заповідь закликає шанувати кожну людину, дбати про її добро і любити, розвивати професійні таланти, адже всі люди є дітьми Божими.

Можемо не погоджуватися з їхніми словами та вчинками, але маємо шанувати кожну людину.

Знову повернувся до статті. У ній саме і йшлося про порушення законів людяності нашими ворогами під час повномасштабного вторгнення на прикладі загибелі 501-єї дитини – найменш захищених членів нашого суспільства. У статті була теза: «Чи мають українські діти право на життя?» Невже чи привід для роздумів? Звісно, що мають. Проте, цього не розуміють наші вороги. Вони безжальні, безславні виродки, які позбавляють життя маленьких українців. Згадати б лишень Палац культури в Маріуполі, у який була запущена ракета, попри слово «Діти», написане на асфальті поруч, та хлопчика, який йшов один вулицею весь в сльозах, бо його батьків вбили. Жах!!!

Але, звісно, лише одне заспокоює, тому що коли ми переможемо – настане час покарань... Це будуть довготривалі зусилля, але це можливо. Що має бути зроблено зараз – це документування та ретельне розслідування. 26 січня 2023 року Парламентська асамблея Ради Європи підтримала резолюцію, яка закликає до створення спеціального трибуналу, щоб притягнути до відповідальності керівництво росії та білорусі за скоєння злочину агресії проти України. Місцем проведення трибуналу пропонується Гаага. І кожен, хто був причетний до пролиття крові невинних, буде покараний справедливо і по заслугам в Гаазі (студент 2 курсу).

Отже, нині пошуки ефективних засобів подолання емоційної нестабільності особливо гостро повстали в зв'язку із повномасштабним вторгненням росії в Україну і є в полі зору не тільки психологів, але й викладачів. Від бойових дій, переселення, потреб адаптуватися в новому середовищі, а також невизначеності та невідомості страждають і дорослі, і діти: втрачають близьких, домівки, потрапляють під обстріли, голодують, поневіряються, стикаються з насильством та приниженнями. Здобувачі освіти є найуразливішими у цій та подібних ситуаціях. Можливо, саме есе дає можливість авторам висловитися, презентувати хоча й не вичерпний, але багатоаспектний погляд на явище, яке спонукало до міркувань. На цьому емоційно-творчому вираженні акцентував Василь Олександрович Сухомлинський, оскільки його педагогічні практики пронизані турботою про здобувачів освіти (дитиноцентризм), про їхній духовний розвиток, емоційний стан, емоційну сприйнятливність. Він переконував, що емоційна рівновага є важливою умовою взаємодії зі світом.

Список використаних джерел

1. Грона Н. В. Есе як актуальний спосіб комунікації здобувачів освіти: особистісно-зорієнтований, соціально-філософський, композиційно-мовленнєвий аспекти. *Trends in the development of philological education in the era of digitalization: European and national contexts* : Sci. monograph. Riga, 2023. P. 607–631. DOI: <http://surl.li/mnr1r>.
2. Сухомлинський В. О. Проблема виховання всебічно розвиненої особистості. *Вибрані твори* : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. Київ, 1976. Т. 1. С. 55–206.
3. Грона Н. В. Ідеї «лікарської педагогіки» крізь призму поглядів Василя Сухомлинського. *Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя* : електрон. зб. матеріалів XII Міжнар. і XXIX Всеукр. пед. читань, 30 верес. 2022 р., Чернігів / НАПН України, Всеукр. асоц. Василя Сухомлинського, Нац. ун-т «Чернігівський колегіум» ім. Т. Г. Шевченка та ін. Київ ; Чернігів, 2022. С. 21–23. URL: <http://surl.li/mnrml> (дата звернення: 18.09.2023).

Н. А. КАЛІНІЧЕНКО

<https://orcid.org/0000-0002-6444-3316>

доктор педагогічних наук, професор
професор кафедри природничих наук
та методик їхнього навчання

Центральноукраїнського державного університету

імені Володимира Винниченка

імейл: kalinichenko11@ukr.net

ВАСИЛЬ СУХОМЛИНСЬКИЙ У СПОГАДАХ СУЧАСНИКІВ-ЗЕМЛЯКІВ

1960-1970-ті роки ввійшли в історію освіти степового краю як золоті десятиліття педагогічної думки Кіровоградщини за інноваційні надбання, творчий педагогічний досвід, яскраві зразки вчительської праці, поєднання педагогічної практики з новими досягненнями філософської, педагогічної та психологічної науки, а також самобутніми учительськими колективами, які самовідданою та плідною працею, результативним професіоналізмом домоглися високих результатів у навчанні та вихованні підростаючих поколінь. Найбільшого піднесення освітянська справа на Кіровоградщині досягла у 1960-ті роки завдяки успіхам, досягнутим Василем Сухомлинським.

Як народний учитель, Василь Сухомлинський створив цілісну і ефективну систему виховання Людини і Громадянина, систему, спрямовану на всебічний розвиток особистості, показав зразки педагогічної майстерності, запропонував оптимальні методики навчання і виховання, розробив численні рекомендації та поради практичним працівникам, за що завоював вдячність сотень тисяч людей. Як видатний педагог-учений, він висунув і обґрунтував педагогічні ідеї, які при творчому використанні забезпечували вдосконалення навчально-виховного процесу в школі, піднесення результативності родинного виховання, авторитету школи як центру духовності і розвитку особистості. Для

педагогів-сучасників, найближчого оточення Василь Олександрович був наставником, порадиником, зразком інтелігентної, високоосвіченої особистості. Він був виключно організованою, цікавою і приємною у спілкуванні та дружбі людиною. Його найближчі друзі – директори шкіл Іван Ткаченко, Микола Кодак, Ілля Шевченко, Сергій Максютін, Арон Резнік, Олександр Хмура і ряд інших. З ними, і перш за все з Іваном Ткаченком, він товаришував, обговорював проблеми, що об'єднували, підтримував у творчих починаннях при особистих зустрічах і в листах.

Багато думок, ідей виношував Василь Олександрович, розуміючи, як досвідчений науковець, що засівати їх на перспективу треба в серця й уми педагогічної молоді. 1968 рік був особливо врожайним у житті Василя Олександровича, і одним із реалізованих його життєвих доробків став ініційований відомим на той час уже і за межами нашої держави педагогом-новатором, кандидатом педагогічних наук, Героєм Соціалістичної Праці перший обласний зліт молодих учителів. Сам Василь Олександрович брав безпосередню участь у підготовці цього зльоту, розробленні сценарію та його проведенні, упровадженні ритуалу передачі естафети передового педагогічного досвіду. Василь Олександрович особисто, з кращими досвідченими і знаними педагогами Кіровоградщини, передавав цю естафету молодим спеціалістам освіти на перших зльотах, з трибуни яких звертався із яскравим словом до педагогічної молоді, захоплюючи її значимістю творчої праці. Сухомлинський завжди уважно прислухався до думки молодих педагогів, з цікавістю вів діалоги, згодом узагальнив свою позицію у книгах «Листи до сина», «Розмова з молодим директором», «Поради учителю».

З того часу і донині зберігається в області традиція проведення обласних зльотів молодих вчителів і передача на них естафети передового педагогічного досвіду від старших поколінь молодим. Згодом цей захід трансформувалася у більш глибоку систему роботи з молодими спеціалістами освіти «Тиждень молодого вчителя», із низкою цікавих, корисних, пізнавальних заходів для молодих вчителів, що сприяло становленню їх у педагогічній професії. Сорок сім весен утверджувалася традиція роботи з молодими вчителями, започаткована педагогом-гуманістом. Молодь пізнавала Сухомлинського як Вчителя, Вченого, Письменника, як доброзичливу, щиру, сердечну людину, глибоко зацікавлену у їх професійному, творчому зростанні. Берегинею цих заходів була Світлана Скалько, голова Кіровоградської обласної організації профспілки працівників освіти і науки України. В її доробку цікава книга «Відлуння доброти», де зібрані спогади сучасників-земляків про Василя Сухомлинського. У передмові до книги «Згадують вчителі...» донька педагога, дійсний член НАПН України Ольга Сухомлинська зазначає, що спомини

найближчого кола людей, учителів, які знали його зблизька, доповнюють і «олюднюють» постать педагога, стають на заваді перетворення його на «забронзовілий пам'ятник», допомагають зрозуміти, як він жив, чого хотів, про що мріяв [3, с. 6].

У книзі автора цих тез «Світлий геній Павлиша» розкриваються організаційні форми, зміст та значущість системної роботи з молодими вчителям на основі продуктивного використання провідних доміант педагогічної спадщини гуманістичної педагогіки Василя Сухомлинського, зокрема змістовних традиційних тижнів, біля витоків яких він стояв особисто.

Автор звертається до яскравих прикладів використання провідних ідей педагога-гуманіста його сучасниками та послідовниками І. Ткаченком, О. Захаренком, М. Кодаком, В. Каюковим, колективами численних опорних шкіл Кіровоградщини.

Особисте знайомство Івана Гуровича з Василем Олександровичем припадає на другу половину 1940-х років. У своїх спогадах про В. Сухомлинського І. Ткаченко зазначає: «Мені, як і моєму поколінню вчителів, випало велике щастя, понад чверть століття духовного спілкування з Василем Олександровичем, збагачуватися його ідеями, осмислювати практику багатогранну, своєрідну, неповторну» [4, с. 109]. У 1944–1982 роках І. Ткаченко був директором Богданівської середньої школи. Протягом 1964–1965 років він активно працював над дисертаційним дослідженням на тему «Шляхи і методи вдосконалення політехнічного навчання і трудового виховання старшокласників сільської школи» і неодноразово звертався до В. Сухомлинського з проханням стати науковим керівником, радився з ним щодо змісту дисертації, обсягу автореферату тощо. Про це свідчить лист від 28 липня 1970 р.: «...Автореферат Ваш я прочитав з великою увагою. Це і є справжня наука. Ніяких зауважень на полях автореферату я не робив, тому що суттєвих зауважень немає». (Лист Сухомлинського Василя Олександровича до Ткаченка Івана Гуровича від 28 липня 1970 р. Фонд І. Г. Ткаченка. 1 арк). Іван Гурович постійно звертався до педагогічних ідей і досвіду В. Сухомлинського. У його книгах, статтях розкривалися ідеї його друга і соратника. Й досі залишаються актуальними його праці: «В. О. Сухомлинський і етнопедагогіка народознавства» (1993), «В. О. Сухомлинський про принципи трудового виховання молоді» (1988), «Василь Сухомлинський у моєму житті» (1978) та інші.

У Сухомлинського було широке коло спілкування і співпраці з науковцями, як відомими, так і молодими, зокрема з науковцями Кіровоградського педагогічного інституту. Наведу лише один приклад. Одним з активних пропагандистів спадщини педагога є доктор педагогічних наук,

професор Арон Розенберг. Упродовж 17 років він перебував у товариських стосунках з Василем Олександровичем, був близько знайомим з його життям і діяльністю, знаходився серед тих, з ким видатний педагог ділився своїми думками, у кого шукав підтримки, утвердження своїх поглядів. Ось що він писав у відгуку на кандидатську дисертацію А. Розенберга «Виховання у підлітків відповідального ставлення до навчання в процесі колективної діяльності»: «Здобувач – один з кращих учителів, класних керівників Кіровоградської області. Протягом п'ятнадцяти років я знаю практичну роботу А. Я. Розенберга, бував у нього на уроках, мав можливість спостерігати за виховним процесом. Автор дисертації – вдумливий дослідник» [2, с. 169]. Інтерес сотень студентів до педагогіки В. О. Сухомлинського значною мірою обумовлений перебудовою професором Розенбергом та його колегами курсу «Педагогіки» з урахуванням ідей, поглядів, рекомендацій видатного педагога, з опрацюванням його творів. У вихованні на національних і загальнолюдських цінностях за взірць береться практика Сухомлинського. А у вивченні дидактики ряд тем ґрунтується на його оригінальній дидактичній системі. Працюючи з аспірантами, професор А. Розенберг орієнтує їх на ретельне дослідження чинників, що обумовили досягнення видатного педагога, на глибоке вивчення природи його ідей, що набули світового значення.

Список використаних джерел

1. Калініченко Н. А. Світлий геній Павлиша : навч.-метод. посібник. 3-тє вид., допов. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2018. 266 с.
2. Калініченко Н. А., Перебийніс Г. М. Сучасники В. О. Сухомлинського. 2-ге вид., допов. і перероб. Кіровоград : Поліграф-Терція, 2003. 307 с.
3. Скалько С. Л. Відлуння доброти. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2018. 256 с.
4. Ткаченко І. Г. В. О. Сухомлинський у моєму житті. *Спогади про Сухомлинського*. Київ, 1990. С. 109.

Н. М. КОЛЯДА

<https://orcid.org/0000-0001-7743-7831>

*доктор педагогічних наук, професор
професор кафедри соціальної педагогіки
та соціальної роботи*

*Уманського державного педагогічного
Університету імені Павла Тичини*

імейл: Koliada_n@ukr.net

ВИХОВАННЯ ЛЮДИНИ У ПЕДАГОГІЦІ ВАСИЛЯ ОЛЕКСАНДРОВИЧА СУХОМЛИНСЬКОГО

Важливе місце в педагогічній спадщині Василя Олександровича Сухомлинського – учителя, письменника, науковця, популяризатора освітніх новацій, – належить мистецтву виховання Людини, широкому спектру питань виховання і розвитку особистості, що отримали віддзеркалення у його творах: «Серце віддаю дітям» (1968), «Павлиська середня школа» (1969), «Методика виховання колективу» (1971), «Як виховати справжню людину» (1989) та ін.

Педагогічні ідеї Василя Олександровича Сухомлинського формувалися в конкретно-історичних і конкретно-педагогічних умовах життя країни 50-60-их років ХХ ст. – період, коли радянська цивілізація «хрущовського десятиліття» висунула серед інших видатних представників своєї епохи – «шестидесятників» – і В. О. Сухомлинського. Чому саме його? Один із аргументів, за словами О. В. Сухомлинської, – принцип гуманізму як основний в його педагогічній системі, ядро, центр його педагогічних поглядів: «Через любов, спілкування, природу, красу, культуру, працю і моральність Василь Олександрович вибудовував свою систему виховання. Полюби, не нашкодь, допоможи, підкажи, збережи, захисти, захопись, покажи на своєму прикладі...» [3, с. 423].

За словами В. О. Сухомлинського, першою і найважливішою метою виховання є Людина – «...її всебічний розвиток, ясний розум, високі ідеали, чисте, благородне серце, золоті руки; її особисте щастя... Кожна людина – це, за словами Гейне, „світ, який з нею народжується і з нею вмирає. Під кожною могильною плитою лежить всесвітня історія”» [3, с. 32].

Людину педагог порівнював із діамантом, добутиим із таємничих глибин, а сутність виховання вбачав у тому, щоб «...уміло, розумно, тонко, сердечно доторкнутися до кожної з тисяч граней, знайти ту, яка, якщо діамант відшліфувати, засяє неповторним сяйвом людського таланту, і це сяйво принесе людині особисте щастя. Відкрити в кожній людині її, тільки її неповторну грань – у цьому мистецтво виховання» [3, с. 32].

У центрі уваги педагога – питання боротьби з проявами формалізму і парадності в житті дітей. Зі всім пафосом педагога-громадянина Павлиський

учитель викриває так звану «педагогіку заходів», гру в активність, яка почала підміняти собою безпосередню живу, самодіяльну участь дітей у житті суспільства.

У методиці виховної роботи В. О. Сухомлинського значне місце посідало питання співвідношення педагогічного керівництва і дитячої самодіяльності. Мистецтво педагогічного керівництва дитячою самодіяльністю педагог вбачав в умінні вчителя бути так само захопленим роботою, як і діти, трудитися разом з ними, при цьому прагнути наситити їхню діяльність громадянськими поривами. Саме у такій спільній діяльності відкриваються дитячі серця, вихованець стає другом, товаришем педагога, між ними виникає спільність поглядів, життєвих цілей. Учителю передає учням не тільки знання, але й свій погляд на життя, своє ставлення до дійсності.

За В. О. Сухомлинським, виховання – це «гармонія взаємодії вихователя і колективу на особистість вихованця. В цій гармонії провідна роль належить безпосередньому впливу вихователя-вожатого на духовний світ людини, – тієї парної педагогіки, якій необхідно повернути „права громадянства”. Колектив живе тільки тоді, коли відбувається безперервний процес всебічного розвитку кожної особистості. Багатство духовного світу колективу визначається багатством духовного світу особистості» [3, с. 33].

Однак, гуманістичне спрямування педагогічної системи В. О. Сухомлинського не відповідало вимогам офіційної освітньої політики, що призвело до переслідувань з боку офіційної радянської педагогіки, полеміки в педагогічній пресі, звинувачень у реалізації та популяризації теорії вільного виховання, гуманізму.

Сьогодні набуває актуальності всебічне вивчення та об'єктивне висвітлення спадщини видатних педагогів, як вітчизняних, так і зарубіжних, ідеї яких значно вплинули на розвиток освіти і виховання. Постать В. О. Сухомлинського, його творча спадщина стали предметом дослідження цілої когорти вітчизняних і зарубіжних учених. Створені й активно розвиваються Всеукраїнська асоціація Василя Сухомлинського (1991), Міжнародне товариство послідовників В. Сухомлинського (Німеччина, Марбург, 1990), Всекитайське товариство прихильників В. Сухомлинського (1998) [2, с. 894], сектор сухомлиністики та читальний зал Фонду В. О. Сухомлинського відділу педагогічного джерелознавства та біографістики Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського [1], науково-дослідницькі підрозділи закладів вищої освіти, наукових установ, діяльність яких спрямована на вивчення та популяризацію ідей педагога.

З-поміж нагальних питань сучасності щодо виховання і розвитку особистості, які свого часу були розроблені, реалізовані В. О. Сухомлинським та набули розвитку у діяльності послідовників педагога, – гуманістичні засади «захисної» педагогіки, основи батьківської педагогіки, виховання в учнів працьовитості та готовності до творчої діяльності, мистецтво виховання Людини.

Список використаних джерел

1. Відділ педагогічного джерелознавства та біографістики Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського НАПН України. URL: <https://dnpb.gov.ua/ua/structure/відділи/відділ-історії-освіти> (дата звернення: 18.09.2023).
2. Енциклопедія освіти / АПН України ; голов. ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
3. Педагогічні апокрифи. Етюди про В. О. Сухомлинського / упоряд. О. В. Сухомлинська. Харків : Акта, 2008. 431 с. Текст рос.

Т. Д. КОЧУБЕЙ

<https://orcid.org/0000-0002-9104-8442>

доктор педагогічних наук, професор

професор кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи

Уманського державного педагогічного

університету імені Павла Тичини;

головний науковий співробітник

відділу педагогічного джерелознавства та біографістики

ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського

імейл: udpu_tania@ukr.net

**ДО ПИТАННЯ ЛИСТУВАННЯ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО З НІМЕЦЬКИМ
ВИДАВНИЦТВОМ ЩОДО ПУБЛІКАЦІЇ КНИГИ «СЕРЦЕ ВІДДАЮ ДІТЯМ»**

Особливістю постаті В. О. Сухомлинського було те, що він не тільки впроваджував інноваційні ідеї у навчальний процес Павлівської школи, але й переймав досвід зарубіжних колег, листувався з ними, прислухався до їхніх порад. Свідченням цього є листування Василя Олександровича з директором Науково-дослідного інституту педагогіки в Берліні Герхардом Нойнером (1965), представниками німецького видавництва «Volk und Wissen» (Берлін, 1964, 1965) щодо публікації рукопису його книги «Серце віддаю дітям». Це листування представлене Ольгою Василівною Сухомлинською у книзі «Серце віддаю дітям», що побачила світ у 2012 році.

Рецензентами німецького видання книги «Серце віддаю дітям» виступали професор, доктор Г. Нойнер, доктор Ю. Польцин та дипломований педагог Ф. Ломпшер. У рецензії стисло викладено «достоїнства книги», значна увага

приділена дискусійним питанням. Автори визнавали корисність книги для педагогів німецьких шкіл і рекомендували її до видання у Німеччині. На думку рецензентів, «особливе достоїнство книжки» полягало у тому, що Василю Сухомлинському вдалося показати «безліч шляхів виховання поваги, любові до людини, праці, природи» [1, с. 492].

Зокрема, Ольга Василівна Сухомлинська у передмові до книги «Серце віддаю дітям» (2012) наводить слова Василя Олександровича про те, що «у книзі про дитинство неможливо було не сказати про родини, з яких прийшли діти, про батьків. В окремих сім'ях, особливо після Великої Вітчизняної війни, була похмура, іноді гнітюча обстановка, деякі батьки ніяк не могли стати прикладом для дітей. Я не міг промовчати про це. Якби я не дав повної, правдивої характеристики родинної обстановки, не зрозуміла була би спрямованість усієї системи виховної роботи. Я твердо вірю в могутню силу виховання...» [1, с. 34]. Саме ці слова є досить актуальними і для сьогодення України та становища українських дітей в умовах війни.

Авторами рецензії наголошувалося на тому, що «Василь Сухомлинський виховує не спостерігачів життя, а активних будівельників, господарів землі; змалку привчаються його вихованці давати користь суспільству, людям. Показано це як результат одного навчально-виховного процесу, що об'єднує й урок, і позанавчальну діяльність у праці та спорті, в суспільно корисній діяльності й заняттях музикою, живописом, літературою, природою» [1, с. 492]. Адже, як зазначає сам Василь Сухомлинський, рецензенти книги наголошують на тому, що їхні пропозиції вибудовувалися і виходили із «завдань перебудови початкового навчання в школі НДР» [1, с. 494], тому радили проблеми організації навчання переробити. Зокрема, «в частині «Кожна дитина – художник» відчутно те, що пущено за течією завдання естетичного виховання, надто ж у полеміці з методистами малювання («не ламайте дитячу мову казкового бачення світу...», с. 57). Такою самою мірою це стосується й методу навчання читання та письма дошкільників, який зображується як результат творчості дітей» [1, с. 494]. Німецькими рецензентами книги «Серце віддаю дітям» було висловлено пропозиції щодо внесення змін у її зміст. На їхню думку, «Німецькому читачеві, який не знає історію розвитку СРСР, не знає проблем радянського села, не можна подавати виклад у такій формі. Це може призвести до нерозуміння і навіть до спотворення уявлень про деякі явища в Радянському Союзі. Очевидно, треба проминути розлогі описи деяких доль, задовольнившись лише певними заувагами». Разом з тим, рецензенти звернули увагу на те, що «у В. Сухомлинського є приклад узагальненої характеристики, що може служити за взірець» [1, с. 496].

У листі видавництва «Volk und Wissen» (Берлін, від 14 грудня 1965 р.) керівник секції педагогіки Барт та керівник редакції загальної педагогіки Прус висловлюють подяку за лист від 3 грудня 1965 року. Вони повністю погоджуються з усіма поясненнями щодо видання книги. Автори листа зазначають, що «ми б не хотіли змушувати Вас (мається на увазі Василя Сухомлинського – прим. автора) відмовитися від Вашого стилю написання книги. ...Ми б хотіли звернути увагу на те, що для нас дуже важливо, щоб у рукописі було зазначено: навчання – найважливіший засіб освіти і виховання на початковому етапі» [1, с. 497].

Із викладеного прослідковується те, що між видавництвом і Василем Сухомлинським йшло жваве листування стосовно редагування та видання книги. Зокрема, у листі Рут Каліновські (Берлін, від 17 березня 1967 року) повідомляє Василя Сухомлинського про те, що видавнича рада дозволила друкувати книгу, а саме засідання ради «пройшло в дуже приємній атмосфері, воно тривало $\frac{3}{4}$ години... дискусія членів видавничої ради засвідчила їхнє цілковите розуміння і доброзичливість. Одна з колежанок заявила, що головне значення книжки полягає в етиці вчителя, яка простежується в кожному реченні і яка надихає молодого вчителя на його працю» [1, с. 502].

Список використаних джерел

1. Сухомлинський В. Серце віддаю дітям. Харків : Акта, 2012. 537 с.

О. В. СУХОМЛИНСЬКА

<https://orcid.org/0000-0002-2033-285X>

доктор педагогічних наук, професор

академік НАПН України,

головний науковий співробітник

ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського

імейл: 2991946@gmail.com

**ОЛЕКСАНДРА САВЧЕНКО І ВСЕУКРАЇНСЬКІ ПЕДАГОГІЧНІ ЧИТАННЯ
«ВАСИЛЬ СУХОМЛИНСЬКИЙ У ДІАЛОЗІ З СУЧАСНІСТЮ»**

Цьогоріч відзначаємо 30-річчя проведення всеукраїнських педагогічних читань «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю» разом з відзначенням 105-ї річниці з дня народження педагога. Ці дати, пов'язані з Василем Сухомлинським, нероздільні з іменем і постаттю Олександри Яківни Савченко, яка впродовж 27 років очолювала Всеукраїнську асоціацію Василя Сухомлинського і здійснила значний вклад і в становлення цієї організації, і в першу чергу – у проведення педагогічних читань, присвячених педагогові, чим

великою мірою сприяла їх розвитку і поширенню. Вона була не лише автором, а й відповідальним редактором, упорядником статей до журналів, часописів, збірників праць, присвячених різним аспектам творчої спадщини Василя Сухомлинського.

Олександра Яківна виступила також і як історик педагогіки, торкнувшись утворення і започаткування діяльності Всеукраїнської асоціації Василя Сухомлинського, головною складовою якої стали всеукраїнські педагогічні читання. Вона розкрила і діяльність Міжнародного товариства послідовників В. Сухомлинського, утвореного 1990 р. в Марбурзі, яке після налагодження зв'язків з Україною стало брати активну участь в роботі Всеукраїнської асоціації Василя Сухомлинського [1].

Олександрі Яківні належить уведення до наукового обігу терміна «сухомліністика». На II Міжнародних та X Всеукраїнських педагогічних читаннях «Василь Сухомлинський і сучасність: особистість вчителя» Олександра Яківна виступила з доповіддю, в якій вперше назвала як педагогічний термін слово «сухомліністика», що вже довільно використовувалося з 1990-х років. Вона зазначила: «Зростання кількості публікацій, пов'язаних з життям і діяльністю В. О. Сухомлинського, їх багатоплановість, а також видання творів різними мовами, зумовлюють потребу систематичного аналізу і впорядкування. Тому природно, що із середини 90-х років історики педагогіки щодо цього напряму досліджень запропонували вживати узагальнений термін сухомліністика» [2]. Відтоді він набув стабільності й різнопланового застосування.

Великою подією для розвитку сухомліністики стало видання у 2022 році науково-допоміжного бібліографічного покажчика «Міжнародні та всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю» (2003–2022), в якому зібрано інформацію про матеріали всіх педагогічних читань, які відбулися впродовж 27 років. У його Іменному покажчику прізвище О. Савченко наводиться 32 рази переважно як авторки статей, присвячених різним аспектам педагогічного доробку педагога. Ми вивчали цей напрям досліджень Олександри Яківни і зазначили, що «вона починає писати і публікувати статті з сухомліністики із 1993 року, з часу проведення міжнародної науково-практичної конференції «Європейська педагогіка і Василь Сухомлинський як сучасний педагог-гуманіст». З цього року і до 2020 Олександра Яківна публікує статті, присвячені питанням управління закладами освіти, дидактики початкової школи, культурологічним аспектам освітнього процесу та ін., які було поміщено в різних часописах, але переважно у матеріалах, присвячених діяльності Асоціації [3]. Особливу увагу вона приділяла впровадженню літературної спадщини педагога у зміст і

методику навчання читанню молодших школярів, відібравши і включивши до підручників 28 текстів авторства В. Сухомлинського [4].

Сподіваємося, що різнобічна діяльність Олександри Яківни з популяризації ідей Сухомлинського і, зокрема, її внесок у змістове наповнення всеукраїнських педагогічних читань, знайде своє відображення як у науково-дослідній, так і у практичній роботі.

Список використаних джерел

1. Савченко О. Товариство послідовників ідей Василя Сухомлинського. *Початкова шк.* 1998. № 9. С. 1–4.
2. Савченко О. Розвиток сухомлиністики за десять років (1993–2003 рр.). *Наук. записки. Серія: Педагогічні науки* : зб. наук. пр. / Кіровоград. держ. пед. ун-т ім. Володимира Винниченка. Кіровоград, 2003. Вип. 52, ч. 2. С. 18.
3. Сухомлинська О. Праці сучасних українських науковців у вимірі сухомлиністики. *Нова пед. думка.* 2021. № 2. С. 3–11. DOI: <http://surl.li/mnrpl>.
4. Савченко О. Я. Художні твори Василя Сухомлинського для дітей як джерело виховання цінностей. *Педагогічний дискурс* : зб. наук. пр. / Ін-т педагогіки НАПН України, Хмельниц. гуманітар.-пед. акад. Хмельницький, 2011. Вип. 10. С. 441–444.

О. Е. АНІСІМОВА

<https://orcid.org/0000-0001-9467-3975>

*кандидат педагогічних наук
доцент кафедри педагогіки та психології
дошкільної та початкової освіти
Херсонського державного університету
імейл: anisimova_7@ukr.net*

ВАСИЛЬ СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО РОЛЬ ПАРТНЕРСТВА У ДОШКІЛЬНІЙ ОСВІТІ

Партнерство в освіті є важливим аспектом, який визначає успіх й ефективність процесів навчання, виховання та розвитку дитини.

Науковий підхід до партнерства в дошкільній сфері є однією з ключових складових ефективної педагогічної діяльності.

Видатний педагог і психолог Василь Олександрович Сухомлинський здійснив значний вплив на розвиток освітніх підходів, зокрема на значення партнерства в дошкільній освіті. Своїми принципами та поглядами він сприяв розвитку і розумінню партнерських відносин у цьому контексті.

На зламі 19-го та 20-го століть, у період активного розвитку капіталістичних процесів, суспільство стикнулося із загостренням соціальних конфліктів. Це викликало зростання інтересу до теорій, що висвітлювали соціальний розвиток. У цей час відбувається остаточне формування класичної

педагогіки нового часу. Саме тоді стає очевидною потреба в розвитку вітчизняної освіти як ключової умови національного відродження України.

Протягом радянського періоду влада домінувала над концепцією суспільного виховання, що базувалася на ідеологічних та політичних цінностях, маючи на меті «одержавлення» своїх громадян вже з раннього дитинства. Ця концепція була насильно реалізована через серію ідеологічних та організаційних заходів з боку влади та Міністерства освіти радянського союзу.

Незважаючи на широку підтримку державної педагогічної політики, з'являлися освітяни, які висували інші погляди. Вони вбачали необхідність удосконалення системи виховання та підкреслювали потенціал родинного виховання дітей. Вони наголошували на тому, що родина може внести суттєвий вклад у формування моральних цінностей та індивідуальності дитини, надавши їй підтримуюче середовище для повноцінного зростання та розвитку.

Серед таких реформаторів був Василь Олександрович Сухомлинський. Він критично висловлювався щодо наслідків діяльності шкіл-інтернатів, які всіляко підтримувалися державою задля широкого залучення батьків до суспільного життя. Педагог наголошував на узгодженні виховних впливів та дій сім'ї і школи та відкрито критикував прихильників інтернатної освіти. У його численних працях містяться переконливі аргументи щодо протиставлення виховного впливу сім'ї суспільним громадським установам і необхідності удосконалення системи виховання на основі більш тісного спілкування дітей і батьків: «Тільки шляхом об'єднання зусиль школи і сім'ї можна вирішити завдання, які ставить суспільство перед вихователем молодого покоління» [4, с. 169].

Цей період в історії педагогіки підкреслює складність вибору між державним контролем над вихованням і визнанням ролі родини у цьому процесі. Відсутність однозначного вирішення цього питання свідчить про те, що педагогічна спільнота була розділена цією проблемою, і розмірковувала над оптимальним шляхом розвитку системи виховання в умовах соціальних трансформацій.

Однією з основних педагогічних ідей В. Сухомлинського була думка про створення атмосфери взаєморозуміння та співпраці між педагогами і батьками. Він вважав, що це сприятиме створенню оптимального навчального середовища, де дитина може вільно виражати свої інтереси та потреби. Він рекомендував організовувати зустрічі, семінари та консультації для батьків, на яких вони мали б можливість обговорити питання виховання і навчання дітей.

В. Сухомлинський підкреслював, що дошкільна освіта повинна базуватися на співпраці між вихователями, батьками та дітьми. Він вважав

партнерство важливим інструментом для створення сприятливого середовища для розвитку маленьких особистостей.

У своїй праці «Як виховати справжню людину» педагог зазначав: «Лише об'єднані зусилля педагогів, батьків і дітей можуть забезпечити гармонійний розвиток малюка» [3, с. 154].

Педагог розглядав партнерство як важливий аспект формування громадянської позиції дитини. Він вважав, що через співпрацю з батьками та освітянами дитина навчається розуміти соціальні цінності, розвиває відповідальність і вміння працювати в колективі. Ним було проголошено думку про спільну відповідальність за навчання та виховання дітей: «Навчання – це завдання не лише школи, але й батьків. Це спільна справа» [2, с. 90].

Ще однією важливою умовою повноцінного виховання дітей було визначено взаємопідтримку та довіру між педагогами і батьками, що сприяє позитивному розвитку дитини. Він підкреслював, що «віра батьків у педагогів і педагогів у батьків є фундаментом для успішної освітньої роботи».

Василь Олександрович у своїх творах акцентував увагу на індивідуальному підході до кожної дитини з урахуванням її особливостей та потреб. Він закликав педагогів та батьків спільно працювати над створенням навчальних програм, які б відповідали потребам дітей і сприяли б їхньому гармонійному розвитку. За глибоким переконанням В. Сухомлинського, у вихованні дітей дошкільного віку необхідним є врахування їх індивідуальних особливостей. Педагог підтримував ідею індивідуалізованого підходу до кожної дитини і стверджував: «Справжнє партнерство передбачає зрозуміння і врахування унікальних рис та потреб кожної дитини» [2].

Зміст освітнього процесу і майстерність вихователів, на думку видатного педагога, полягає в тому, щоб, глибоко досліджуючи, вивчаючи, враховуючи взаємообумовленість і взаємозалежність розвитку міжособистісних взаємин й розвитку особистості, знайти максимально сприятливі умови для становлення особистості, для повного розкриття всіх її нахилів, здібностей, обдарувань, талантів [1, с. 83].

Ідеї Василя Сухомлинського про партнерство у вихованні дітей дошкільного віку робили акцент на взаємовигідному обміні знань, досвіду та ресурсів між батьками та педагогами. Його погляди стали важливим джерелом вдосконалення виховного процесу та сприяли побудові глибокого розуміння важливості спільної праці у вихованні дітей. Ним була окреслена спільна мета «зробити дитинство щасливим, а майбутнє – впевненим».

Щасливе майбутнє дитини – ось дороговказ та орієнтир у непростій дорозі виховання людини.

Зіставивши погляди Василя Сухомлинського із сучасними освітніми тенденціями, можна визначити, що ідеї про партнерство в дошкільній освіті залишаються актуальними. Взаємодія між педагогами, батьками та дітьми, спільна відповідальність за повноцінний розвиток, навчання та виховання, взаємна підтримка та довіра, врахування індивідуальних особливостей – ось складові ефективного партнерства, яке сприяє гармонійному розвитку особистості кожної дитини.

Список використаних джерел

1. Василь Сухомлинський у діалозі із сучасністю. Творча спадщина педагога у вітчизняному і міжнародному вимірах : матеріали Міжвузів. наук.-практ. конф., 21 лют. 2019 р., Ірпінь / Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України, Ірпін. екон. коледж. Ірпінь, 2019. С. 83.
2. Василь Сухомлинський : наук. праці / Львів. крайове т-во «Рідна школа», Нац. ун-т «Львівська політехніка» та ін. ; упоряд. та наук. ред.: П. Сікорський, Д. Герцюк. Львів : Бадікова Н. О., 2018. 252 с.
3. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину. *Вибрані твори* : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. Київ, 1976. Т. 2. С. 149–200.
4. Федяєва В. Л. Сімейне виховання в історичній ретроспективі (друга половина XIX – XX століття) : монографія. Херсон : РІПО, 2010. 348 с.

І. Г. БАРАНЮК

<https://orcid.org/0000-0001-8112-7318>

кандидат педагогічних наук, доцент

*доцент кафедри дошкільної та початкової освіти
Центральноукраїнського державного університету*

імені Володимира Винниченка

імейл: i.klochek@gmail.com

**ХУДОЖНЬО-ПЕДАГОГІЧНІ ТВОРИ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО ЯК
ВИХОВНИЙ ЗАСІБ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ: МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТ**

Як учитель української мови і літератури, як людина, обдарована неабияким письменницьким даром, Василь Сухомлинський глибоко розумів могутній виховний потенціал художньо-педагогічних творів. Звідси і той енергетичний запал, з яким він створював збірки казок та етичних оповідань. Більшість з них увійшли в «Хрестоматію з етики для читання учням Павлівської середньої школи», п'ять машинописних томів якої зберігаються в Павлівському педагогічно-меморіальному музеї Василя Сухомлинського.

Завдяки зусиллям Ольги Сухомлинської, дочки видатного педагога, з цієї «Хрестоматії...» та з інших джерел було відібрано і надруковано низку збірників оповідань і казок, а саме: «Казки школи під голубим небом» (1991), «Чиста криниця» (1993), «Вічна тополя» (2003), «Вогнегривий коник» (2008),

«Квітка сонця» (2009), «Всі добрі люди – одна сім'я» (2014)... Привертає увагу остання, найбільш повна на сьогодні збірка художньо-педагогічних творів Сухомлинського «Я розповім вам казку...: Філософія для дітей» (2016, 2018). Ця книжка важлива ще й тим, що в ній, окрім ґрунтовної передмови Ольги Сухомлинської, перед кожним тематичним розділом міститься вступний розділ, що складається з висловлювань видатного педагога на зазначену тему.

«Хрестоматія з етики» продовжує традицію таких видатних педагогів, як Костянтин Ушинський та Януш Корчак у створенні казок, притч, оповідань, що містять у собі зміст виразного педагогічного спрямування. Таким чином видатні педагоги-гуманісти фактично створювали надзвичайно ефективні інструменти педагогічно-виховного впливу.

Треба визнати, що художня педагогіка Василя Сухомлинського є унікальним явищем у світовій літературі для дітей. Проблема в тому, щоб цим багатством ми навчилися користуватися, бо ті кілька етичних оповідань, що включені до програми початкової школи, – це надто мало.

Читає, на якого орієнтувався Василь Олександрович, створюючи «Хрестоматію з етики», – це переважно учень початкової школи. Звідси й висновок, що використання виховного потенціалу творів художньої педагогіки Сухомлинського в позакласній роботі з учнями молодшого шкільного віку є актуальною справою.

Таким чином, осягнення художньо-педагогічної спадщини Сухомлинського набуде для вчителя практичної результативності лише тоді, коли воно буде скеровуватися певними установками, головною з яких є проблема відбору з величезної, понад одну тисячу, кількості казок та оповідань саме тих, які, на думку педагога, доцільно використовувати в процесі виховної роботи з учнями. Зазначимо, що при цьому вчитель керується певними критеріями. Один із них – орієнтація на вікові особливості учнів. Одна справа – першокласники, які з особливою зацікавленістю сприймають казкові сюжети, зовсім інша – психологічні особливості сприймання художніх творів у четвертокласників, які вже в змозі розкодовувати більш складні підтекстові смисли етико-філософського характеру.

Інший важливий момент – планування системи бесід з урахуванням усіх зазначених моментів. Такий процес відбору та планування вимагає від учителя добре продуманого творчого підходу.

Окреме питання – методика проведення морально-етичних бесід на основі знайомства з художньо-педагогічними творами Сухомлинського. Алгоритм проведення таких бесід, як правило, має складатися з трьох етапів:

1) вступне слово вчителя, завдання якого полягає в підготовці учнів до сприймання твору; враховуючи, що у художньо-педагогічних творах

Сухомлинського головні морально-етичні сенси «завуальовані» в підтекстові сфери, важливо домагатися, щоб вступне слово створювало в учнів установку на їх розгадку (декодування);

2) знайомство зі змістом твору;

3) колективне обговорення твору, в процесі якого учні відкривають для себе глибину морально-етичного змісту твору, переживши при цьому радість колективного обговорення.

З огляду на особливу цінність художньо-педагогічної спадщини Сухомлинського, осягнення якої є засобом змістового збагачення та піднесення ефективності виховного процесу в початковій школі, необхідно активізувати розробку науково-методичних досліджень цієї проблеми. При цьому особливу увагу треба звертати на розкриття «таємниць» художньої впливовості педагогічних текстів – знайомство з ними є одним із важливих способів підвищення професіоналізму вчителів початкової школи. Необхідно також розробляти тематику системи морально-етичних бесід на основі знайомства з художньо-педагогічними текстами Сухомлинського. Зрозуміло, що такі розробки можуть бути різноваріантними, такими, що дають можливість учителю творчо підходити до їх використання в своїй педагогічній практиці.

В. С. БЛАХ

<https://orcid.org/0000-0001-6349-1183>

кандидат педагогічних наук, доцент

доцент кафедри педагогіки, психології

й освітнього менеджменту імені проф. Є. Петухова

Херсонського державного університету

імейл: blah@ksu.ks.ua

ПИТАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО ТА ОСОБИСТІСНОГО РОЗВИТКУ МАЙБУТНЬОГО КЕРІВНИКА ЗАКЛАДУ ОСВІТИ У НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО

Зміни, які відбуваються сьогодні у системі освіти України, вимагають удосконалення підходів до підготовки управлінських кадрів. Сучасний керівник повинен не тільки володіти професійними компетентностями, вдало оперувати знаннями і вміннями психолого-педагогічного спрямування, але й бути освітнім менеджером, здатним ефективно вирішувати численну низку завдань.

У п. 3 статті 26 Закону України «Про освіту» (2017) визначено широкий спектр діяльності керівника закладу освіти; це, зокрема, організація діяльності закладу освіти, вирішення фінансово-господарських та кадрових питань, організація освітнього процесу та контролю виконання освітніх програм,

забезпечення внутрішньої системи якості освіти та умов для здійснення громадського контролю за діяльністю закладу освіти, створення умов для діяльності органів самоврядування та сприяння здоровому способу життя учасників освітнього процесу, забезпечення створення безпечного освітнього середовища, вільного від насильства та булінгу (цькування) [1].

Розв'язати визначені законом завдання здатна особистість, яка постійно працює над підвищенням свого професійного рівня, має стратегію особистісного розвитку, своїм прикладом надихає підлеглих і спрямовує на досягнення спільної мети.

Ефективне управління сучасним закладом освіти – складний багаторівневий процес, який повинен враховувати досягнення сучасної світової науки і практики, у той же час основою мати кращі надбання національної педагогіки. Вивчення та врахування наукового доробку, педагогічного досвіду, спадщини кращих представників освітянської спільноти надасть можливість уникнути певних труднощів молодим керівникам.

Ми звернулися до науково-педагогічного доробку класика української та світової педагогіки В. О. Сухомлинського з метою вивчення його рекомендацій щодо професійного та особистісного розвитку керівника закладу освіти.

Багаторічна педагогічна діяльність В. О. Сухомлинського на посаді директора Павлівської середньої школи у поєднанні з його яскравим літературним талантом дали можливість створити унікальну й дієву педагогічну систему, а послідовникам і нащадкам протягом багатьох років давали змогу долучатися до ідей знаного педагога й реалізовувати їх у власній діяльності. Педагогічні пошуки і роздуми знайшли відображення у праці «Розмова з молодим директором школи», яка стала настільною книгою для багатьох поколінь керівників закладів освіти.

Педагог був переконаний у тому, що «уміння керувати колективом залежить від того, наскільки глибоко розуміє керівник найтонші деталі педагогічного процесу, його глибинні джерела... Директор школи повинен бути знаючим, досвідченим педагогом і психологом» [2, с. 394–395].

У той же час учений застерігає молодих колег: «Духовний рівень учителя і культура педагогічної творчості підвищуються, і перед директором школи виникає небезпека відстати від переднього краю педагогічної науки, якщо він буде головним чином господарником, адміністратором» [2, с. 395].

Розмірковуючи про особливості діяльності керівника школи, В. О. Сухомлинський підкреслює, що «керувати <педагогічною справою> означає насамперед самому постійно збагачуватися і оновлюватися, бути сьогодні духовно багатшим, ніж учора. Керівник школи буде хорошим,

ерудованим, авторитетним учителем учителів лише доти, поки він з кожним днем удосконалює свою майстерність...» [2, с. 398].

Також народний учитель наголошує на тому, що керівники закладів освіти повинні сприяти упровадженню новітніх педагогічних ідей у практичну діяльність вчителів, при цьому ядром цього процесу повинен бути творчий задум.

У питанні професійного і особистісного розвитку В. О. Сухомлинський велику увагу приділяв вивченню теоретичних аспектів психолого-педагогічної науки, вважав одним із найважливіших аспектів управлінської діяльності поєднання практичної роботи з педагогічною теорією.

У своїй діяльності педагог постійно наголошував на тому, що в центрі уваги педагогічного колективу завжди повинна бути дитина, підтримував принцип дитиноцентризму: «Якщо ви хочете, щоб керівництво школою було педагогічним керівництвом (тільки так і повинно бути, нема педагогічного керівництва – нема і директора школи), ...щоб виховання зливалося із самовихованням, добивайтеся того, щоб дитина була в центрі уваги педагогічного колективу, в центрі вашої уваги» [2, с. 442]. Він закликав вивчати психолого-педагогічні особливості учнів з урахуванням їх віку, стану здоров'я, залучаючи до цього інших вчителів, лікарів, батьків.

Багато зусиль потрібно докласти керівникові, щоб розвивати власну педагогічну культуру, яка, на думку В. О. Сухомлинського, є одним з головних елементів у роботі вчителя. Також керівник має дотримуватися режиму праці й відпочинку для відновлення власних сил, для духовного розвитку.

Роздуми щодо професійного зростання керівника педагог підтверджує ідеєю про запровадження творчих досліджень в шкільну практику: «Якщо ви хочете духом творчого пошуку збагатити життя колективу, будьте самі шукачем і дослідником. Не буде вогника у вас – вам ніколи не запалити його в інших» [2, с. 476].

Аргументованим вважаємо міркування В. О. Сухомлинського з приводу запровадження керівником закладу освіти принципу мережевого планування навчально-виховного процесу: «Керівництво повинно полягати... у тому, щоб, відокремивши непередбачене – те, що не можна передбачити, спланувати, розрахувати, знайти в навчально-виховному процесі найважливіше, найголовніше, визначити те, що не тільки входить у сферу наукового передбачення, а й немислиме без передбачення» [2, с. 562]. Планування роботи закладу освіти загалом і своєї особистої роботи зокрема є одним з основних ключових елементів діяльності управлінця.

Підведення підсумків праці шкільного колективу за певний період, статистика досягнень і прорахунків є важливим показником, який певним чином характеризує професійний розвиток керівника закладу освіти.

Таким чином, педагогічна система видатного вчителя створює максимальні умови і можливості щодо ефективного професійного та особистісного розвитку майбутніх керівників закладів освіти. Тому вивчення й запровадження ідей та порад Василя Олександровича Сухомлинського в умовах реформування національної системи освіти актуально та вкрай необхідно для підготовки освітніх менеджерів.

Список використаних джерел

1. Про освіту : Закон України від 5 верес. 2017 р. № 2145-VIII : станом на 02.07.2023 р. *Законодавство України* : база даних / Верхов. Рада України. Київ, 2023. URL.: <http://surl.li/ixnq> (дата звернення: 14.08.2023).
2. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. Т. 4. Пависька середня школа ; Розмова з молодим директором школи. Київ : Рад. школа, 1977. 640 с.

М. Р. БАЯНОВСЬКА

<https://orcid.org/0000-0001-7096-4508>

кандидат педагогічних наук, доцент

*доцент кафедри теорії і методики професійної освіти
та інноваційних технологій Закарпатського інституту*

післядипломної педагогічної освіти

імейл: info@zakinppo.org.ua

В. О. СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО ЗМІЦНЕННЯ ПОТЕНЦІАЛУ ПСИХІЧНОГО І ДУХОВНОГО ЗДОРОВ'Я ПЕДАГОГА В КРИЗОВИХ СИТУАЦІЯХ

В. О. Сухомлинський характеризується багатьма дослідниками як багатовимірний, харизматичний особистість. З огляду на історичний період, коли жив і творив Василь Сухомлинський, ті виклики і дилеми, що поставали перед ним, він долав і успішно справлявся з обов'язками учителя, директора школи. Більше того, своїми гуманістичними задумами, ідеями випереджав час. Це – той педагог, діяльність і творчість котрого є актуальною і сьогодні в умовах воєнного стану. Сухомлинський є прикладом як треба діяти в складних травматичних ситуаціях життя: не втрачати силу духу; не зупинятися в очікуванні, а рухатися, бути активним і словом, і ділом; зберігати не лише в серці, але і в педагогічній діяльності цінності – історію, мову, культуру, традиції, звичаї, оберігаючи тим самим ментальне і духовне здоров'я. Вся його педагогічна діяльність, на нашу думку, пронизана ідеєю зміцнення потенціалу

педагога, особливо потенціалу психічного і духовного здоров'я в різних ситуаціях життя.

У багатьох працях В. О. Сухомлинський звертає увагу на згадану вище проблематику. Одним із ефективних шляхів зміцнення потенціалу психічного і духовного здоров'я в різних ситуаціях життя він визначає професійну педагогічну діяльність. Про це свідчать такі праці, як «Серце віддаю дітям», «Народження громадянина», «Павлиська середня школа», «Сто порад учителеві», «Батьківська педагогіка», «Шлях до серця дитини» та інші.

«Школа, – писав Сухомлинський, – це насамперед учитель. Особистість учителя – наріжний камінь виховання» [3, с. 541]. До особи вчителя він ставив підвищені вимоги, вважаючи цю професію людинознавством.

У психологічній літературі до сфер психічного здоров'я відносять: індивідуальні особливості психічних процесів, які, до речі, під впливом стресових ситуацій загальмовуються, а також властивості, пов'язані з особливостями мислення, пам'яті, характеру, здібностей тощо [5, с. 742]. Шляхи зміцнення потенціалу психічного і духовного здоров'я педагога В. О. Сухомлинський вбачає в психологічній та емоційній безпеці, в комфортному освітньому середовищі, комунікації і культурі спілкування, у різних формах і видах професійної педагогічної діяльності. Наприклад, трудовій (корисні і практичні справи), естетичній, екологічній, соціокультурній та ін.

Психічне життя педагога складається з потреб, інтересів, мотивів, стимулів, установок, таксономії цілей, образів уяви, почуттів тощо. Усі складові чинники психічного здоров'я зумовлюють особливості індивідуальних реакцій на однакові життєві, а також кризові ситуації, вірогідність стресів, афектів.

До потенціалу духовного здоров'я педагога відносимо наявність в нього духовних потреб і розуміння шляхів їх реалізації; духовні знання, вміння і навички; сформованість духовної компетентності; використання духовних вправ для зміцнення здоров'я; накопичення духовного досвіду; духовну і душевну саморегуляцію.

Зміцнення потенціалу психічного і духовного здоров'я в кризових ситуаціях життя відомий вітчизняний науковець І. Д. Бех розглядає на рівні методичної рефлексії крізь призму психології духовності В. О. Сухомлинського [1, с. 247–263]. Учений виокремлює наступні духовні константи: вчинок, моральну самосвідомість особистості, почуття сердечності. Він зазначає, що для В. О. Сухомлинського такою особистісною першоосновою, яка є складовою потенціалу духовного здоров'я особистості, і яку необхідно зміцнювати, стала категорія «сердечності» як особливий вимір духовності. «Виховання серця – це

цілий світ турбот і тривоги, про які ми, дорослі, ніколи не повинні забувати. Я бачу своє найголовніше виховне завдання, – наголошує В. О. Сухомлинський, – щоб у дитячій душі стверджувалися співчуття, жалість, доброта до всього прекрасного, що є в світі, і насамперед до людини [4, с. 114].

Свідомість людини, її ментальність, життєва самоідентифікація, ставлення до сенсу життя, оцінка реалізації власних здібностей і можливостей у контексті власних ідеалів і світогляду – все це визначає духовний стан індивіда. Духовне здоров'я можна визначити як спроможність особистості регулювати своє життя і свою професійну педагогічну діяльність відповідно до гуманістичних ідеалів, які виробило людство у процесі історико-культурного розвитку. Саме духовне здоров'я є визначальним у ставленні людини до себе й до інших, до суспільства і є пріоритетним в ієрархії цінностей.

Отже, зміцнення потенціалу психічного і духовного здоров'я педагога залежить від його духовного світу, від сприйняття ним складових духовної і матеріальної культури людства, освіти, науки, мистецтва, релігії, моралі, етики, яке виражається у прагненні пізнавати Істину, творити Добро, діяти з Любові до ближнього, зберігати природу.

Список використаних джерел

1. Бех І. Д. Виховання особистості : сходження до духовності. Київ : Либідь, 2006. С. 247–263.
2. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. Т. 2. Київ : Рад. школа, 1976. С. 432.
3. Сухомлинський В. О. Розмова з молодим директором. *Вибрані твори* : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. Київ, 1977. Т. 4. С. 541.
4. Сухомлинський В. О. Батьківська педагогіка. Київ : Рад. школа, 1978. С. 114.
5. Шаронова І. В. Психічне здоров'я особистості як предмет психологічного дослідження. *Проблеми сучасної психології* : зб. наук. пр. Кам'янець-Подільського нац. ун-ту ім. Івана Огієнка, Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. Кам'янець-Подільський, 2013. Вип. 20. С. 742. URL: <http://surl.li/mnrrm> (дата звернення: 18.09.2023).

О. М. ГЕРАСИМЧУК

<https://orcid.org/0000-0002-4176-8417>

кандидат історичних наук

старший викладач кафедри педагогіки і методики

викладання історії та суспільних дисциплін

Національного університету «Чернігівський

колегіум» імені Т. Г. Шевченка

імейл: gerasim_o@yahoo.com

ЗАСОБИ ГРОМАДЯНСЬКОГО ВИХОВАННЯ В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Концепцією «Громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності» проголошується, що «актуальність громадянського виховання особистості у сучасному українському суспільстві великою мірою зумовлюється необхідністю державотворчих процесів на засадах гуманізму, демократії, соціальної справедливості, що мають забезпечити усім громадянам рівні стартові можливості для розвитку й застосування їх потенційних здатностей». Процес розбудови й утвердження суверенної, правової, демократичної, соціально орієнтованої держави органічно пов'язаний із становленням громадянського суспільства в Україні, що передбачає суттєву трансформацію світоглядних орієнтацій та самосвідомості народу. Концепцією визначається, що громадянське виховання – це «формування громадянськості як інтегративної якості особистості, що дає можливість людині відчувати себе морально, соціально, політично та юридично дієздатною та захищеною» [1, с. 7].

Проблема громадянського виховання дошкільнят і школярів нині переростає у проблему громадянського виховання нації, яка з кожним днем набуває все більшої актуальності. У зв'язку з цим особливо важливого значення набуває вивчення історії української педагогіки, зокрема аналіз праць тих педагогів, які зробили вагомий внесок у розвиток концепції громадянського виховання дітей та молоді. Одним з таких українських педагогів був Василь Сухомлинський, який у своїх працях значну увагу приділяв громадянському вихованню й ідеї якого і дотепер не втратили своєї актуальності. Сьогодні, у складний час девальвації духовних цінностей, втрати ідеалів, дефіциту патріотизму доцільно звернутися до педагогічних ідей і досвіду Василя Олександровича Сухомлинського, прислухатись до його мудрої поради: «Займіться перспективою становлення Людини – громадянина» [2].

Незважаючи на те, що у радянській педагогіці поняття «громадянське виховання» ігнорувалося (наприклад, у 4- томній педагогічній енциклопедії 1964–1967 рр. видання його зовсім не було), ідеї громадянського виховання

знайшли своє відображення у наукових працях і практичній діяльності В. Сухомлинського. У 1970 р. з'явилася його книга «Народження громадянина», де на основі гуманізму було розглянуто формування поняття громадянськості, яке включало відчуття приналежності до політичного ладу, відданість батьківщині, першорядність суспільних інтересів. Варто зазначити, що громадянське виховання позиціонувалося В. Сухомлинським як одна з головних педагогічних проблем. Розглядаючи виховання як комплекс впливів на людину, педагог розкрив основи теорії і методики виховання громадянськості, особливості його здійснення в умовах існуючого суспільства. Важливими складовими громадянськості В. Сухомлинський вважав моральні й духовні цінності кожної людини, її ставлення до себе, до близьких і рідних, до інших людей, до довкілля, мовленнєвий етикет, її стиль життя у громадянському суспільстві. Сім'ю він розглядав як першу колиску громадянськості, де взаємна відданість і вірність створює честь сім'ї як спільноти [3, с. 7]. На цю проблему В. Сухомлинський звертав увагу і в інших своїх працях, зокрема таких як «Серце віддаю дітям», «Як виховати справжню людину» та ін. Питанням громадянського виховання присвячена його бесіда із вчителями під назвою «Витоки громадянськості». Через всю педагогічну спадщину В. Сухомлинського червоною лінією проходить головна мета – виховання справжньої людини, громадянина своєї країни, захисника Батьківщини [4].

В. Сухомлинський пропонував починати виховувати громадянина з дитинства, адже це найважливіший період людського життя. У своїй праці «Серце віддаю дітям» педагог підкреслював: «У дитинстві починається тривалий процес пізнання – пізнання і розумом, і серцем – тих моральних цінностей, що лежать в основі моралі: безмежної любові до Батьківщини, готовності віддати життя за її щастя, велич, могутність, непримиренність до ворогів Вітчизни». І як актуально звучить сьогодні фраза В. Сухомлинського: «Домогтися того, щоб вихованця вже в дитинстві хвилювало сучасне і майбутнє Вітчизни. Громадянські думки, почуття, тривоги, громадянський обов'язок, громадянська відповідальність – це серцевина почуття людської гідності» [5, с. 16, 293].

Найважливішим засобом громадянського виховання видатний педагог вважав рідне слово і рідну мову. Так, у праці «Серце віддаю дітям» В. Сухомлинський підкреслював, що людину ми виховуємо словом і тільки словом, а все інше – вправи, звички, праця – від слова. Саме рідній мові В. Сухомлинський віддавав головну роль у вихованні громадянина. Він підкреслював, що мова – то бездонна криниця, але треба дбати, щоб вона завжди була чистою і щоб багатство рідної мови було відкрито для дітей [4].

Особливе місце в системі громадянського виховання Павлівської школи належало бесідам про громадянськість, мета яких полягала в тому, щоб виробити в учнів, за словами В. Сухомлинського, «громадянське бачення світу» – живу плоть і кров моральності. Він писав: «Я прагнув, щоб вихованці не тільки знали, розуміли добро і зло, справедливість і несправедливість, честь і безчестя, а й переживали непримиренність до зла, безчестя, несправедливості [5, с. 435].

Важливим засобом громадянського виховання дошкільників, В. Сухомлинський вважав казку. «Казка, – на його думку, – благодатне джерело виховання любові до Батьківщини, яке нічим не можна замінити. Патріотична ідея казки – в глибині її змісту: створені народом казкові образи, що живуть тисячоліття, доносять до серця й розуму дитини могутній творчий дух трудового народу, його погляди на життя, ідеали, прагнення» [5, с. 177]. Казки В. Сухомлинського, які зібрані у його збірках «Казки школи під голубим небом», «Чиста криниця», «Вічна тополя», сприяють утвердженню добродійності в дітях. Видатний педагог був переконаний, що казка допомагає пробудити в дітях зерна любові до Батьківщини, до свого народу, вона зачаровує учнів образністю рідного слова, красою української мови. Казки допомагають дитині усвідомити такі складні поняття, як Батьківщина, рідний край, патріотизм та інші [4].

В. Сухомлинський вважав, що успіх у вихованні громадянських якостей у дітей багато в чому залежить від взаємодії вчителя із сім'єю. Педагог був переконаний у тому, що виховання громадянських якостей починається з сім'ї, що «дитина – дзеркало морального життя батьків». У книзі «Серце віддаю дітям» В. Сухомлинський звертав увагу на необхідність у виховній роботі гарного знання сім'ї дитини. У розділі «Батьки моїх вихованців» він наголошував: «В сім'ях, де батько й мати віддають частку своєї душі іншим, беруть близько до серця радощі й прикрощі людей, діти виростають добрими, чуйними, щиросердими» [5, с. 28].

Педагог, звертаючись до юних читачів, говорить про зв'язок між родиною й Батьківщиною, рідною домівкою і своїм народом: «Слово Батьківщина має той самий корінь, що й слово батько. Справжнє народження твоє як громадянина, мислячої, натхненної благородними ідеалами особистості, трудівника, борця за торжество правди і щастя, сім'янина відбувається завдяки тому, що ти – син народу... Мати народжує твою плоть, Вітчизна породжує твою людську, громадянську душу». У статті «Батьківська педагогіка» Василь Олександрович підкреслював, що у хорошій сім'ї є гармонія впливів усіх поколінь, зливаються приватне й громадське, у цьому злитті він бачив гармонію людського щастя [6].

Таким чином, виходячи з вищевикладеного, ми бачимо, що методи й засоби громадянського виховання, які пропонував використовувати В. Сухомлинський, і до сьогодні не втратили своєї актуальності. Це передусім слово педагога, а також казки, вправи, праця, бесіди з дітьми на теми громадянства, вплив вихователя на родину дитини. Але слід зазначити, що вихователь, який застосовує ці методи й засоби, сам, перш за все, має буде справжнім громадянином, особистістю з високою національною самосвідомістю, чуйною, доброю, справедливою людиною, яка з повагою й любов'ю ставиться до навколишнього світу.

Список використаних джерел

1. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності. *Шлях освіти*. 2000. № 3. С. 7–13.
2. Краснюкова Т. В. Виховання любові до Батьківщини, ідеї громадянського виховання на засадах педагогічної спадщини Василя Олександровича Сухомлинського : (до 100-річчя від народж. В. О. Сухомлинського). *Всеосвіта* : сайт. Київ, 2023. URL: <http://surl.li/mnrsv> (дата звернення: 08.08.2023).
3. Внукова О. М. Формування громадянськості особистості крізь призму педагогічних ідей В. Сухомлинського. *В. О. Сухомлинський відомий та незвіданий* : матеріали наук.-практ. конф. Коледжу мистецтв та дизайну Київ. нац. ун-ту технологій та дизайну (Київ, 25 верес. 2018 р.). Київ, 2018. С. 6–9.
4. Стаєнна О. О. Ідеї громадянського виховання дошкільників в педагогічній спадщині Василя Сухомлинського. URL: <http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN13/11soosvs.pdf> (дата звернення: 09.08.2023).
5. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. Т. 3. Київ : Рад. школа, 1977. 668 с.
6. Савченко О. Василь Сухомлинський про джерела патріотичного виховання молодших школярів. *Справи сімейні*. 2016. 16 жовт. URL: <http://surl.li/mxptd> (дата звернення: 10.08.2023).

В. Ф. ДЕРКАЧ

<https://orcid.org/0009-0001-6377-288X>

директор Павлівського ліцею

імені В. О. Сухомлинського

Онуфріївської селищної ради

Кіровоградської області

імейл: suhomschool@ukr.net

РОДИННА ПЕДАГОГІКА В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Василь Олександрович зробив неоціненний внесок в розробку змісту і форм роботи з батьками, детально розробив глибоко продуману систему підготовки батьків до виховання дитини в сім'ї, яка включала в себе план і програму педагогічного всеобучу батьків на весь період навчання дітей в школі. Особливе значення в цій системі відігравала створена ним так звана

«батьківська школа». «Без батьківської школи ми не уявляємо повноцінного шкільно-сімейного виховання» [1, с. 43].

Засідання «батьківської школи» проводилося два рази на місяць, що в значній мірі сприяло підвищенню педагогічної культури кожної сім'ї.

Підготовка до виховання дітей, стверджував Василь Олександрович, повинна розпочинатися задовго до того, як молоді люди стануть батьками. Тому в першу групу слухачів «батьківської школи» входили молоді подружжя, у яких ще не було дітей. У другу групу залучалися батьки дошкільнят, яким до школи через 2 роки. Чотири наступні групи об'єднували відповідно батьків учнів 1-2, 3-4, 5-7 та 8-10 класів [4].

Заняття «батьківської школи» відбувалися під безпосереднім керівництвом і при активній участі директора. Василь Олександрович здійснював постійний контроль за організацією роботи батьківської школи. Переконливим доказом цього є протоколи засідання педагогічних рад. Так, наприклад, 15 грудня 1950 року на засіданні педагогічної ради після виступу директора школи «Про роботу батьківського лекторію» було ухвалено рішення затвердити план лекцій для батьків на 1950-1951 н. р. [3].

На засіданні педагогічної ради 15 жовтня 1963 р. з ініціативи Василя Олександровича вчителі та присутні батьки активно долучилися до обговорення питання «Роль сім'ї у вихованні почуття обов'язку перед Батьківщиною». А протокол №6 засідання педагогічної ради у листопаді 1967 року переконливо свідчить про велику активність присутніх в ході обговорення питання «Єдність сім'ї і школи у вихованні дітей» [5].

Складаючи план роботи на кожен навчальний рік, Василь Олександрович особливу увагу приділяв роботі з батьками. Так, наприклад, в розділі VI плану роботи школи на 1969-1970 н. р. було визначено таку тематику батьківських зборів, актуальність якої не втрачена і сьогодні:

- Взаємовідносини батька і матері і виховання дитини
- Єдність вимог до дітей
- Авторитет батьків, його джерела, міцність
- Розвиток мови і розумові здібності дитини
- Мати – перший і головний вихователь дошкільника
- Сім'я як школа людських взаємовідносин
- Рідна мова, її роль в дошкільні роки і в перші роки шкільного навчання
- Книга в сім'ї і духовний розвиток дитини
- Сімейна бібліотека
- Заохочення і покарання
- Культура бажань підлітків, обмеження бажань – важлива умова правильного виховання [6].

У районній газеті 19 вересня 1954 року була опублікована стаття В. О. Сухомлинського «Посилити відповідальність батьків за виховання дітей». В ній видатний педагог наголошував на тому, що «...виховання дітей – це обов’язок перед Батьківщиною. Для виконання цього обов’язку треба знаходити час і створювати необхідні умови» [2].

Успішне навчання і духовний розвиток дитини залежить не тільки від вихователів, вчителів і будь-яких освітніх концепцій, а, перш за все, від батьків. Вони мають пам’ятати, що розвиток дитини залежить не лише від навчального закладу. Саме вони, «батьки, є першими і головними вихователями і педагогами своєї дитини», – наголошував видатний педагог.

Розроблена В. Сухомлинським система підготовки батьків до виховання дитини в сім’ї та формування педагогічної культури родини продовжує жити в стінах Павлівської школи, з роками все більше й більше вдосконалюючись.

Творчо використовуючи настанови і рекомендації нашого земляка, його твори «Батьківська педагогіка», «Листи до сина», «Листи до дочки», класні керівники на заняттях університету педагогічних знань для батьків дають багато цінних порад, звертаючи особливу увагу на дотримання єдиних вимог до дітей з боку усіх членів родини.

Керуючись настановами В. О. Сухомлинського щодо роботи з батьками, вчителі початкових класів задовго до навчання дитини в школі знайомляться з родинними майбутніх першокласників. Вони рекомендують батькам звертатися за порадами по вихованню дітей до невичерпних джерел педагогічної мудрості нашого Учителя. Пропонують читати казки Василя Олександровича в родинному колі та обговорювати їх.

Нова українська школа сприяє інтеграції різних аспектів виховання, включаючи родинне, шкільне та громадянське виховання.

Родинне виховання, на глибоке переконання В. О. Сухомлинського, базується на ідеях гуманізму, людяності і розумінні потреб дитини.

Вчителі Нової української школи відвідують родини своїх вихованців. Це дає можливість краще побачити внутрішній світ дитини, підтримати її, познайомитися з умовами життя, надати посильну допомогу, якщо це потрібно. Класні керівники проводять: батьківські збори, конференції, засідання дискусійних клубів, тематичні консультації, родинні свята, усні журнали, дні відкритих дверей, аукціони ідей сімейної педагогіки, анкетування батьків, круглі столи «Мудрість батьківської любові», години спілкування, тижні родинного виховання, зустрічі зі старшим поколінням родини. Активно залучаються батьки до тематичних квестів «Вчимося виховувати своїх дітей», «Повторіть у своїх синах і дочках ваші мрії про щастя», «Сторінками батьківської педагогіки». Проводяться так звані дні добрих справ, до участі в

яких залучаються педагоги, учні та їх батьки. Не стоять вони осторонь і тоді, коли проводяться різноманітні конкурси, флешмоби. Допомагають своїм дітям і у виготовленні декорацій до казок видатного педагога, у створенні відеороликів, у підготовці експонатів на виставки виробів з природного матеріалу.

Вчителі початкових класів у першому класі проводять батьківські збори у формі тренінгу, в ході яких батьки мають можливість відчувати себе школярами і попрацювати з цеглинками Lego. Головне – вони повинні слухати й чути один одного, самих себе. Щоб позитивно налаштувати батьків на роботу, вчителі готують цікаві передбачення, зроблені у вигляді невеличких папірців, згорнутих і перев'язаних стрічкою.

Широко практикується проведення батьківських онлайн-читань. Ця форма роботи дає можливість не тільки слухати розповідь вчителя, а й вивчати та ділитися літературою з певної проблеми, брати участь у обговоренні тієї чи іншої теми. На перших зборах на початку навчального року батьки визначають питання, які їх найбільше хвилюють. Вчителі збирають інформацію й аналізують її. Разом зі шкільним психологом підбирають відповідну літературу, за допомогою якої можна одержати відповідь на поставлені запитання. Рекомендовані матеріали батьки використовують в онлайн-читаннях, особливістю яких є те, що, аналізуючи книгу, вони повинні викласти власне розуміння проблеми і знайти підхід до її вирішення.

Продовжуючи роботу вчителів початкових класів, класні керівники 5-6 класів особливу увагу приділяють спілкуванню з батьками, адже одним із принципів Нової української школи є принцип партнерства.

Умови теперішнього часу вимагають нових форм організації роботи з батьківським колективом, часто це онлайн-зустрічі, телефонні розмови, спілкування в батьківських чатах. Але вони не є менш ефективними, якщо сторони налаштовані на спільне вирішення проблем.

Створені чатгрупи «Класний керівник + батьки» – це багатосторонній спосіб зв'язку, оскільки батьки не тільки можуть бачити повідомлення, а й коментувати їх, ділитися думкою один з одним, обговорювати фотоповідомлення, які, як звіт про проведений день, часто надсилають батькам класні керівники.

Видатний педагог був переконаний, що тільки у тісній співпраці і взаємодії між учителем, учнями та батьками можна отримати високий результат освіченості і вихованості. Саме педагогіка партнерства, що ґрунтується на взаємодії між усіма учасниками освітнього процесу і є ключовим компонентом формули Нової української школи, запорукою успіху НУШ.

Як показує аналіз творчої спадщини видатного педагога, В. О. Сухомлинський збагатив теорію і практику педагогічної взаємодії новими підходами. У його творчому доробку є чимало яскравих сторінок тісної співпраці школи і родини. Але проблема виховання батьків повинна турбувати не тільки сім'ю і школу. Ця програма має стати загальнодержавною.

Список використаних джерел

1. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. Т. 1. Київ : Рад. школа, 1976. 654 с.
2. Сухомлинський В. О. Посилити відповідальність батьків за виховання дітей. *Зоря комунізму*. 1954. 19 верес. С. 2.
3. Книга протоколів засідань педагогічної ради 1950–1951 н. р. // Держ. пед.-мемор. музей В. О. Сухомлинського.
4. Книга протоколів засідань педагогічної ради 1962–1964 рр. // Там само.
5. Книга протоколів засідань педагогічної ради 1967–1968 н. р. // Там само.
6. План роботи Павлівської школи на 1969–1970 навчальний рік. // Там само.

A. L. COCKERILL

<https://orcid.org/0000-0002-7474-1587>

*Doctor of Philosophy, Research Affiliate,
Monash University, Melbourne, Australia*

імейл: ejrcockerill@gmail.com

**TRANSLATING SUKHOMLYNSKYI'S STORIES
FOR AN ENGLISH-SPEAKING AUDIENCE**

In this paper I will give a brief account of my work translating Sukhomlynskyi's stories for children into English. I will also explain why I think these stories may be relevant to English-speaking readers.

I have been conducting research into Sukhomlynskyi's legacy since 1987, but it was not until 2013 that I first published translations of a small selection of Sukhomlynskyi's stories for children. I translated 19 stories from his *Khrestomatiya po etike [Ethics Anthology]* [3], under the title *A World of Beauty: Tales from Pavlysh* [4]. The stories were illustrated by children from Ukraine and Belarus. The *Ethics Anthology* was published posthumously in 1990, as a companion volume to *Kak vospitat' nastoyashchego cheloveka [How to educate a genuine human being]* [2].

In 2015 I began to publish a monthly email newsletter, entitled *Sukhomlinsky News* (now *Sukhomlynskyi News*) [5], which is mailed to interested subscribers. Initially I had 22 subscribers, and this has gradually grown to over 100 subscribers, most of whom are in the United States, with some in Australia, Japan, Ukraine, the United Kingdom, India, Sweden, Finland and other countries. Every issue of the

newsletter includes translations of some of Sukhomlynskyi's stories, so in this way I have been able to share hundreds of stories with English-speaking readers. These newsletters are freely downloadable (see the reference at the end of this paper) and the translated stories in them may be a useful resource for English language teachers in Ukraine.

Now I am preparing to publish a more complete collection of Sukhomlynskyi's stories as a book. Last year I completed a translation from Russian of Sukhomlynskyi's *Ethics Anthology*, which includes about 500 stories. Now I am working with Nataliya Bezslova in Canada to translate additional stories from the 2016 Ukrainian language publication *Ya pozpovim vam kazku... Fiosofiya dlya ditei [Let me tell you a story... Philosophy for children]* [6]. Some stories from this publication had already been translated from Ukrainian by Berta Karaim, who worked on translations from the book in 2018 and 2019. *Let me tell you a story... Philosophy for children* contains over 800 stories, about 300 more than were included in the *Ethics Anthology*, and will provide the basis for an English language publication, which I expect to publish in 2024. This will be a complete collection of stories, without illustrations, aimed mainly at educators, so that they can select stories to share with children. Later I may publish shorter collections, possibly with illustrations, for children to read themselves.

I will now explore some of the themes in Sukhomlynskyi's ethical stories, and why I think they are relevant to English-speaking educators and parents. Many of the ethical themes in Sukhomlynskyi's stories have universal relevance. These include our relationship with nature, relationships between parents and children (and more generally between young people and old people), empathy in human relationships, the appreciation of beauty, a person's responsibility to the society that supports them, the value of gratitude, kindness and love, the nature of wise and of unwise love, the value of work, the development of a sense of responsibility, the value of courage, and examination of negative qualities such as ingratitude, heartlessness, cruelty, irresponsibility, hypocrisy, and cowardice.

One of the interesting features of Sukhomlynskyi's treatment of human values is that he shows their relationship to human psychology, mental health, and happiness. The first section in both the *Ethics Anthology* and *Let me tell you a story... Philosophy for children* is entitled 'Beauty – the joy of life'. The stories in this section are devoted to the theme of beauty as a source of happiness. Most of the stories are about the beauty of Nature, while some are about how beauty manifests in human character.

One of the crises facing humanity now is that we have degraded the natural environment upon which we are dependent, and increasingly live urban lives that isolate us from nature. Even the increasing prevalence of natural disasters arising

from climate change has not resulted in an adequate global response to environmental issues. The degradation of the environment is related to another issue: the spread of materialism, consumerism and excess consumption, and the enormous waste of natural resources. In cultivating an appreciation of the beauty of nature as a source of human happiness, Sukhomlynskyi is suggesting one way that we can counter excess consumption. He shows that happiness may be found in appreciating and preserving natural beauty, and in being creative, and that it is not necessary to seek it in consuming an ever increasing amount of food and material goods. Enhancing our appreciation of natural beauty, as something of intrinsic value, is deeply satisfying, and also provides an emotional foundation for an active approach to protecting the environment.

Another crisis facing developed western nations is a youth mental health crisis, which may be related to a number of factors, including increasing inequality (some of which is intergenerational), and a retreat into the digital world, resulting in increasing alienation. Many of Sukhomlynskyi's stories are about human relationships, including intergenerational relationships, and the development of empathy. He provides instructive examples of empathetic human relationships leading to happiness, and of heartless relationships, resulting in suffering, and allows us to draw our own conclusions.

Finally, I would like to focus on a single value that Sukhomlynskyi highlights in some of his stories: the value of gratitude. One of his stories is entitled 'Why do people say thank you?' I will cite my translation in full:

Two people were walking along a forest road, a boy and his grandfather. It was hot, and they were thirsty.

The travellers came to a stream. The cool water quietly murmured. They bent down and drank.

'Thank you, stream,' said the grandfather.

The boy laughed.

'Why did you say thank you to the stream?' he asked his grandfather. 'The stream is not alive. It won't hear your words and won't understand your gratitude.'

'That's true. If a wolf had drunk here, he wouldn't have said "thank you". But we're not wolves, we're people. Do you know why people say "thank you"? Think about who benefits from that word.'

The boy started thinking. He had plenty of time. They had a long way to go...

[3, p. 93; 6, p. 137]

We commonly think that it is the person who is thanked who benefits from an expression of gratitude. What Sukhomlynskyi is suggesting in this story is that gratitude primarily benefits the person who feels and expresses gratitude. This has been confirmed by psychological studies that show that gratitude is a powerful emotion that has profound psychological and health benefits, and well as social benefits. [1]

In the Soviet context, where religious foundations for teaching values were consciously undermined, Sukhomlynskyi's work on values education was extraordinarily necessary and valuable. In the 21st century, his stories have not lost their relevance, and provide a powerful educational tool for teaching values.

References

1. Chowdhury M. R. The Neuroscience of Gratitude and Effects on the Brain. *Positive Psychology* : website. Netherlands, 2019. 9 Apr. URL: <http://surl.li/mnrul> (date of appeal: 11.08.2023).
2. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину. Москва : Педагогіка, 1989. 287 с. Текст рос.
3. Сухомлинський В. О. Хрестоматія з етики. Москва : Педагогіка, 1990. 303 с. Текст рос.
4. Sukhomlynsky V. A World of Beauty : Tales from Pavlysh. Brisbane : EJR Language Service Pty. Ltd., 2013. 37 p.
5. Sukhomlynsky News : Newsletter Archive. *The Holistic Educator* : website. Brisbane, 2015–2023. URL: <http://surl.li/mnrvj> (date of appeal: 11.08.2023).
6. Сухомлинський В. О. Я розповім вам казку... : Філософія для дітей / уклад. і авт. вступ. ст. О. В. Сухомлинська. Харків : Школа, 2016. 574 с.

А. М. ЛУЦЮК

*кандидат педагогічних наук, доцент
доцент кафедри педагогіки і психології
Волинського інституту
післядипломної педагогічної освіти
імейл: a.lutsiuk@vippp.org.ua*

ПЕДАГОГІЧНА СПАДЩИНА ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ ВОЛИНИ

В умовах модернізації освіти України, а особливо регіональної, зростає значення використання педагогічних ідей видатного педагога-новатора В. О. Сухомлинського. Його думки про гуманізацію освітнього процесу, зміцнення і збереження здоров'я дітей, розвиток здібностей та обдарувань школярів, формування творчої особистості педагога НУШ є актуальними. Тому сьогодні творчий доробок всесвітньо відомого педагога-гуманіста вивчається і широко популяризується на теренах освіти Волині.

Волинський інститут післядипломної педагогічної освіти є ініціатором збереження традицій, використання, розвитку і примноження спадщини В. О. Сухомлинського. Проблематика лекцій, семінарських і практичних занять, науково-дослідницької роботи охоплює широке коло актуальних питань вивчення і трансформації ідей видатного педагога в практику Нової української школи регіону. У районах та містах систематично проводяться науково-

практичні конференції, педагогічні читання, семінари, круглі столи, декади, тижні тощо.

Відомо, що формування творчого вчителя – процес складний і довготривалий. В. О. Сухомлинський стверджував, що починається він задовго до вступу в педагогічний навчальний заклад і не завершується з його закінченням. Важливу роль у вирішенні цієї проблеми має відігравати система післядипломної освіти. Тому виникає необхідність вироблення нових підходів до організаційно- педагогічних засад, змісту та методичного забезпечення процесу підвищення професійної майстерності педагогічних кадрів. Відповіді на ці та багато інших питань освітяни Волині систематично знаходять у творах Василя Сухомлинського – невичерпаного і дуже актуального джерела збагачення сучасної педагогічної науки і практики. Результативність творчого впровадження спадщини педагога-новатора виноситься на розгляд колегій міських управлінь і районних відділів освіти, рад методичних кабінетів, педагогічних рад закладів освіти та відображена в планах роботи керівників шкіл, методистів, педагогів.

Інноваційні теоретичні і практичні досягнення педагога-новатора зацікавили науковців Волині. Результатом є написання наукових робіт, їх захист і отримання наукового ступеня кандидата педагогічних наук: Р. О. Позінкевич «Теорія та практика виховання шкільного колективу в педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського» – 1980 рік; І. Є. Остапйовський «Проблема гуманізації управління школою у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського» – 1993 рік; Т. П. Остапйовська «Форми організації позакласної навчально-виховної діяльності учнів у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського» – 1996 рік; А. М. Луцюк «Проблема педагогічної майстерності вчителя у творчій спадщині В. О. Сухомлинського» – 1996 рік.

Зацікавленість творчістю В. О. Сухомлинського проявили студенти – члени педагогічного гуртка Луцького педінституту, які написали йому листа щодо особливостей професії вчителя. Майже сорокарічний досвід практичної науково-педагогічної діяльності дав змогу йому переконатися в тому, що визначальною професійною якістю вчителя є його здатність ставитися до дитини як до найвищої цінності. У своєму листі-відповіді Василь Олександрович стверджує:

1. «...так, у мене інколи виникали сумніви в доцільності вибраної професії. Це було в перші два-три роки роботи. Поштовхом для виникнення цих сумнівів були окремі невдачі і труднощі. Головна невдача, яка інколи викликала сумнів у доцільності обраної професії, – це невміння на перших кроках педагогічної діяльності зрозуміти мотиви дитячої

неслухняності, свавільності. Кожного разу, коли ці мотиви ставали зрозумілими, сумнів у доцільності обраної професії зникав.

2. Найбільша трудність, з якою я зустрічався у своїй роботі – це утвердити в дитині, в підліткові почуття власної гідності.
3. Відповідь на це запитання зв'язана з відповіддю на друге запитання. Виховання – це утвердження в людині почуття власної гідності. Той, хто оволодів цією майстерністю, – прекрасний педагог. Пам'ятайте, дорогі друзі, що найбільше зло, яке можна вчинити людині, – це допустити, що в неї утвердиться переконання в своїй нікчемності порівняно з іншими людьми. З перших же кроків педагогічної діяльності дбайте про те, щоб вихованець ваш вірив у свої сили» [1, с. 38–39].

Вперше мій власний системний практичний досвід з творчого використання спадщини В. О. Сухомлинського був накопичений під час виконання обов'язків директора ЗОШ I–III ступенів № 19 м. Луцька. Творча група школи дійшла висновку, що потрібно звернутися до досвіду роботи Павлиської середньої школи, при цьому пам'ятали застереження Василя Олександровича щодо механічного перенесення досвіду, тому почали готувати «грунт свого поля».

У березні 1986 року в школі була проведена науково-практична конференція «Педагогічна спадщина В. О. Сухомлинського і сучасність». До конференції дирекція, вчителі та окремі батьки опрацювали твори видатного педагога і спогади сучасників про нього. З цією метою у шкільній бібліотеці було організовано виставку літератури. У виступах порушувалися різні аспекти творчого доробку Василя Олександровича, наприклад: «Форми і методи організації навчально-пізнавальної діяльності», «Розумове виховання та навчання дітей», «Шляхи і засоби естетичного виховання» і т. п. У процесі ознайомлення із досягненнями Павлиських учителів визріли пропозиції щодо втілення у власну практику досвіду колег.

У травні 1986 року відбулася науково-теоретична конференція «Педагогічна спадщина В. О. Сухомлинського і виховання дітей у сім'ї», в якій взяли участь вчителі, батьки і науковці Луцького державного педагогічного інституту імені Лесі Українки. Її результатом стало вироблення спільних вимог школи та сім'ї у процесі формування особистості, а саме: 1. Громадянська і моральна відповідальність батьків за дітей. 2. Сприятливий сімейний мікроклімат. 3. Спільна трудова діяльність в сім'ї батьків і дітей. 4. Розумова організація життя сім'ї. 5. Узгодженість дій батьків зі школою.

Педагогіка, на думку В. О. Сухомлинського, повинна стати наукою для всіх – і для вчителів, і для батьків. З цією метою було вивчено роботу «Батьківської школи», яку організував видатний педагог. Робота з батьками у

школі № 19 I ступеня з метою підвищення педагогічної культури сім'ї проводилася таким чином: I рік навчання дітей – «Мамина школа»; II рік навчання дітей – «Татусеві уроки»; III рік навчання дітей – «Дідусева і бабусина мудрість».

В. О. Сухомлинський стверджував, що необхідно «розкрити перед учителем залежність його діяльності від його знань, культури, від того, що він читає, як вчиться, як збагачує свої знання» [5, с. 72]. Ось чому структура методичної роботи з вчителями у СШ I–III ступенів № 19 м. Луцька була розроблена з метою підвищення психолого-педагогічного і науково-методичного рівня педагогів за такими напрямками: 1. Науково-методична підготовка вчителя. 2. Психологічна освіта педагога. 3. Науково-педагогічна інформація. 4. Впровадження передового досвіду та надбань педагогічної науки.

Павлиський директор вважав урок складною організаційно-педагогічною системою, всі компоненти якої взаємопов'язані і взаємообумовлені. При аналізі уроку розглядається діяльність як учителя, так і учнів. Мета аналізу, як він підкреслював, допомогти вчителю в оволодінні більш високим рівнем педагогічної майстерності й разом з тим добитися поліпшення якості знань, умінь і навичок учнів. Узагальнивши його досвід з цієї проблеми, сучасні досягнення психолого-педагогічної науки, в школі використовувалися, в залежності від потреби, різні види аналізів уроку.

З метою виховання громадянина і патріота України, рідного краю, для учнів був організований дискусійний клуб «Людина і світ». Одне із засідань проведено на тему «Вчинки – моральна сутність людини» з використанням книги В. О. Сухомлинського «Як виховати справжню людину».

В умовах гуманізації навчання і виховання важливе місце посідає майстерність педагогічного спілкування вчителя і учнів, під час якого, за переконанням В. О. Сухомлинського, слово повинно бути своєрідним збудником образів. Тому творча група вчителів української мови і літератури школи працювала над проблемою «Емоційно-образна виразність мовлення та її психологічні основи». Організація роботи базувалася на думці Василя Олександровича: «Слово – це ніби місток, через який наука виховання переходить у мистецтво, майстерність» [6, с. 160]. Адже не таємниця, що невміле використання слова є вразливим місцем для багатьох учителів.

26–27 грудня 1994 року у м. Луцьку Всеукраїнською асоціацією Василя Сухомлинського, громадською організацією, яка покликана досліджувати і впроваджувати творчу спадщину педагога-гуманіста, були проведені I Всеукраїнські педагогічні читання «Освітньо-виховні ідеали В. О. Сухомлинського в контексті сучасності». Науково-педагогічні ідеї щодо

практичної реалізації в освітньому просторі Волині досвіду всесвітньо відомого педагога були запропоновані академіком О. Я. Савченко, головним вченим секретарем АПН України; О. В. Сухомлинською, членом-кореспондентом АПН України, доктором педагогічних наук, професором; М. Й. Боришевським, доктором психологічних наук, професором та іншими. Член-кореспондент АПН України, доктор філософських наук, професор Р. А. Арцішевський ознайомив присутніх з проблемою «Системне дослідження творчої спадщини В. О. Сухомлинського в Інституті соціальних наук ВДУ ім. Лесі Українки». Директор Волинського обласного навчально-методичного інституту післядипломної освіти педагогічних кадрів Г. С. Маслай розповіла про використання спадщини В. О. Сухомлинського у післядипломній освіті педагогічних кадрів. Учасники читань продовжили роботу за круглим столом «В. О. Сухомлинський в сучасній шкільній практиці» у СШ № 19, а також у світлиці СШ № 14 з використання досвіду Павлиської школи з родинно-сімейного виховання.

Конкретним свідченням творчого використання спадщини педагога-гуманіста в освітньому просторі є гімназія № 14, якій за результатами цієї роботи, відповідно до рішення Луцької міської ради від 25.06.2014 року № 61/41, присвоєно ім'я Василя Сухомлинського. У навчальному закладі 26 вересня 2014 року відбулося відкриття музейної кімнати В. О. Сухомлинського, а 7 жовтня 2014 року до педагогів, учнів і батьків завітала О. В. Сухомлинська – донька видатного українського педагога, академік НАПН України. У рамках візиту відбулася зустріч з Ольгою Василівною, під час якої вона підкреслила, що для неї є честю присвоєння імені її батька закладу, поділилася спогадами про нього. У ході зустрічі обговорено перспективи довготривалого співробітництва НАПН України, НВК «Гімназія № 14» і Української асоціації Василя Сухомлинського [7].

У вересні 2016 року Волинським інститутом післядипломної педагогічної освіти були проведені ІХ Міжнародна науково-практична конференція та ХХІІІ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю: Щоб у серці жила Батьківщина». Учасниками були науковці і практики з України, Білорусії, Польщі. Серед присутніх: 3 академіка, 13 докторів та 20 кандидатів наук, з них 10 професорів та 21 доцент. Це свідчить про міжнародне і всеукраїнське визнання творчої реалізації досвіду всесвітньо відомого педагога на Волині. За результатами проведеної роботи видано монографію «Спадщина В. О. Сухомлинського – джерело сучасної педагогічної науки і практики» [4] та збірник матеріалів конференції та педчитань [5].

Відтак, дозволю зробити висновок, що волинська педагогічна наука і практика внесла свій вагомий доробок у вивчення та використання в освітньому просторі регіону спадщини В. О. Сухомлинського, і робота буде продовжена, я в цьому переконаний, особливо в процесі реалізації концепції Нова українська школа.

Список використаних джерел

1. Луцьок А. М. Василь Сухомлинський про педагогічну майстерність учителя : монографія. Луцьк : Надтир'я, 2003. 208 с.
2. Луцьок А. М. Василь Сухомлинський про педагогічну майстерність учителя : (до 100-річчя з дня народж.) : монографія. Вид. 2-ге, випр. та допов. Луцьк : Вежа-Друк, 2018. 175 с.
3. Збірник матеріалів ІХ Міжнародної науково-практичної конференції і ХХІІІ Всеукраїнських педагогічних читань «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю: Щоб у серці жила Батьківщина», 15–16 вересня 2016 р., Луцьк / НАПН України, Укр. асоц. ім. Василя Сухомлинського, Волин. ін-т післядиплом. пед. освіти ; редкол.: О. В. Сухомлинська та ін. Луцьк : Надтир'я, 2016. 316 с.
4. Спадщина В. О. Сухомлинського – джерело сучасної педагогічної науки і практики : монографія / авт. кол.: О. В. Сухомлинська та ін. ; упоряд. П. С. Олешко ; НАПН України, Укр. асоц. ім. Василя Сухомлинського, Волин. ін-т післядиплом. пед. освіти. Луцьк : Надтир'я, 2016. 254 с.
5. Сухомлинський В. О. Павлицька середня школа. *Вибрані твори* : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. Київ, 1977. Т. 4. С. 7–390.
6. Сухомлинський В. О. Слово про слово. *Вибрані твори* : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. Київ, 1977. Т. 5. С. 160–167.
7. Зустрічі, знайомство, перспективи. URL: <http://osvitam.lutsk.ua/index55.html> (дата звернення: 15.08.2023).
8. Зустрічі, знайомство, перспективи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://osvitam.lutsk.ua/index55.html>.

Л. В. СУХОМЛИНСЬКА

<https://orcid.org/0000-0003-3055-5392>

доктор філософії,
науковий співробітник відділу педагогічного
джерелознавства та біографістики
ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського
імейл: 1408koala@gmail.com

ХУДОЖНІ МІНІАТЮРИ В. СУХОМЛИНСЬКОГО ПРО ВІЙНУ У СУЧАСНОМУ ПРОЧИТАННІ

На тлі безпрецедентної військової агресії росії проти України, необхідність висвітлення, пояснення реалій війни, зокрема дитячій аудиторії, постає як найгостріша. Дітям дошкільного та молодшого шкільного віку найпростіше пояснити ці страшні події через малюнок, оповідання, казку, мультфільм тощо.

Оповідання про війну у художній спадщині В. Сухомлинського посідають значне місце. Ці твори вистраждані, переосмислені й почасти є результатом власного досвіду. Молодий вчитель пройшов фронт, був тяжко поранений, його рідна Кіровоградщина пережила жахи окупації. Вихованцями Павлівської школи, директором якої він став у 1948 р., стали обпалені війною діти – загиблі батьки, неповні сім'ї, голод та жахи окупації. Не складно провести паралелі із сучасною буремною історією України.

Говорити з дітьми про війну, змальовувати події війни, виховувати патріотичні почуття та жагу до боротьби із загарбниками за визволення від поневолення В. Сухомлинський воліє засобами художнього слова.

Літературно-художні твори В. Сухомлинського, кількість яких сягає 1500, знайшли своє місце в дитячій літературі, є актуальними та затребуваними, включені до букварів, читанок, підручників з української літератури. Морально-етичні доміанти закладені в художніх мініатюрах педагога, співзвучні запитам та подіям сьогодення.

У збірці «Я розповім вам казку... Філософія для дітей» упорядниці збірки О. Сухомлинська наводить такі слова педагога: «Війна – це всенародне горе, всенародне лихо; нічого, крім прокляття і ненависті, вбивство людини людиною в душі людській викликати не може. Але ми живемо в такому світі, де кожен повинен бути готовий до війни – готовий фізично і – що надзвичайно важливо – готовий духовно, морально. <...> Нам, вихователям, треба виховати у вихованцях глибоке розуміння і відчуття того, що горе й нещастя бувають різні. Одне горе підносить і загартовує людину, інше принижує і ганьбить; одне горе несуть з високо піднесеною головою, іншого соромляться» [1, с. 475]. Ці слова надзвичайно співзвучні сьогоденню.

У цій збірці ми нарахували більше 35 оповідань, присвячених подіям Німецько-радянської війни (1941–1945), здебільшого вони поміщені у розділі «Щоб у серці жила Батьківщина» [1, с. 474]. У них змальовані події зовсім іншої війни, але ситуації та проблеми, там зображені, перегукуються з подіями Російсько-української війни (2014–). «Тато повернувся» – про вояка, що втратив на війні обидві руки і не може взяти на руки маленьких донечок; «Мамо, сховайте цього листа в скриню» – про те, як сім'я отримала звістку про загибель батька на війні; «Ложка солдата», «Батьків олівець» – про зберігання реліквій війни; «Обгоріла вишенька», «Соловейкове гніздо», «Це моє поле, сину» – про любов українського солдата до рідної землі, прагнення серед хаосу та руйнування зберегти природу, дерево, пташку, життя; «Щоб гнів у серці не згас», «Я жив ненавистю до ворога» – про священний гнів та ненависть до ворогів, що живлять жагу до перемоги; «Серце солдата» – про те, як воїн ціною власного життя врятував дитину; «Мати біля могили сина» – про загибель сина

на війні і про материнське горе; «Не час помирати» – про те, як усією громадою спаленого, знищеного села збирали меблі для школи; «На могилі», «Три дуби», «Три берези над могилою», «Троянда в степу» – про героїзацію пам'яті полеглих героїв та багато інших оповідань.

У 2022 р. ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського НАПН України був запланований онлайн-проект «Дитина – частина природи» (за казками та оповіданнями В. Сухомлинського), присвячений вихованню дітей в єдності з природою. Але повномасштабне вторгнення росії в Україну внесло у проект такі болючі, але необхідні корективи. Ми актуалізували матеріал відповідно до подій нашого буремного часу.

Згідно проекту, на сторінці ДНПБ у Фейсбуці розміщено 10 оповідань В. Сухомлинського, присвячених подіям Німецько-радянської війни (1941–1945) [2]. Кожен текст проілюстровано малюнком, відео або фото, що відображає події Російсько-української війни (2014–). Наприклад, оповідання «На Тарасовій могилі», оприлюднене 25.09.2022, де є такі слова В. Сухомлинського: «Люди народжуються і вмирають, а народ вічний, безсмертний. Я вперше відчув, що переді мною – Україна, що я її син. Ці високі гори, далекі степи, води Дніпра – це моя рідна земля, а слово поетове – моя рідна мова». Це оповідання проілюстроване відео, де українські бійці, звільняючи Балаклію, під рашистським агітаційним плакатом знаходять портрет та вірш Т. Шевченка і читають його [3]. Онлайн-проект отримав схвальні відгуки, більше 200 уподобань, близько 100 коментарів та поширень, чим довів свою актуальність та затребуваність.

У Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України (2022) [4] зазначено, що «серед виховних напрямів сьогодні найбільш актуальними виступають громадянсько-патріотичне, духовно-моральне, військово-патріотичне та екологічне виховання як основні складові національно-патріотичного виховання, як стрижневі, основоположні, що відповідають як нагальним вимогам і викликам сучасності, так і закладають підвалини для формування свідомості нинішніх і прийдешніх поколінь». І наш проект засвідчує, що художні оповідання В. Сухомлинського про війну можуть бути використані як дидактичний матеріал освітянами, науковцями, здобувачами освіти, батьками.

Список використаних джерел

1. Сухомлинський В. О. Я розповім вам казку... : філософія для дітей / уклад. і авт. вступ. ст. О. В. Сухомлинська. Харків : Школа, 2016. 574 с.
2. Дитина – частина природи : онлайн-проект : (за казками та оповіданнями В. О. Сухомлинського) / ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського НАПН України, Від. пед. джерелознавства та біографістики, Сектор сухомлиністики ; наук. керівник

- Л. Д. Березівська. *Facebook*. Київ, 2022. URL: <http://surl.li/mnsbf> (дата звернення: 02.07.2023).
3. Як заповідав Тарас Григорович! / Ukrinform TV. *YouTube*. Оприлюднено: 11.09.2022. URL: <http://surl.li/mnscf> (дата звернення: 02.07.2023).
4. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України : затв. наказом МОН України від 6 черв. 2022 р. № 527. *Законодавство України* : база даних / Верхов. Рада України. Київ, 2022. URL.: <http://surl.li/kkniy> (дата звернення: 02.07.2023).

Л. В. ТКАЧУК

<https://orcid.org/0000-0003-3337-2540>

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки
та освітнього менеджменту
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини
імейл: larysa.tkachuk.2011@gmail.com

ЗАХИСНЕ ВИХОВАННЯ: В. О. СУХОМЛИНСЬКИЙ І СУЧАСНІСТЬ

Видатний український педагог Василь Олександрович Сухомлинський стверджував, що любов до дитини у педагогічній діяльності – «це плоть і кров вихователя як сили, здатної впливати на духовний світ іншої людини. Педагог без любові до дитини – це все одно, що співець без голосу, музикант без слуху, живописець без відчуття кольору» [5, с. 292]. Любов до дитини у багатогранній спадщині Василя Олександровича – це не тільки її проголошення й утвердження у складній системі взаємостосунків педагога й вихованців. Він наголошував, що «любити дитину – це значить захищати її від того зла, яке ще оточує багатьох дітей у житті...» [5, с. 302], від «насильства над тілом і душею» [5, с. 306], і зазначав, що важливу складову частину його педагогічної системи становить «захисне виховання» [5, с. 302].

Видатний педагог виділив та схарактеризував ті категорії дітей, які потребують захисту. Вони, за висловом В. О. Сухомлинського, «несуть у своєму серці відкриту рану» [5, с. 302], скалічені злом або шкільного або родинного оточення. У школі – песимістичне [5, с. 293], беземоційне або ж з переважанням негативних емоцій ставлення до дитини [5, с. 295], неповага до неї [5, с. 300]. У сім'ї серця дітей вражає «самотність, коли дитина знає й відчуває, що вона нікому не потрібна» [5, с. 302]; виховання «в дусі обману, нечесності, егоїзму, зневаги до людей» [5, с. 303]; застосування фізичних покарань [5, с. 303]. Потребують своєрідного захисного виховання і «заласкані в сім'ї діти», розбещені нічим не обмеженою свободою самовиявлення (принцип «Я так хочу – і так роблю» [5, с. 303] та так звані «важкі діти».

Високий професіоналізм, широка ерудиція, значний педагогічний досвід дали змогу Василю Олександровичу розв'язати основні завдання «захисного виховання» і визначити основні напрями його реалізації: виховання в дітях почуття самоповаги, лікування красою, виховання співчутливого ставлення до людей, до всього живого. Виходячи із конкретної життєвої ситуації та враховуючи індивідуальні особливості дитини, він пропонує цілу низку педагогічних порад:

- найкращим захистом дитини від самотності є пробудження у неї почуття любові, симпатії до людини, «задоволення потреби в людині»;

- найдієвішим способом захисту дитини від обману, нечесності, егоїзму є пробудження поваги до самого себе;

- чим побільше поваги, доброти, любові, чуйності і наполегливості слід проявляти до дітей, серця і душі яких скалічені побоями, криками, лайками;

- у роботі з важковиховуваними дітьми – забезпечення: почуття захищеності, стабільності; терплячої підтримки з боку дорослих та потреби в любові, прихильності дитини; поваги до гідності дитини, віри в її можливості; інтеграції зусиль педагогів, учня та сім'ї у досягненні успіхів виховання.

Василь Олександрович наполегливо пропагував ідеї захисної педагогіки. Звертаючись до педагогів, він наголошував, що «...треба вміти так доторкнутися до болісного, скаліченого серця дитини, щоб виховання не обернулось для неї стражданням» [5, с. 304]. У працях «Бережіть душу дитини», «Виховання почуттів», «Народження добра», «На нашій совісті – людина», «Не бійтесь бути ласкавими», «Обережно: дитина!», «Педагогіка серця», «Рани дитячого серця», «Серце віддаю дітям» він обґрунтовує, що виховання добром і чуйністю є шляхом виходу дитини з кризи, захисту її душі. Він настійно радив: «виховуйте добром», «не бійтесь бути ласкавими» [4, с. 359]; «умійте захистити дитину від духовної самотності» [5, с. 302]; «вірте в талант і творчі сили кожного вихованця» [3, с. 96].

Здійснення «захисного виховання» потребує від вихователя значної педагогічної майстерності, тактовності, оптимізму, віри в дитину, «вміння бачити, розуміти минуле, уявляти майбутнє дитини, виразно накреслити перед собою ідеал виховання» [5, с. 308]. Педагог повинен знати дитину, її силу і слабкості, вміти бачити і зрозуміти «джерела дитячих страждань, дитячого збентеження, озлоблення, байдужості» [2, с. 457]. Істинна любов до дітей надихає педагога на творчість, на створення «ситуації успіху» для кожної дитини, умов для розвитку її індивідуальних здібностей і нахилів, дає їм радість праці, радість пізнання, радість життя.

Концепція «захисного виховання» В. Сухомлинського належить до кращих надбань світової гуманістичної педагогіки, а його практичний досвід

здійснення «захисного виховання» дітей – безцінне джерело теоретичних і практичних порад для батьків, вчителів та фахівців професійної соціальної і психотерапевтичної педагогічної діяльності, імпульс для методологічних і науково-практичних досліджень. Питаннями соціального захисту і підтримки дитинства займаються різні міністерства і відомства, створюються заклади нового типу, служби, які здійснюють соціальну, медичну, педагогічну, психологічну та інші допомоги дітям.

Нині Українська нація виборює своє право на існування в жорстоких умовах агресивної війни з боку російської федерації. Наш народ переживає страждання та біль, війна забирає життя найкращих синів і дочок України, гинуть наші діти та палають наші міста, знищується культурна та матеріальна спадщина. З початку повномасштабного вторгнення на територію України сусіда-агресора, життя людей змінилося, змінилися і цінності, і орієнтири щасливого буття. В умовах російсько-української війни, діти стали найвразливішою групою ризику. Причинами цих обставин є втрата батьків, рідних, житла, вимушена розлука з однолітками, друзями. На окупованих територіях діти зазнають катувань, отримують фізичні, психічні та моральні травми, масово депортуються ворогом. Навіть якщо дитина не зазнала тілесних ушкоджень, шкоди будь-якому аспекту добробуту, сексуального насилля, катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведінки, має місце порушення її основних прав, таких як: право на життя та захист від посягання на нього, право на розвиток, право бути з сім'єю і громадою, право на здоров'я, право на освіту, відпочинок та на дозвілля, право на розвиток особистості, а також право на турботу і захист.

І нині, коли війна травмує душі наших дітей, які стають вимушеними переселенцями, перебувають під обстрілами, втрачають своїх близьких та рідних, потрапляють у середовище насильства та жорстокості, ми звертаємось за порадами – як і чим допомогти дитині, що переживає горе, страх, розпач – до невичерпної спадщини видатного гуманіста – Василя Олександровича Сухомлинського.

Необхідно багато часу, щоб дитина звикла жити після важкої фізичної, моральної чи психічної травми. У цей час дитина потребує особливої уваги, підтримки, любові, турботи та співпереживання. Найголовніше, – стверджував видатний педагог, – щоб дитина ніколи не залишалася самотньою, поруч з нею повинні бути старші. В. Сухомлинський вважав, що дитина повинна говорити про своє горе, біль, страждання, тривоги, висловлювати свої почуття (хоча, як доводить практика, не завжди легко привести дитину до цього). У своїх працях він неодноразово наголошував на важливості для дітей простої людської бесіди,

в якій би дитина відчула, що вихователь співпереживає їй, що можна поділитись своїми думками і почуттями.

У своїй практичній діяльності видатний педагог дійшов до висновку, що дітей, які пережили горе, необхідно збирати у групи, залучати їх до спільних справ, дати їм можливість спілкуватися: «Дитина, серце якої доторкнулося до темних сторін життя і затремтіло в розгубленості, повинна переконатись, що світлого, красивого, правдивого, життєрадісного в житті незрівнянно більше, ніж темного й потворного...» [1, с. 65]. Ці ідеї видатного педагога лежать в основі роботи сучасних психотерапевтів, практичних психологів та волонтерів з дітьми, постраждалими від російської агресії.

«Захисна педагогіка» Василя Сухомлинського випереджала свою епоху й зостається актуальною для сучасності і майбутнього як педагогіка любові та поваги до кожної дитини, віри в невмирущі вартості людини і такого вихователя, на якого дитина може спиратись і завжди отримувати від нього підтримку в найскладніших життєвих ситуаціях.

Список використаних джерел

1. Сухомлинський В. О. Батьківська педагогіка. Київ : Рад. школа, 1978. 263 с.
2. Сухомлинський В. О. Людина – найвища цінність. *Вибрані твори* : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. Київ, 1977. Т. 5. С. 446–472.
3. Сухомлинський В. О. Людина неповторна. *Вибрані твори* : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. Київ, 1977. Т. 5. С. 80–96.
4. Сухомлинський В. О. Не бійтесь бути ласкавими. *Вибрані твори* : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. Київ, 1977. Т. 5. С. 347–359.
5. Сухомлинський В. О. Як любити дітей. *Вибрані твори* : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. Київ, 1977. Т. 5. С. 292–308.

М. М. ТКАЧУК

<https://orcid.org/0000-000-6456-6730>

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри педагогіки

та освітнього менеджменту

Уманського державного педагогічного

університету імені Павла Тичини

імейл: miroslava.tkachuk@gmail.com

СІМ'Я ЯК ШКОЛА СЕРДЕЧНОЇ ЧУТЛИВОСТІ І ЛЮБОВІ У БАТЬКІВСЬКІЙ ПЕДАГОГІЦІ В. СУХОМЛИНСЬКОГО

У працях В. Сухомлинського розроблені концептуальні засади батьківської педагогіки – детально проаналізовано роль сімейних умов щодо соціалізації і гуманізації дитини; глибоко розкрито виховне значення психології

сімейних взаємин, відносин і мікроклімату сім'ї; наголошено на необхідності усвідомленої підготовки молоді до сімейного життя; створено оригінальну послідовну систему роботи з батьками.

Серед творів видатного педагога чимало статей з проблем сімейного виховання: «Батьківська педагогіка», «Лист дочці», «Лист молодому батькові», «Мікроклімат вашого дому», «Обережно: дитина!», «Слово до батьків» та ін. Чітка логіка основних шляхів формування педагогічної культури батьків викладена в бесідах: «Бачення власного морального обличчя», «Бережіть в душі дитини віру в високе, ідеальне, стійке», «Бережіть людську любов», «До материнського і батьківського обов'язку людини треба готувати майже з колиски – ось в чому проблема», «Моральні цінності сім'ї», «Про громадську і моральну відповідальність батьків», «Що звеличує вас в очах ваших дітей».

Багато цікавих думок Василя Олександровича щодо сімейного виховання міститься в роботі «Сто порад учителям» («Як готувати матір і батька до шкільно-сімейного виховання своїх дітей», «Як добитися, щоб батько і мати як вихователі виступали в єдності», «Як поглиблювати виховну роботу з батьками в міру росту й розвитку дитини», «Як разом з батьками виховувати майбутніх матерів і батьків», «Як виховувати повагу до жінки – дівчини, матері»).

В. Сухомлинський характеризував сім'ю як первинний осередок багатогранних людських відносин, де шліфуються найтонші грані людини-громадянина, людини-трудівника, культурної особистості, народжуються і поглиблюються любов до матері і батька, бабусі і дідуся, роду і народу, пошана до рідної мови, історії, культури. Сім'я – головний скульптор особистості дитини. Неоціненна її роль у залученні дитини до цінностей суспільства, у формуванні творчої особистості: «...розвиток особистості залежить насамперед від того, якими людьми постають перед дитиною мати й батько, як пізнаються людські стосунки і суспільне оточення на прикладі батьків» [2, с. 86].

Успіх сімейного виховання визначається тим, стверджував Василь Олександрович, що для батьків означає батьківство, і як вони люблять дітей. Видатний педагог наголошував, що немає благороднішої, вищої місії для людини-творця, чим батьківство і материнство: «Є в світі десятки, сотні професій, спеціальностей, робіт: один будує залізницю, другий зводить житловий будинок, третій вирощує хліб, четвертий лікує людей, п'ятий шиє одяг... Та є в світі найуніверсальніша – найскладніша й найблагородніша робота, єдина для всіх і водночас своєрідна і неповторна в кожній сім'ї – творення людини» [1, с. 411]. Кожна мить цієї роботи, в якій зливається інтимне і громадянське – це творення майбутнього і погляд в майбутнє.

В. Сухомлинський неодноразово у своїх творах наголошував, що ще в ранньому дитинстві людина повинна пройти велику школу тонких, сердечних,

людяних взаємовідносин. Такою школою почуттів є сім'я. Вся інтимно-емоційна сфера людини, її здатність любити, співпереживати, бути ніжною і чуйною – все це формується в сім'ї, яка, як відзначав видатний педагог, була, є і завжди буде «школою сердечності».

Педагог доводив, що ставлення дорослої людини до інших багато в чому визначається тим, наскільки лагідною була її мати, скільки любові вона отримала у дитинстві, зазначаючи, що найсильніше багатство людського духу – любов – діє на дитину як музика, як чаруюча краса, що захочує душу. Це багатство постійно настроює чуйну струну дитячого серця – чуйність до слова, до доброї волі, до ласки і сердечності. Той, чиє дитинство осяяне сонцем любові як невтомної праці, хто взаємно творить щастя, вирізняється виключною чутливістю і сприйнятливістю до батьківського і материнського слова, до їх доброї волі, до їх повчань і настанов, порад і застережень («Мудрість батьківської любові», 1988).

Позитивний вплив на соціалізацію підростаючої людини здійснює доброзичлива атмосфера в сім'ї, коли батьки є друзями своїх дітей. Одним із ключових аспектів батьківської педагогіки В. Сухомлинського було створення атмосфери довіри і взаєморозуміння. Він закликав батьків бути авторитетами для дітей, що підтримують, яким можна довіряти. Це допомагає створити емоційний зв'язок між дорослими і дітьми.

Довірливість та взаєморозуміння породжують щирість, прихильність і любов. Сердечні відносини батьків із своїми дітьми виникають в усіх сферах спілкування: у повсякденних трудових справах, у спільному вирішенні життєвих проблем, в переживаннях радості або горя в сім'ї, в сфері дозвілля і розваг.

Виховання дітей – це віддавання духовних сил. Людина твориться любов'ю, «глибокою вірою в красу і гідність людини» [1, с. 413]. Дуже важливо, щоб дитина відчувала, що вона потрібна, і її цінують. Не менш важливе і її переконання в тому, що і вона когось цінує, без когось не може жити. Радість духовного спілкування з рідними, – це не тільки джерело гармонії, любові, щастя. Це також джерело обов'язку людини перед людиною. Павлиський вчитель радив виховувати в дітях вміння любити людину – дорожити життям, здоров'ям, спокоєм, щастям рідних і близьких.

В. Сухомлинський наголошував, що винятково важлива роль сімейного виховання полягає у тому, щоб «учити дитину бачити, розуміти, відчувати серцем людей... Наша любов до дітей має бути такою, щоб у дитини пробуджувалася чутливість серця до навколишнього світу, до всього, що створює людина, що служить людині, і, звичайно, до самої людини. ...виховання людського благородства в дитячому серці починається з

олюднення його ставлення до людей, одухотворення цього ставлення чистими, піднесеними почуттями поваги до людини і передусім поваги до матері й батька» [3, с. 546].

Василь Олександрович зазначав: «Вчити батьків, як виховувати дітей, – це найтонша і найважча справа, бо вміти виховувати свою дитину – це означає вміти віддавати дитині найдорогоцінніше людське багатство – любов. Своє завдання ми вбачаємо в тому, щоб застерегти батьків від помилки, яку вони часто допускають: дитина купається в лагідному теплі батьківської любові, сама не випромінюючи при цьому жодної іскринки, жодного промінця.

Скільки б не зігрівало дитину тепло батьківської любові, воно не розтопить і малесенької крижинки у дитячому серці, не спалахне вогник ласки до батька-матері, не зігріє серця з середини. А крижинка в дитячому серці є завжди, бо дитяча любов сама по собі егоїстична, дитина любить матір як джерело своїх радощів і задоволень, а для людяності та справжньої доброти потрібна інша любов – любов-турбота, любов-хвилювання за долю дорогої людини, любов-діяльність. Саме таку любов і повинні виховувати батьки» [4, с. 21].

Мудрість батьківської педагогіки діяльнісна лише тоді, коли любов, доброта, ласка поєднуються із суворою вимогливістю, з обов'язком, з непримиренністю до зла, неправди, обману. В. Сухомлинський турбувався, щоб у матері й батька було єдине уявлення про те, кого вони разом зі школою виховують, про єдність їхніх вимог, передусім – до самих себе. Там, де немає мудрості батьківського виховання, любов матері й батька, на думку Василя Олександровича, нівечить дітей. Є багато різновидів цієї неправильної любові, серед яких він виділив й схарактеризував: 1) любов замилювання; 2) любов деспотичну; 3) любов відкupu.

Батьківська педагогіка В. Сухомлинського залишається актуальною і в наші дні. Її ідеї стимулюють батьків та педагогів бути більш уважними, доброзичливими і турботливими до дітей, розвивати їхні творчість та самостійність, вчитися розуміти їхні потреби і бачити світ очима дитини. В. Сухомлинський залишив глибокий слід у серцях багатьох поколінь, і його педагогічна спадщина продовжує інспірувати батьків, вчителів та всю педагогічну спільноту.

Список використаних джерел

1. Сухомлинський В. О. Батьківська педагогіка. *Вибрані твори* : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. Київ, 1977. Т. 5. С. 410–414.
2. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості. *Вибрані твори* : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. Київ, 1976. Т. 1. С. 55–205.

3. Сухомлинський В. О. Сто порад учителеві. *Вибрані твори* : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. Київ, 1976. Т. 2. С. 417–654.
4. Сухомлинський В. О. Щоб дитина стала Людиною // ЦДАВО України (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 5097. Оп. 1. Спр. 749.

Т. П. ТОЦЬКА
директор ЗДО «Ялинка»
імені В. О. Сухомлинського,
директор Всеукраїнського центру із розповсюдження
та впровадження ідей В. О. Сухомлинського
імейл: ditsadok@ukr.net

АКТУАЛЬНІСТЬ ОПОВІДАнь ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО В РОБОТІ З ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

У чому роль вихователя, вчителя в цей нелегкий час? Нині, під час воєнних дій в Україні вчителям працювати нелегко. «А коли було легко?» – запитаєте ви. І будете праві. Сьогодні особливо нелегкий час, проте, незважаючи ні на що, праця вчителя особливо необхідна.

Чому?

Тому що перед нами, вихователями – «лікарями дитячих душ», як зазначав В. О. Сухомлинський, стоять дуже великі завдання і велика відповідальність. Василь Сухомлинський говорив, що педагог як той промінчик, який світить у дитячі душі і веде їх по життю, підтримуючи, об'єднуючи, пестячи. Це світло, яке завжди з нами і в нас, у наших дітях і в дітях наших дітей. Тому, що вчитель повинен відчувати, зрозуміти, підтримати і заспокоїти дитину. В. О. Сухомлинський ввів такі терміни, як «лікувальна педагогіка» та «захисна педагогіка». І це актуально в наш час і для наших дітей. Ми повинні ставити частіше перед собою питання: «Чи все ми робимо для того, щоб знайти шлях до серця дитини?» – адже наші діти стали дуже вразливими і, коли ми дивимось в сумні очі дитини, ми бачимо і дитяче горе, і страждання, і біль дитячої душі. А коли Ти – вчитель, педагог – стомишся дарувати свої промінчики, зазирни у своє серце і побачиш там світло, яке оберігає не лише інших, воно зігріває Тебе, Учителю. Відчуй його силу, його міць, його любов, його тепло.

Усміхнися собі і світу очима, вустами, серцем...

Про що ж тривожаться наші діти? Зараз вони зростають під вибухи ракет, чують звуки сирен, в новинах про велику кількість загиблих і поранених і не лише солдат, а і близьких людей. Діти вмить подорослішали, вони мріють про

щастя і мир на Землі, вони не хочуть сліз, їх сердечка стали чутливими до горя і біди.

У цей тяжкий час оповідання Василя Олександровича допомагають нам, вихователям, подолати ті страхи і переживання, які поселились в серцях наших дітей.

Ми і гадки не мали про те, що всі події, які описав Василь Сухомлинський в казці «**А пісня жива**» [1, с. 115], оживуть, а ми всі, український народ-співець, станемо безпосередніми учасниками цих подій.

У казці «**А пісня жива**», яку ми постійно читаємо дітям, показуємо анімацію до нього, організуємо свята патріотичного змісту за назвою цього твору, мова йде про те, що в Країні Зелених Луків жив народ-співець. Та ось в цю країну звідкись прийшов Живоїд – Ненависник радості. Він підкрадався до людей, які грали на сопілці, хапав їх пісню і в рот. Там, де він проходив, помиралі пісні. Залишилась в Країні Зелених Луків одна тільки сопілка, яку хлопчик зарив у землю і сказав: «Помовч доти, поки ми переможемо Живоїда». Все померкло і замовкло довкола, радів лише Живоїд. Коли там, де була закопана сопілка зазеленіла пшениця, заколосилась, заспівало колосся, як сопілка. Пораділи люди, поробили собі нові сопілки й знову заграли. А Живоїд лопнув від злості, коли почув ці пісні.

Це оповідання зараз виявилось пророчим, ми читаємо його дітям і ототожнюємо образ Живоїда з російськими орками, які прийшли в нашу Країну Зелених Луків, і говоримо дітям про обов'язкову Перемогу, і про те, що настане день, коли ми заграємо на сопілках і заспіваємо пісень.

Одним із яскравих і актуальних творів для дітей, в якому автор говорить про складне і говорить просто, доступно, зрозуміло – є оповідання «Голуб в хмару полетів». За допомогою анімації до цього оповідання, ми допомагаємо дітям зрозуміти філософські думки, які закладені в цьому оповіданні, а також підбираємо такі образні порівняння, які б допомогли дітям зрозуміти і зміст оповідання.

Зміст оповідання «**Голуб в хмару полетів**» [1, с. 132] відтворює реальні події нашого життя. Як зрозуміти філософський зміст цього оповідання і правильно донести до малят дошкільного віку?

В оповіданні йде мова про те, що... «З-за Дніпра впливля велика чорна хмара. Вона заступила сонце. Стало тихо й тривожно. Деревя стояли непорушно. Хмара дихнула прохолодою» (уривок оповідання).

(Вихователь має порівняти дітям образ «чорної хмари» з війною, яка йде зараз в Україні, яка увірвалась в наше життя і все змінила).

Далі в оповіданні говориться про те, що «...Злякані голуби поховалися в свій маленький будиночок» (Слід порівняти образ зляканих голубів з народом,

адже злякані люди поховались в укриттях). Далі в оповіданні йде мова – «...Аж ось на тлі чорної хмари заблищало щось біле. Це голуб піднявся високо в небо й полетів назустріч грозі. Вогняна стріла розітнула хмару, заgrimів грім. Білий голуб полетів у хмару, мов у воду пірнув. Стало темно й сумно. Де ти, голубе?»).

А образ білого голуба, – сміливого, рішучого, безстрашного, – ми порівнюємо з нашими мужніми воїнами, які захищають рідну землю від російських загарбників. З початком війни стало тривожно скрізь, в кожному куточку України. Наші солдати – символізують собою «голубів миру», вони відстоюють, наш край, і які б небезпеки не були на їх шляху, вони їх здолають, переможуть і відстоять ціною власного життя мир на землі. Відвага одного голуба, одного воїна, дуже багато значить для підтримки духу солдат, які знаходяться на передовій. Як приклад, – дівчинка «Пташка» – Катерина Поліщук з Азовсталі. Катя – «Пташка» зі зброєю в руках і з неймовірним голосом, який мав вплив на бійців. Вона була парамедиком і, коли не було знеболювального, вона співала бійцям колискові. В оповіданні запитується: «Де ти, голубе?» (Адже не всі повертаються з війни, багатьох рідні розшукують і чекають). «Де ти голубе?» – можливо, це питання ставлять матері, розшукуючи своїх синів-воїнів.

Захист Вітчизни, мир на Землі – це найголовніші людські цінності. Низький уклін нашим воїнам – носіям миру і спокою, щастя і любові.

Після читання цього оповідання вихователь, в бесіді з дітьми, доносить до їх розуміння, що війна – це найбільше зло, яке є в світі і яке ми переживаємо всі зараз, але добро переможе і ми відбудуємо щасливу Україну. Адже українці нація героїв, нація хоробрих та незламних людей, які в найтяжчі для країни часи стають до бою. Голуб полетів в чорну хмару, в саме пекло! Перемога буде точно і безсумнівно!

Оповідання «Голуб в хмару полетів» вражає своєю глибиною філософської думки і актуальністю саме в наш час. Це оповідання не може залишити байдужим жодну людину, дитину, і тільки від майстерності вихователя, від його вміння знайти правильні слова, залежить, чи зможе він донести цей глибокий зміст до дітей просто і доступно.

Тут перед вихователем стоїть завдання підтримати дітей, знайти для цього потрібні слова і дібрати відповідні види і прийоми роботи, щоб уберегти малят від негативних емоцій війни та посіяти в їх серця віру в ЗСУ, віру в перемогу, а також порадувати дітей і розвіяти їхні страхи, а натомість подарувати усмішки, радість і хвилинки щастя.

Ми читаємо дітям і таке оповідання Василя Сухомлинського, яке має назву – «**Яке щастя?**» [1, с. 44], де мама запитує свою доньку:

– Яке щастя?

Відповідь дівчинки вражає своєю глибиною:

– Щастя, це коли ніхто з дітей не плаче.

– І щоб мама ніколи не плакала й не журилася, – то щастя. Бо коли мама журиється, то й у мене сльози тоді на очах.

Так, це велике щастя, коли мами і діти не плачуть. Для нас дуже важливо зараз бачити радісними і щасливими очі малят, їхніх мам, ми мріємо про це і розуміємо, як складно це зробити, але мрії збуваються. І наші всі мрії про щасливе життя здійсняться обов'язково.

На жаль, слово «смерть» стали діти чути частіше, ніж слово «радість». Хочу поділитись однією розмовою хлопчика з нашого закладу освіти, яку він вів зі своєю бабусею.

Ось що вона розповіла: «Коли почалася війна, ми вивезли онуків до Чернівецької області. Євгену 5 років, і братику 1,5. Наші онуки не чули вибухів, їхні переживання та емоції були пов'язані з переїздом, хвилюванням дорослих та розповідями, які вони чули від дорослих.

Відлуння війни вплинули на Євгена, він по-дитячому все аналізував, приміряв до себе і одного разу сказав, що не хоче йти на війну, бо боїться, що його можуть вбити. Ми розповідали про нашу армію, захисників-солдатів, і він заспокоївся.

Через три місяці Євген запитав мене:

– Бабусю, а ти будеш плакати за мною, коли мене вб'ють на війні?

– Поки ти виростеш, війна закінчиться.

– Але ти б плакала за мною?

– Так, плакала б.

– І день і ніч?

– І день і ніч.

– І аж до «швидкої допомоги»?

– І аж до «швидкої допомоги»...

(Тут Євген мав на увазі приїзд «швидкої допомоги» до бабусі).

Відлуння війни назавжди буде звучати в наших серцях. Чому наші діти приміряють до себе смерть? Народу-загарбнику немає прощення!».

Діти стали дуже вразливими, занадто емоційними, інколи доходить до істеричного плачу, сліз навіть тоді, коли і не очікуєш такої поведінки. Важко уявити, які страхи вирують в їхніх душах та маленьких серцях, але висловити свої емоції і переживання можуть далеко не всі діти.

Словами ні, складно, а от у своїх **малюнках** діти висловлюють те, що не можуть сказати словами, – свій настрій, переживання, фантазії.

Уважний педагог через малюнок дитини може дізнатись про її внутрішній стан, її емоції і надати психологічну підтримку, допомогу.

Наші вихователі широко використовують цей метод – «намалюй малюнок» в роботі з дітьми. Через нього педагоги навчають дітей випускати той страх, який отримали від обстрілів міста і бомбардувань. Через малюнок дитини вихователь веде з нею розмову за його сюжетом, заспокоює та урівноважує тривожні емоції дитини.

У той же час ми намагаємось запустити радість в серця дітей і навчаємо ділитись теплом своїх сердець з рідними та близькими. В оповіданні В. О. Сухомлинського «**Лист до батька**» [1, с. 122] дівчинка в своїх малюнках написала, точніше намалювала, листа татові, який лежав в лікарні, намалювала йому ті знайомі місця, де вони бували разом.

Наші діти також малюють листи і надсилають їх воїнам ЗСУ, своїм татам, які зараз на війні, і через малюнок передають свої побажання про перемогу, відновлення миру та швидке повернення додому.

Велика відповідальність покладена зараз на вихователів за збереження душ і сердець. Наші діти – це як «Метелик з росою на крилі» [1, с. 12]. (Є таке оповідання у Василя Олександровича).

Ми повинні зберегти душі і серця дітей, не забруднити їх, жити і працювати заради цієї мети, рятувати себе та інших. Ми повинні стати справжніми «Лікарями дитячих душ». Таку філософську думку заклав Василь Олександрович в цьому оповіданні.

Дуже важливі поради залишив нам Василь Олександрович, які ми, педагоги, використовували в роботі з дітьми і раніше, але зараз їх застосування дуже необхідне. Він говорив: «Ми вчимо дітей читати почуття людей – радість, біль, образу, здивування, збентеження, сором і багато, багато інших – у їх очах, безмежно різноманітних тонах і півтонах голосу; у тому, як людина дивиться і як бачить, як дивиться і нічого не бачить, як говорить і як мовчить, як іде і як стоїть, як радіє і як сумує.

...Ми вчимо **взаємного людського проникнення** – так я називаю здатність брати близько до серця радощі і прикрощі іншої людини. Виховуваним стає лише той, хто бачить світ не тільки очима, а й серцем; а якщо серце сліпе і глухе, то й очі нічого не бачать».

Вміння **взаємно проникати** в душі дітей, в душі батьків, відчувати настрій дитини і ту ситуацію, в якій опинилась дитина, – дуже важливо для вихователя.

В одному зі своїх оповідань «**Блакитні журавлі**» [1, с. 72] Василь Сухомлинський наводить приклад, як небайдужа вчителька, яка зрозуміла душевний стан дітей свого класу, дала правильну відповідь дівчинці.

Вона сказала Зої, яка бачила в небі, як пролітали блакитні журавлі:

– Для тебе, Зою, блакитні. А для Дмитрика сірі.

І тут же підтримала хлопчика, адже по його очах вона зрозуміла, що в сім'ї Дмитрика щось негаразд:

– Та не впадай у відчай, Дмитрику. І твої летітимуть блакитні.

Цей випадок говорить про мудрість вчительки, яка по очах дітей зрозуміла їхній душевний стан, їхні переживання і той біль, який поселився в серці хлопчика, в його вразливій душі.

Багато оповідань В. О. Сухомлинського ми використовуємо в роботі з дітьми, батьками, вчителями та вихователями. Надзвичайно багатющу літературну спадщину залишив він нам, і ці оповідання допомагають дітям в пізнанні світу, а нам педагогам, – як доступно пояснити дітям те чи інше явище, ту чи іншу подію, розкрити на простих прикладах складні філософські поняття. Ми використовуємо оповідання Василя Олександровича і тоді, коли говоримо дітям, що в світі є добро і зло, радість і ненависть, кам'яне, крижане та гаряче серце, є час і вічність, є щасливе життя.

Ми знаємо і впевнені в тому, що наші вихователі залишають гарні спогади в серцях наших дітей. Казки і оповідання В. О. Сухомлинського впливають на душі не тільки дітей, а й нас, дорослих, ніхто не залишиться байдужим, черствим, хто виховувався на казках та оповіданнях Василя Олександровича.

Як свідчення цього, наостанок, хочу щоб ви прочитали лист-звернення нашого вихованця, а нині воїна-захисника, до наших вихователів, щодо завдань з виховання сьогоднішніх дошкільнят.

Любі вихователі!

Ви знаєте, що, коли росіяни окуповують міста та села, ледь чи не найперше, що вони роблять – це починають працювати з дітьми. Вони добре розуміють ціну їх виховання, ціну того, як саме ти пояснюєш дитині світ.

Воюючи з росіянами, ми захищаємо наше майбутнє, робимо можливим саме існування цього майбутнього, створюємо шанси.

А те, яким саме буде це майбутнє і чи скористаємось цим шансом, залежить від вас.

Наше сьогодні переконливо демонструє, що відважні, розумні, компетентні люди здатні знайти будь-які ресурси для досягнення мети, отже, вони і є центральною віссю цих подій.

Любі вихователі! Ви є тими, хто розбудовує цих людей, закладаючи необхідний фундамент. Наше спільне майбутнє, тих хто є живий і пам'ять тих, хто загинув – у ваших руках.

Я і мої пацани бажаємо вам мудрості, терпіння і натхнення у цій важливій справі!

Список використаних джерел

1. Сухомлинський В. О. Чиста криниця : казки, оповідання, етюди. Київ : Веселка, 1993. 287 с.

К. О. БЕЗРУК

<https://orcid.org/0000-0001-5023-4284>

методист Центру позашкільної роботи
Святошинського р-ну м. Києва;
науковий співробітник Інституту
проблем виховання НАПН України
імейл: methodist_cprs@ukr.net

Г. Г. КОВГАНІЧ

<https://orcid.org/0009-0002-9605-1488>

методист Центру позашкільної роботи
Святошинського р-ну м. Києва
імейл: methodist_cprs@ukr.net

ПЕДАГОГІЧНА СПАДЩИНА ВАСИЛЯ ОЛЕКСАНДРОВИЧА СУХОМЛИНСЬКОГО: НОВЕ ПРОЧИТАННЯ

Думки та ідеї, висловлені відомими педагогами віддаленого і недавнього минулого, з плином часу не втрачають своєї цінності і повертаються до дослідницького поля у часи, коли освітяни шукають шляхи подальшого розвитку педагогічної теорії й практики.

О. В. Сухомлинська

Звернення сучасників до подій і постатей минулого, необхідність вести з ними постійний, нескінченний в часі діалог, по-перше, є ознакою цивілізаційного соціуму, по-друге, це нагальна потреба освічених, національно мислячих нащадків.

Ю. Шаповал

20 вересня 2023 року у Центрі позашкільної роботи відбулися педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі із сучасністю. Особистісно-професійний розвиток педагога у вимірах сьогодення».

Цільові орієнтири педагогічних читань:

- розкрити актуальність психолого-педагогічної спадщини Василя Олександровича Сухомлинського для сучасної освіти;
- сприяти усвідомленню педагогами історичної величі Василя Олександровича Сухомлинського;

- мотивувати учасників круглого столу на активізацію роботи з вивчення творчої спадщини Василя Олександровича Сухомлинського;
- презентувати досвід педагогів щодо впровадження ідей Василя Олександровича Сухомлинського у практиці роботи;
- сприяти співробітництву та взаємоінтеграції досвіду учасників педагогічних читань щодо вивчення, впровадження педагогічних ідей Василя Олександровича Сухомлинського;
- окреслити перспективи розвитку педагогічних ідей Василя Олександровича Сухомлинського в освітній практиці закладу.

Участь у круглому столі взяли науковці Інституту проблем виховання НАПН України, ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти», педагогічні працівники Центру.

Вивчення і аналіз праць видатного педагога В. О. Сухомлинського дали змогу виокремити актуальні ідеї, що стали тематикою виступів на педагогічних читаннях:

- Концептуальні засади проекту «Педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі із сучасністю. Особистісно професійний розвиток педагога у вимірах сьогодення».
- Велич постаті В. О. Сухомлинського.
- В. О. Сухомлинський про виховання громадянина-патріота.
- Формування патріотичних почуттів у студентів у контексті педагогічних ідей В. О. Сухомлинського.
- В. О. Сухомлинський про роль педагога у формуванні особистості учня.
- Особистість педагога крізь призму поглядів В. О. Сухомлинського.
- Формування професійного іміджу педагога на основі ідей В. О. Сухомлинського.
- Втілення ідей В. О. Сухомлинського у систему позашкільної освіти: виховання дітей у природі «просто неба», «школа радості», «материнський сад».
- Риторико-рефлексивна взаємодія вчителя з учнями у сьогоденні.
- Ідеї В. О. Сухомлинського про формування соціально успішної особистості.
- В. О. Сухомлинський про підготовку дітей до навчання у школі.
- Роль казки у формуванні соціальної успішності особистості.

Рефлексії учасників педагогічних читань

Життя і творчість Василя Олександровича Сухомлинського є дороговказом для всіх, хто присвятив себе високій місії – навчати, виховувати, розвивати підрастаюче покоління.

Василь Олександрович Сухомлинський є світочем педагогічного сузір'я України. Його спадщина є педагогічним скарбом, є актуальною, затребуваною сучасними освітянами.

Ідеї В. О. Сухомлинського були новаторськими для свого часу й залишаються такими сьогодні.

Василь Олександрович Сухомлинський є знаковою постаттю в нашій педагогіці. Його педагогічні ідеї – це золоті розсипи, мудрі уроки, які навчають, мотивують, сприяють зростанню педагогів.

Педагогічні ідеї Василя Олександровича Сухомлинського є актуальними сьогодні, вони перегукуються з Законом України «Про освіту» і слугують педагогам дороговказами у навчанні, вихованні підрастаючого покоління, в організації роботи з батьками тощо.

Книга «Серце віддаю дітям» – педагогічне кредо й водночас педагогічний заповіт Василя Олександровича Сухомлинського нам, педагогам. Її треба читати й перечитувати педагогам.

Твори В. О. Сухомлинського учать, як виховувати щасливу особистість, як досягти того, щоб у нашому суспільстві не було нещасливих людей.

Підготовка до участі у педагогічних читаннях «Василь Сухомлинський у діалозі із сучасністю. Особистісно-професійний розвиток педагога у вимірах сьогоднішнього», вивчення його праць підтвердило, що його ідеї щодо розвитку особистісно-професійних якостей педагога сьогодні є надзвичайно актуальними.

В. О. Сухомлинський є знаковою педагогічною постаттю. Він не лише на теоретичному рівні обґрунтував вимоги до особистості вчителя, але і в практичній діяльності втілював їх у життя і цьому вчить нас.

Проблема виховання є наскрізною майже у всіх працях В. О. Сухомлинського. Василь Сухомлинський зазначає, що, для того, щоб виховувати та навчати дитину, педагог повинен добре знати, розуміти її нахили, інтереси, здібності. Відносини між дитиною та педагогом мають бути ґрунтовані на повазі, любові та дружбі.

В. О. Сухомлинський розробив та втілював на практиці основні підходи до виховання. У його працях акцентується увага на тому, що школа має бути центром організації життя дитини, де вона має можливість задовольнити свої потреби та інтереси, пережити почуття радості від творчості, власної цінності.

Як провідна ідея крізь праці В. О. Сухомлинського проходить віра у потенційні творчі можливості дитини. Він зазначає, що всі діти від природи є здатними до навчання і виховання, творчої діяльності.

Спадщина В. О. Сухомлинського з плином часу не втрачає актуальності, оскільки є невичерпним джерелом ідей, яких сьогодні потребують сучасні педагоги. Актуально звучать сьогодні думки В. О. Сухомлинського стосовно того, що молодь потрібно готувати до майбутнього сімейного життя. *«Свою важливу місію та відповідальність за дітей мають відчутти молоді люди ще до того, як у них з'являться діти. Морально невідготовлені до народження і виховання дітей батьки є великим нещастям для суспільства»*, – наголошував педагог.

Величезного виховного значення Василь Сухомлинський надавав рідній мові, книзі. І сьогодні нашим вихованцям необхідно відкривати чарівний світ мови, і світ книги, бо все це засіває ниву дитячої душі зерном.

Актуальними є підходи Василя Сухомлинського до системи заохочень і покарань учнів, використання оцінки, її ролі і значення у навчанні дітей. Вивчення його педагогічних праць з цієї проблеми допомогло мені змінити систему оцінювання навчальних досягнень вихованців.

Палітра педагогічної спадщини Василя Олександровича Сухомлинського є надзвичайно широкою. Педагогічна спадщина В. О. Сухомлинського навчає, розвиває, надихає, мотивує до набуття нових професійних знань, вмінь, навичок, компетентностей. А це є найкращою особистісною інвестицією у мій професійний розвиток.

Спадщина Василя Сухомлинського є джерелом для творчих пошуків педагогів у розв'язанні багатьох питань навчання і виховання підростаючого покоління. Це дало змогу у нашому закладі розробити й реалізувати програму *«Педагогічна спадщина В. О. Сухомлинського: спрямованість у майбутнє»*.

З плином часу спадщина В. О. Сухомлинського не втрачає значення й ваги. Вона є невичерпним джерелом для сучасної освіти й педагогічної дії. Педагогічні ідеї Василя Сухомлинського є дієвим інструментом навчання і виховання дітей та учнівської молоді.

Вивчаючи твори Василя Сухомлинського, я дійшла висновку, що сьогодні кожному педагогу важливо знати його праці. Вони нам необхідні, як ковток свіжого повітря у навчанні та вихованні підростаючого покоління.

Звернення до творів В. О. Сухомлинського сприяло зміні мого погляду на власну роботу, на організацію виховної роботи з учнями.

Педагогічна спадщина В. О. Сухомлинського – це класика. Його твори дають відповіді на злободенні питання сьогодення. У В. О. Сухомлинського

ми знаходимо відповіді на питання, як виховати у дитини патріотизм, любов до рідної мови, толерантність, духовність, чого наразі не вистачає в нашому суспільстві.

Педагогічні ідеї Василя Сухомлинського мають загальнолюдську цінність. Вони лягли в ґрунт нашого колективу і успішно проростають на теренах нашого закладу.

Василь Олександрович Сухомлинський – видатний педагог, який щоденно віддавав своє серце дітям, їхнім батькам і педагогам. Його спадщина – дієва та сучасна, містить поради-дороговказ і для нас, педагогів.

Використання педагогічних ідей Василя Олександровича Сухомлинського з питань виховання дітей та молоді є перспективним засобом його оновлення, внесення змін у виховну практику в сучасних закладах освіти.

Творчість Василя Олександровича Сухомлинського – це невичерпна криниця для педагогів. Це можливість для нас, педагогів:

- звірити свої думки з питань навчання, виховання, розвитку дітей;
- оволодіти прийомами саморозвитку, перевіреними ним на власному досвіді;
- окреслити вектори професійного розвитку;
- змінити методи, форми роботи з батьками учнів.

Педагогічні ідеї Василя Олександровича Сухомлинського мотивують на нові звершення, сприяють розвитку потенціалу для змін, конкретизації мети («куди», «навіщо», «як» рухатися в професійній діяльності).

Вивчення педагогічної спадщини Василя Олександровича Сухомлинського – це спроможність подивитися на себе й на організацію своєї професійної діяльності його очима, що сприяє пошуку напрямів свого розвитку та вдосконалення.

Педагогічні ідеї Василя Олександровича Сухомлинського є мотиваторами, які спонукають до більшої відповідальності за результати своєї роботи.

Педагогічні ідеї Василя Олександровича Сухомлинського надихають на творчий пошук ефективних шляхів організації навчання, виховання учнів.

Вивчення спадщини Олександровича Сухомлинського, його педагогічних ідей є сьогодні необхідним. Не треба винаходити давно і надійно знайдене, треба йти далі. А це можливо. Оскільки є на що спиратися. Педагогічні ідеї Василя Олександровича Сухомлинського є таким підґрунтям.

Педагогічна спадщина Василя Олександровича Сухомлинського – цілюще джерело педагогічних ідей, рекомендацій, порад, які є актуальними сьогодні для професійного розвитку керівників гуртків.

Гуманістичні принципи Василя Олександровича Сухомлинського суголосні з основними засадами сучасної освіти. Діяльність сучасного педагога має

базуватися на його гуманістичних принципах: любові до дитини, повазі, розумінні особливостей психологічного, фізичного та соціального розвитку дитини.

Педагогічні ідеї Василя Олександровича Сухомлинського володіють потужним дидактичним і виховним потенціалом, слугують підґрунтям для вироблення нових і вдосконалення діючих методик у сфері виховання.

Аналізуючи педагогічну спадщину Василя Олександровича Сухомлинського, в котрій раз переконаюсь в її багатогранності та актуальності. Його педагогічні ідеї – це відповідь на запитання: *«Яким має бути сьогодні заклад освіти і сучасний вчитель?»*

Василь Олександрович Сухомлинський за своїм світоглядом випередив свій час, залишив нам свої безцінні педагогічні дороговкази, які допомагають краще розуміти, виховувати сучасне підрастаюче покоління, сприяють удосконаленню педагогічної майстерності.

Доробок Василя Олександровича Сухомлинського є багатоплановим, глибоким і сучасним. Нині, у час активних пошуків ефективних методів, форм, технологій виховання підрастаючого покоління, його ідеї слугують дороговказами для втілення у виховній практиці.

Осмилення педагогічних ідей сприяло усвідомленню власних слабких і сильних сторін та напрямів розвитку, шляхом позбавлення стереотипів, які не давали можливості розвиватися.

Педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі із сучасністю. Особистісно-професійний розвиток педагога у вимірах сьогодення» – це можливість звірити наші власні ідеї з педагогічною філософією Василя Олександровича Сухомлинського:

- *Яким має бути сучасний педагог?*
- *Який має бути сучасний урок?*
- *Яким має бути виховання?*
- *Як співпрацювати з батьками-вихованців?*

На педагогічних читаннях «Василь Сухомлинський у діалозі із сучасністю. Особистісно-професійний розвиток педагога у вимірах сьогодення» я отримала відповіді на запитання:

- *Що потрібно змінити у своїй діяльності?*
- *Як втілити це в життя?*

У кожного свій шлях до пізнання творчості Василя Олександровича Сухомлинського. З його досвіду, зокрема, роботи з наймолодшими у «Школі під блакитним небом», я взяла азбуку формування етичної культури дітей.

Творчості Василя Олександровича Сухомлинського притаманні: прагнення до високої якості своїх творів, вимогливість, величезна працездатність, його твори пропагують високі ідеали – повагу до дітей, гуманність і любов.

Твори Василя Сухомлинського «Батьківська педагогіка», «Як виховати справжню людину», «Сто порад учителеві», «Серце віддаю дітям», «Лист молодому батькові» стали для мене порадником у роботі з батьками, у професійному самовдосконаленні.

Педагогічні ідеї Василя Олександровича Сухомлинського не втратили своєї сили у наш час. Вони є невичерпною скарбницею для сучасної освіти і педагогічної дії.

В. В. БОНДАРЕНКО

<https://orsid.org/0000-0002-8360-156x>

старший науковий співробітник

Педагогічного музею України

імейл: y_bondarenko87@ukr.net

ОПОВІДАННЯ ПРО ВІЙНУ У КНИЗІ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО «ГАРЯЧА КВІТКА» (КИЇВ, 1978)

45 років тому в Україні вийшла друком перша збірка оповідань та казок для дітей Василя Сухомлинського «Гаряча квітка». Книга побачила світ у 1978 році у Києві у видавництві «Веселка». Тираж видання становив 65 тисяч примірників. Упорядкувала збірку дружина Василя Олександровича Ганна Іванівна Сухомлинська. Малюнки до книги виконав український художник Василь Євдокименко, а передмову під назвою «Мудра людина із добрим серцем» написала відома українська письменниця і поетеса Наталя Забіла. До збірки увійшло 107 художніх мініатюр – 88 оповідань на морально-етичні теми та 19 казок про природу.

Василь Сухомлинський як письменник і учасник Другої світової війни не міг оминати у своїй творчості теми війни. У збірці «Гаряча квітка» з-поміж інших оповідань нараховуємо 12 оповідань про війну. Це такі твори, як: «Березовий соловейко», «Три дуби», «Стеблинка з рідної землі», «Соловейкове гніздо», «Пісня жайворонка», «Легенда про піонера», «Це було на Дніпрі», «Може він ще повернеться», «Вб'єте, спалите, але не переможете», «Це сину, моє поле», «Батьків заповіт», «Сергійко жде відповіді від брата». Як зазначає Наталя Забіла у передмові до книги: «Кілька оповідань в книжці... переносять читача у часи, коли наша Батьківщина зазнала великих випробувань – у часи Великої Вітчизняної війни. Розповіді про героїв-воїнів, про тих, хто загинув

смертю хоробрих і не повернувся з поля бою, про осиротілих дітей безмежно хвилюють читача. Вони збуджують в ньому глибоку повагу і вдячність до тих, хто віддав життя за рідну країну, збуджують бажання жити й працювати так, щоб бути достойними батьків і дідів, гідними синами своєї землі» [1, с. 7].

Особливої уваги в оповіданнях, що торкаються теми війни, Василь Сухомлинський надає поняттям «Батьківщина», «рідна земля», «патріотизм», «любов до рідної землі», «добро і зло». Письменник підкреслює такі риси героїв-захисників рідного краю, як мужність і героїзм («Це було на Дніпрі»), власна гідність та нескореність («Вб'єте, спалите, але не переможете»), людяність по відношенню до усього живого («Соловейкове гніздо»), любов до рідної землі («Сергійко жде відповіді від брата»).

Трагічні події 80-річної давнини на теренах України, художньо описані В. Сухомлинським у мініатюрах для дітей, набувають нового прочитання й актуальності і нині – в період російсько-української війни. Таким чином, оповідання про війну зі збірки В. Сухомлинського «Гаряча квітка» можуть бути використані педагогами, психологами, соціальними працівниками та батьками під час роботи з дітьми в умовах війни.

Список використаних джерел

1. Гаряча квітка : оповідання та казки : для мол. шк. віку / передм. Н. Забіли ; упоряд. Г. Сухомлинська ; мал. В. Євдокименка. Київ : Веселка, 1978. 104 с.

О. В. ВИШНЯК

*науковий співробітник
відділу педагогічного джерелознавства
та біографістики
ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського
імейл: dnpb@i.ua*

СПОГАДИ ВЧИТЕЛІВ ПРО В. СУХОМЛИНСЬКОГО В МЕМУАРНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

У вересні 2023 р. відзначаємо 105-у річницю з дня народження Василя Сухомлинського. Відзначаючи цю дату, звернемося до спогадів про постать педагога та його діяльність, які залишили свідки його життя – вчителі, з якими він працював, учні, яких він навчав, односельці, колеги-науковці.

З усього розмаїття спогадової літератури зупинимося на книжці «Спогади про Сухомлинського», що вийшла у 1990 р. у видавництві «Радянська школа» [1]. З поміж 48 статей про педагога – 19 спогадів учителів, які в різний час і по-різному бачилися і спілкувалися з Василем Олександровичем. Серед них відзначимо перш за все спогади вчителів, які працювали разом з

Сухомлинським в Павлиській середній школі Онуфріївського району Кіровоградської області. Упродовж багатьох років вони були членами педагогічного колективу керованої педагогом школи, однодумцями та учасниками інноваційних процесів, започаткованих і розвинутих директором. Це учителі мови і літератури (Г. Сухомлинська, С. Сухомлинський, В. Дараган); початкових класів (М. Верховініна, К. Жаленко, Р. Заза); математики (Г. Вовченко, І. Становий), біології (О. Степанова). У своїх спогадах вони розкрили цікаві сторінки з повсякденного життя і діяльності школи, оцінювали й осмислювали події і факти, свідками й учасниками яких вони були, високо оцінювали вплив керівника школи на становлення і розвиток їхнього педагогічного світогляду, набуття педагогічної зрілості. «Василь Олександрович за день встигав побувати в кількох вчителів на уроках, провести з ними бесіду, порадити відповідну методичну літературу, самому дати уроки, займатися безліччю господарських справ, – зазначала вчителька початкових класів Марія Миколаївна Верховініна. – Займаючись науковою працею, Василь Олександрович так само керував усіма без винятку класними справами. Особливу увагу він приділяв зростанню педагогічної майстерності вчителів» [1, с. 48].

Передусім вони відзначили ставлення Сухомлинського до дітей. Ось як писала про це вчителька математики Галина Яківна Вовченко: «Понад усе Василь Олександрович любив дітей. Щоб не висловлюватися загально, уточню: він часто говорив, що легше любити весь світ, ніж одну дитину. Любов до дітей у нього виявлялася у внутрішньому потягу до дитини... Щоб не робилося в школі, робилося для дітей. Він не влаштовував особливих парадів для гостей. «У школі треба докладати усіх зусиль, щоб збагачувати внутрішній світ дитини, робити її людяною, гуманною, доброю», – часто повторював Василь Олександрович і на кожному кроці добивався цього [1, с. 51].

Отже, спогади вчителів, які співпрацювали з В. Сухомлинським, виступають складовою частиною сухомлиністики і є джерельною базою для більш повного дослідження постаті й доробку педагога.

Список використаних джерел

1. Спогади про Сухомлинського / упоряд. С. П. Заволока. Київ : Рад. школа, 1990. 223 с.

Н. І. ДЯЧЕНКО
методист комунального закладу
«Кіровоградський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти
імені Василя Сухомлинського»
імейл: nadin051@gmail.com

**НАЦІЯ, ЯКА ЧИТАЄ, – НЕПЕРЕМОЖНА.
ІДЕЇ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО В СУЧАСНОМУ ВИМІРІ**

***Анотація.** У статті окреслено сучасні підходи у питанні формування читаючої нації з опорою на ідеї Василя Сухомлинського.*

***Ключові слова:** читання, читацька грамотність, україномовне читацьке середовище.*

Постановка проблеми. Вдумливе й усвідомлене читання займає ключове місце серед базових навичок у формуванні компетентностей та є фундаментальною потребою у будь-якій професії й різних сферах суспільного життя. Навички читання тісно пов'язані з умінням працювати з різними видами інформації, аналізувати та критично їх оцінювати.

Питання читання, на важливості якого у розвитку особистості учня акцентував увагу визначний педагог В. О. Сухомлинський, набуває особливого значення у часи воєнного лихоліття.

Наразі вагомим значенням для нашої нації набуває й процес розширення україномовного читацького середовища та формування стійкого інтересу до української книги. Читаючи й аналізуючи, українці глибше пізнають історичну правду становлення власної держави, тернистий і героїчних шлях боротьби за свободу та незалежність, відкривають для себе історико-культурну спадщину нашого народу, розвиваються як особистості та формуються у зрілу, вільну і непереможну націю, здатну побудувати щасливе майбутнє.

Мета статті: показати актуальність ідей Василя Сухомлинського в аспекті формування всебічно розвинених, духовно багатих, патріотично вмотивованих особистостей як активних членів читаючої нації українців, та висвітлити досвід бібліотек щодо питання розширення розвиваючого читацького середовища.

Читання є одним із ключових чинників розвитку людського потенціалу. На його вагомості акцентується у Концепції «Нова українська школа», де «уміння читати і розуміти прочитане» визначене як одне з пріоритетних умінь для всіх компетентностей [2].

Варто зазначити, що зі стрімким розвитком сучасних інформаційних технологій, потоку інформації, доступності відеоконтенту і телебачення спостерігається спад читацької активності як серед дітей, так і дорослих.

Значний вплив на вище окреслену проблему мають як суб'єктивні, так і об'єктивні фактори, зокрема нестабільне матеріальне та соціальне положення, воєнний стан у країні та ін.

Але, не зважаючи на воєнний час, питанню читання приділена увага на рівні держави Україна. Зокрема, у «Стратегії розвитку читання на період до 2032 року» наголошується на актуальності проблеми читання, як основі щоденної діяльності кожної людини, зокрема інформаційної, освітньої, пізнавальної, професійної, на сформованості читацької грамотності, як можливості якісного здобуття освіти, що відповідатиме європейським освітнім та іншим нормам, розвитку критичного мислення, самовиховання, самореалізації особистості. В урядовому документі, що схвалений розпорядженням КМУ від 3 березня 2023 р. № 190-р, зроблено також важливий акцент на формуванні стійкого інтересу до української книги, яка стає наразі «потужною зброєю проти російської всебічної агресії, насадження шовіністичних ідеологем «руського миру», масштабного поширення російської пропаганди в українському інформаційному просторі» [3].

Проблемі читання, як одного з найважливіших чинників у формуванні грамотної й освіченої особистості, приділялася значна увага видатними педагогами і науковцями, серед яких чільне місце посідає Василь Олександрович Сухомлинський – педагог, вчений, дитячий письменник. Книзі і читанню педагог відводив особливе місце в Павлиській школі, яку він очолював. У праці «Серце віддаю дітям» В. О. Сухомлинський геніально просто і доступно розкрив ряд важливих проблем освітнього процесу, серед яких чільне місце відводилося питанням роботи з книгою, формуванню в дитини бажання і вміння читати, розвитку мовлення і навчання рідної мови, а також умінню бачити і відчувати красу рідного слова, оточуючої природи та людських взаємин, що мало значний вплив на формування культури відносин і розширення духовної сфери учня.

Особливого значення у формуванні особистості учня Василь Сухомлинський надавав процесу читання як одному з «джерел мислення й розумового розвитку», що є «тонким інструментом оволодіння знаннями» і водночас засобом морального, емоційного, естетичного розвитку та «джерелом духовного життя» [4, с. 102].

Значну увагу педагог приділяв рідній мові, яку вважав безцінним духовним багатством, «...в якому народ живе, за допомогою якого передає з покоління у покоління свою мудрість і славу, культуру і традиції. Рідне слово – то невичерпне, життєдайне і невмируще джерело, з якого дитина дістає уявлення про навколишній світ, про свою родину, про своє село і весь край» [4, с. 16–17].

Його думки співзвучні із сьогоденням. Як наголошується у Стратегії, особливо важливі підтримка і розвиток читання українською мовою на всій території України. Зважаючи на історичний досвід боротьби за збереження національної мови упродовж віків, у наш час важлива спрямованість на захист українського мовного середовища. Водночас українська книга значною мірою слугує «розвитку національної культури та людського потенціалу нації, що є основою збереження української державності та ідентичності, національної консолідації». Варто зазначити, що цікава книга українською мовою значною мірою слугує певним антистресом, позитивом, особливо в умовах інформаційного перенасичення, нестабільної економічної і соціальної ситуації воєнного часу [3].

Серед пріоритетних напрямів діяльності бібліотек області – акцент на розширення розвиваючого читацького україномовного простору, налаштування користувачів на особистісний розвиток і самовиховання через активне спілкування з книгою. Важливими аспектами співпраці педагогів та бібліотекарів є мотивація учнів до читання, формування їхньої читацької компетентності та сприяння розвитку критичного мислення, розширення читацького україномовного середовища. А це, відповідно, передбачає роботу над чистотою рідної мови, навчання дітей «відчувати красу слова й мови» (за В. Сухомлинським) через читання українських книжок, слухання аудіозаписів пісень, казок та оповідань, створення ситуацій для невимушеного спілкування рідною мовою, залучення дітей до ігор, інсценування українських казок, спілкування під час уроків милування, проведення годин поезії та ін. Значне місце у цьому процесі займають книжки Василя Сухомлинського для дітей.

Особливу увагу педагоги і бібліотекарі приділяють просуванню української книги, зокрема творів класиків і сучасних письменників, які розкривають сторінки боротьби за відродження та утвердження української мови, культури й традицій та, головне, шлях до незалежності у різні періоди існування нашої держави Україна. Саме українська книга має стати певною консолідуючою силою, яка допоможе глибше пізнати нашу правдиву історію, розуміти підґрунтя формування української нації та становлення держави Україна як вільної і незалежної.

Серед пріоритетних завдань бібліотечної діяльності у формуванні вмотивованого, активного і компетентного читача, усвідомленого й зацікавленого у системному спілкуванні з книгою – створення позитивного читацького світу як складової розвиваючого і виховуючого освітнього середовища закладу. Одним із прикладів креативного підходу до реалізації окресленої проблеми є діяльність Надії Пудової, бібліотекаря КЗ «Бобринецький ліцей № 2», яка надає перевагу нетрадиційним формам

організації комфортних тематичних зон, спрямованих на розширення читацьких інтересів користувачів, залучення до бібліотеки різних категорій учнів. Найулюбленіші у дітей – «казкова зона», де учні можуть обирати «казкові місця», «Зелена валіза» та ін. А ще у бібліотеці оформлено стенд на колесах «Журнальна карусель» та різні куточки: ігровий, творчості та психологічного розвантаження, де розміщено розмальовки-антистреси з наборами олівців, фломастерів тощо [1].

Значну увагу бібліотекар приділяє роботі з учнями початкової школи. Саме у цьому віці закладаються основи активного й компетентного читача, на чому робив акцент Василь Сухомлинський. Для заохочення дітей до усвідомленого читання, Надія Артемівна розробила ряд ігрових завдань, які діти виконують охоче і з великим задоволенням. Серед них:

«Закінчи розповідь». На столі на листочку – початок казки чи розповіді про казкового героя. Наприклад: «Сумно стало жабці на сторінках казок – і вона вирішила помандрувати бібліотекою...» Необхідно придумати казку чи розповідь;

«Займи місце». Потрібно зайняти «казкове місце» із зображенням героя, який дитині найбільше подобається, та згадати назву книжки чи кількох, де вона про нього прочитала;

«Створи оригамі». Дітям пропонується виготовити відповідного героя в техніці «оригамі» та «оживити (озвучити чи інсценізувати) його» та ін.

Для розширення бібліотечного простору та наближення книжкового фонду до читача, Надія Артемівна знайшла спосіб виходити за стіни, де виставка не скута звичним інтер'єром. Найбільш ефективними в цих умовах є виставки-інсталяції, створені з різних елементів та просторових композицій, які розміщуються в рекреації біля бібліотеки. Переважна більшість книжкових виставок – це результат колективної, у тому числі проектної діяльності учнів, ініційованої бібліотекарем, яка спрямована на розширення читацької аудиторії, розвиток творчості та ініціативи школярів. Варто зазначити, що обов'язковим етапом представлення виставок для учнів початкових класів є використання різних ігрових прийомів. Для підлітків і старшокласників це можуть бути дискусія, конкурсна програма, квести, репрезентація проекту чи книги, майстер клас тощо. Під час воєнних дій та дистанційного навчання практикуються віртуальні виставки патріотичного спрямування з організацією віртуальних подорожей, конкурсів та майстер-класів у режимі онлайн. Бажаючи виготовляють листівки, сувеніри, які волонтери передають нашим захисникам і захисницям.

Надихаючись ідеями Василя Сухомлинського, бібліотекар стимулює учнів до усвідомленого читання, застосовуючи інтерактивні ігри, творчі

прийоми. Для репрезентації книг під час представлення виставки чи в ході бібліотечного заходу широко використовуються елементи театралізації лялькового та пальчикового театру, що допомагає привернути увагу читачів до книжки, «оживити» її, спонукає дітей у подальшому звернутися до неї, зануритися в її зміст. Зокрема, гра «Побудуй історію» з використанням конструктора LEGO стала улюбленою для учнів початкової школи. Дітям пропонувалися книжки, переважно оповідання чи казки Василя Сухомлинського. Об'єднавшись у групи, вони обирали книжку, читали її «ланцюжком», а потім кожен обирав героя і створював його образ з елементів LEGO. Далі обговорювався сюжет, «оживлялися» герої. Головне, що діти не просто гралися, а читали, обговорювали, інсценізували, уживаючись у ролі, а значить – училися спілкуватися, домовлятися, аналізувати й творити.

Цікавою ідеєю для підлітків і старшокласників став прийом «читання в рожевих та чорних окулярах», що допомагає розвивати вміння аналізувати прочитане.

Звичними у бібліотечній практиці стали творчі зустрічі з письменниками-земляками, творчими особистостями міста з мультимедійним супроводом, віртуальні книжкові виставки, які можна переглядати, використовуючи як комп'ютер, так і власні гаджети, віртуальні мандрівки бібліотеками світу, 3-D екскурсії музеями області та Україною. Активні читачі разом з бібліотекарем, або за їх ініціативою створювали патріотичні слайджурнали, готували слайдрепортажі щодо найбільш значущих подій в житті закладу, країни, висвітлювали сторінки боротьби нашого народу за свою свободу від часів козацтва до сучасних воєнних подій, розкривали подвиги захисників-земляків, учасників волонтерського руху в місті [1].

Життя вносить свої корективи як у суспільне життя, так, відповідно, і в освітній та бібліотечний процеси. Тож бібліотекарі області зосередили увагу на використанні інноваційних підходів до розширення активного україномовного читацького середовища, популяризуючи книжки і мотивуючи системне читання. Вони творчо поєднують оновлені бібліотечні форми з бажаннями і потягом учнів до використання електронних засобів спілкування. При цьому, головний акцент бібліотекарі роблять на розширенні читацької аудиторії та її активності, популяризуючи творчість українських письменників та їх твори у форматі інтерактивних плакатів, постерів, електронних та аудіо книжок, доповнюючи їх відеоматеріалами, тематичними онлайн-іграми, конкурсами тощо. Ці ресурси представлені на блогах та сайтах бібліотек. Користувачі можуть за відповідними покликаннями знайомитися з матеріалами, читати твори, слухати аудіокниги у зручний для себе час, перевіряти свої знання в ході

ігор, онлайн-вікторин. Це особливо важливо за недостатнього фонду сучасної літератури у шкільних бібліотеках.

Важливим ресурсом для розширення читацького фонду слугують твори Василя Сухомлинського для дітей. Їх бібліотекарі популяризують у різних форматах, здебільшого створюючи відповідні сторінки на блогах, сайтах. Цікавим і корисним ресурсом є віртуальні виставки на онлайн-платформі Padlet, до наповнення якої залучаються учні. Тут представлено твори та аудіокнижки Педагога, онлайн-презентації окремих його збірок, сторінки біографії, відеоматеріали тощо. Головне, що всі ресурси доступні для читання чи перегляду в режимі онлайн та для завантаження на власний девайс.

Варто зазначити, що створюючи онлайн-форми чи організовуючи заходи безпосередньо в закладі, бібліотекарі враховують низку факторів, на яких зосереджував увагу В. О. Сухомлинський, зокрема таких: залучення якомога більше читачів, добірка цікавого та захопливого матеріалу, оригінальні форми його викладу, орієнтація на вікові та психологічні особливості учасників. Підтвердженням цього слугують слова В. О. Сухомлинського: *«Ввійти в духовний світ учня може лише те, що відповідає рівневі його розвитку – розумового, емоційного, естетичного і водночас сприяє його подальшому розвитку»* [4, с. 195].

Широко використовуючи сучасні технології, бібліотекарі створюють інтерактивні форми, мотивуючи до читання творів українських авторів, що розкривають історичний шлях нашого народу до незалежності, відображають події збройної боротьби за територіальну цілісність нашої країни. При цьому вони ініціюють проектно-дослідницьку діяльність учнів патріотичного спрямування, спільно з читачами створюючи віртуальні виставки, відео, сторінки сайтів, що показують героїку захисту рідної землі від загарбників, участь випускників закладів освіти, односельців в антитерористичній операції та повномасштабній війні.

Висновок. Не зважаючи на часову відстань, на значні зміни у політичному, економічному й соціальному житті нашої держави, думки Василя Сухомлинського щодо важливості книги й читання, рідної мови у всебічному розвитку особистості учня залишаються актуальними. Вагомого значення вони набувають і в період складних воєнних випробувань для відродження читаючої української нації вільної незалежної України. Його ідеї, викладені у педагогічних творах, і сьогодні слугують певним орієнтиром для педагогічної спільноти, мають своє втілення в концептуальних засадах Нової української школи, реалізуються у діяльності бібліотек у партнерстві з педагогами.

Варто наголосити, що підґрунтям у формуванні читаючої нації, спроможної стати на захист своєї свободи і незалежності, здатної до супротиву

масштабному поширенню російської пропаганди в українському інформаційному просторі, є розвиток україномовного читацького середовища та формування стійкого інтересу до української книги. Бібліотекарі, використовуючи сучасні інформаційні технології, популяризують книги, які допомагають глибше пізнавати історичну правду на шляху боротьби за існування української нації та її мови, розкривають етапи становлення власної держави та героїчного супротиву загарбникам усіх часів за свободу та незалежність України.

Список використаних джерел

1. Дяченко Н. І. Креативні ідеї як засіб створення ефективного читацького середовища : (з досвіду роботи Н. А. Пудової, бібліотекаря комун. закл. «Бобринецька загальноосвітня школа № 5» Бобрин. міськради) / Кіровогр. обл. ін-т післядиплом. пед. освіти ім. Василя Сухомлинського. Кропивницький : КОІППО, 2020. 32 с. URL: <http://surl.li/llysp> (дата звернення: 18.09.2023).
2. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року : схвал. розпорядженням Каб. Міністрів України від 14 груд. 2016 р. № 988-р. *Законодавство України* : база даних / Верхов. Рада України. Київ, 2022. URL: <http://surl.li/adyhc> (дата звернення: 18.09.2023).
3. Стратегія розвитку читання на період до 2032 року «Читання як життєва стратегія» : схвал. розпорядженням Каб. Міністрів України від 3 берез. 2023 р. № 190-р. *Законодавство України* : база даних / Верхов. Рада України. Київ, 2023. URL: <http://surl.li/mnsia> (дата звернення: 18.09.2023).
4. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. *Вибрані твори* : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. Київ, 1977. Т. 3. С. 7–274.

Г. Г. КОВГАНІЧ

<https://orcid.org/0009-0002-9605-1488>

методист Центру позашкільної роботи

Святошинського р-ну м. Києва

імейл: methodist_cprs@ukr.net

Г. С. КОВАЛЬЧУК

методист Центру позашкільної роботи

Святошинського р-ну м. Києва

імейл: methodist_cprs@ukr.net

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ПРОЄКТУ «ПЕДАГОГІЧНІ ЧИТАННЯ ВАСИЛЬ СУХОМЛИНСЬКИЙ У ДІАЛОЗІ ІЗ СУЧАСНІСТЮ. ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК ПЕДАГОГА У ВИМІРАХ СЬОГОДЕННЯ»

Актуальність проєкту

28 вересня виповнюється 105 років з дня народження Василя Олександровича Сухомлинського (1918–1970) видатного педагога, творча

спадщина якого відзначається багатогранністю і яскраво вираженим новаторським характером.

Предметом обговорення педагогічних читань є творчий доробок видатного українського педагога-гуманіста, його погляди на діяльність вчителя, на освітній процес, взаємодію між закладами освіти та родиною, шляхи впровадження ідей Василя Сухомлинського у сучасну освітню практику.

Педагогічні читання – це майданчик для дискусій, пошуку рішень, обміну знаннями і досвідом, осмислення питань професійного розвитку, спонукання до проактивної позиції в професійному вдосконаленні.

Мета проєкту: вивчення теоретико-практичної спадщини Василя Олександровича Сухомлинського у контексті проблематики педагогічних читань, окреслення ідей, що стануть підґрунтям для особистісного професійного розвитку педагогів закладу освіти.

Завдання проєкту:

- розширення уявлення учасників про непересічну та унікальну особистість Василя Олександровича Сухомлинського, актуальність його педагогічної спадщини в сучасних умовах;
- осмислення учасниками читань педагогічної спадщини Василя Олександровича Сухомлинського в аспекті особистісно-професійного розвитку педагога;
- розвиток в учасників педагогічних читань здатності до критичного самоаналізу, самооцінки та корекції власного розвитку;
- набуття знань та навичок рефлексії процесу особистісно-професійного розвитку;
- окреслення учасниками читань шляхів розвитку;
- розвиток в учасників здатності до реалізації набутих знань, вмінь, навичок, компетентностей в практичній діяльності.

Учасники проєкту: керівники гуртків, творчих об'єднань, методисти.

Партнери проєкту: Інститут проблем виховання АПН України, педагогічний музей України, ДНПБ імені Василя Олександровича Сухомлинського.

Термін виконання: червень-вересень 2023 року.

Очікувані результати: учасники розвинуть вміння працювати з першоджерелами, аналізувати педагогічну спадщину, розглядати педагогічні ідеї Василя Олександровича Сухомлинського про вчителя крізь призму сучасності, окреслять шляхи власного особистісно-професійного розвитку.

Шляхи реалізації проєкту

I етап. Підготовчий (червень 2023)

- формування проєктної групи, розроблення плану дій та розподіл обов'язків між членами проєктної групи;
- оформлення в інформаційно-методичному кабінеті постера «Долучайся до проєкту «Педагогічні читання Василь Сухомлинський у діалозі із сучасністю. Особистісно-професійний розвиток педагога у вимірах сьогодення»;
- обговорення концепції проєкту на засіданні науково-методичної ради;
- випуск інформаційно-методичних вісників:
 - ⇒ «Педагогічні читання: Василь Сухомлинський у діалозі із сучасністю. Особистісно-професійний розвиток педагога у вимірах сьогодення»: рекомендаційний список літератури для вивчення;
 - ⇒ концепція проєкту «Педагогічні читання: Василь Сухомлинський у діалозі із сучасністю. Особистісно-професійний розвиток педагога у вимірах сьогодення»;
 - ⇒ про участь педагогічного колективу у XIII Міжнародних та XXX Всеукраїнських педагогічних читаннях «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Грані особистості педагога у вимірах сьогодення»;
 - ⇒ орієнтовна тематика питань для обговорення на педагогічних читаннях;
- випуск дайджеста «Цитатне асорті висловів Василя Олександровича Сухомлинського з проблематики педагогічних читань»;
- розроблення рекомендацій щодо реалізації проєкту «Педагогічні читання: Василь Сухомлинський у діалозі із сучасністю. Особистісно-професійний розвиток педагога у вимірах сьогодення» в структурних підрозділах Центру;
- розроблення портфоліо проєкту «Педагогічні читання: Василь Сухомлинський у діалозі із сучасністю. Особистісно-професійний розвиток педагога у вимірах сьогодення».

II етап. Діяльнісний. Реалізація проєкту «серпень-вересень 2023 р.»

- розроблення програми педагогічних читань «Педагогічні читання: Василь Сухомлинський у діалозі із сучасністю. Особистісно-професійний розвиток педагога у вимірах сьогодення»;
- організація та проведення в структурних підрозділах круглих столів, дискусій, презентацій, ділових ігор з проблематики проєкту;
- проведення педагогічних читань «Педагогічні читання Василь Сухомлинський у діалозі із сучасністю. Особистісно-професійний розвиток педагога у вимірах сьогодення»;

- розроблення структури електронного посібника «Педагогічні ідеї В. О. Сухомлинського в практиці роботи Центру позашкільної роботи».

III етап. Презентація результатів діяльності (вересень-жовтень 2023 року)

- розміщення інформації про організацію проєкту на сайті Центру; управління освіти молоді та спорту Святошинського району в місті Києві; Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського, Інституту проблем АПН України, Педагогічного музею України;

- поширення інформації про проєкт на шпальтах фахових видань;
- проведення презентації «Уроки проєкту «Педагогічні читання Василь Сухомлинський у діалозі із сучасністю. Особистісно-професійний розвиток педагога у вимірах сьогодення» на засіданні педагогічної ради;
- узагальнення матеріалів проєкту.

IV етап. Оцінювання результатів проєкту (жовтень 2023 року)

- обговорення ходу та результатів реалізації проєкту на засіданні науково-методичної ради;

- дослідження думки педагогів про хід та реалізацію проєкту;
- узагальнення та систематизація результатів опитування, анкетування учасників проєкту;
- доведення результатів оцінювання до учасників проєкту;
- випуск електронного посібника «Педагогічні ідеї В. О. Сухомлинського про педагогічну творчість, майстерність в практиці роботи Центру позашкільної роботи».

Л. С. ЛЯЩУК
заступник директора з НВР,
вчитель початкових класів,
спеціаліст вищої категорії, вчитель-методист,
Броварського ліцею № 2 імені В. О. Сухомлинського
Броварського району Київської області
імейл: lyubov1969@ukr.net

УСЕ В ЖИТТІ ПОЧИНАЄТЬСЯ З ДОБРА

*Буває, часом сліпну від краси,
Спинюсь, не тямлю, що воно за диво,
Оці степи, це небо, ці ліси,
Усе так гарно, чисто, незрадливо,
Усе як є – дорога, явори,
Усе моє – все зветься Україна.*

*Така краса, висока і нетлінна,
Що хоч спинись і з Богом говори.*

ЛІНА КОСТЕНКО

Україна... Красива, чарівна, прекрасна, мила... Земля, рясно уквітчана, зеленню закосичена. Багато ніжних поетичних слів використовують люди, щоб висловити свою палку любов до краю, де народилися та живуть.

Велич та красу України змальовували у своїх творах письменники та поети. Не стояли осторонь багато відомих людей, які говорили про любов до своєї країни.

Сьогодні, коли Україна переживає важкі часи, потрібно виховувати в дітей глибоке почуття любові до нашої землі, до рідного краю, виховувати цінності, які визначають образ людини, її ставлення до себе, інших людей, держави, світу. А тому на сучасному етапі актуальними проблемами нашої держави є виховання в підростаючого покоління любові до Батьківщини, поваги до традицій і звичаїв свого народу, відданості та бажання служити на благо Батьківщини та захищати її.

Дослідженням цієї проблеми в різні часи займалися класики педагогічної науки, які вивчали різні її аспекти.

Особливого значення у вихованні любові до Батьківщини у своїй роботі надавав великий педагог Василь Олександрович Сухомлинський. Запропоновані ним форми і методи освітнього впливу на дитячу особистість актуальні й тепер.

У педагогічній спадщині Василя Олександровича поняття «Батьківщина» є центральним. Він вважав, що любов до Батьківщини починається із захоплення красою того, що бачить перед собою дитина, чим вона милується, в що вкладає частку своєї душі. В. О. Сухомлинський показував своїм вихованцям красу рідної природи і того, що створено руками людини. Він водив дітей в степ, на вершину кургану, де вони дивилися на широкі поля, засіяні пшеницею, милувалися квітучими садами й стрункими тополями, синім небом і співом жайворонка. Любов до Батьківщини у дитини слід формувати в перші роки його життя. Спочатку потрібно навчити дитину бути доброю, відповідальною та небайдужою, але насамперед необхідно навчити дитину бачити красу, яка оточує її, вважав Василь Олександрович. Адже дитина, що не любить природу, не зможе полюбити Батьківщину.

Аналіз творчої спадщини В. Сухомлинського дає підставу стверджувати, що ставлення майбутніх громадян до долі своєї рідної землі й виховання доброти як моральної риси – взаємопов'язані. На думку вченого, тільки людина, яка вболіває за долю рідних і чужих людей, проявляє милосердя і робить свідомий вибір на користь добра, може стати справжнім патріотом;

тільки така людина ніколи не зрадить Батьківщини. Тож виховання патріотизму маємо починати з виховання доброти.

У формуванні людської особистості надзвичайно важливу роль відіграють роки дитинства, дошкільний і молодший шкільний вік. Тому найкращі людські якості: доброту, чуйність, людяність, патріотизм, любов до батьків, до людей і до рідної землі потрібно починати виховувати з дитинства. «Чутливість, вразливість душі формується в дитинстві. Якщо прогаяно дитячі роки – цього ніколи не надолужиш» – писав Василь Олександрович [1, с. 87]. Дитинство – найважливіший період людського життя. У дитинстві починається тривалий процес пізнання розумом і серцем моральних цінностей. «...дитинство, дитячий світ – це світ особливий. Діти живуть своїми уявленнями про добро і зло, честь і безчестя, людську гідність; вони мають свої критерії краси, у них навіть свій вимір часу: в роки дитинства день здається роком, а рік – вічністю» – зазначає педагог у книзі «Серце віддаю дітям» [1, с. 8].

Але у дорослому житті часто опиняються поряд добро і зло, краса і потворність, жорстокість і милосердя.

Найбільшим злом на землі є війна. «Війна – це всенародне лихо; всенародне бідування; нічого, крім прокляття й ненависті, убивство людини людиною викликати не може» [2, с. 224]. Війна несе розруху, лихо, біль.

Сьогодні діти стали свідками такого зла, ненависті, насильства, жорстокості. З наслідками жорстокості дорослій людині впоратися нелегко, але особливо важко доводиться дітям, адже у них менше сил, знань і життєвого досвіду. Тому перед дорослими постає завдання захистити дітей від жорстокості та зла, зберегти добрі почуття. Воно є надзвичайно важливим, соціально значущим і актуальним завданням на даному етапі.

Багато порад як працювати з дітьми, що пережили горе, як захищати ніжне дитяче серце знаходимо у спадщині В. Сухомлинського. Він навчав та виховував дітей повоєнних років. Війна залишила глибокі рубці, незагоєні рани, недобрі люди у дитячі душі посіяли зерна зневіри в людину, і віри у зло, жорстокість.

Учитель, який відчув на собі, що таке війна, намагався пробудити у кожному дитячому серці добрі людські почуття. Василь Олександрович радив з раннього віку виховувати дитину в атмосфері добра, любові й радості, прищеплювати їй прагнення завжди творити добро, дарувати іншим радість своїми поведінкою, справами та словами, уникати будь-якого зла й насильства і боротися з ними. Він зауважував, що школа має стати школою радості. Але мудрий учитель наголошував: «не можна закривати очі на те, що навколо нас ще є зло і мерзота» [1, с. 20]. Педагог радив не приховувати від дітей похмурих

сторін людського життя: «Нехай діти знають, що в нашому житті є не тільки радості, а й горе. Нехай горе інших входить до серця дитини» [1, с. 91].

Великий педагог підкреслював, що у тому, як людина ставиться до горя, біди, страждань, відчаю, сум'яття, болю душі власної та інших людей, виражається її ідейна серцевина, її ставлення до добра і зла, до ідеалу. Він писав: «Нам, вихователям, треба вкласти в голови своїх вихованців глибоке розуміння і відчуття того, що горе й лихо бувають різні. Одне горе підносить і загартовує людину, інше принижує і ганьбить; одне горе несуть з високо піднятою головою, іншого соромляться. Я вбачаю свій виховний ідеал у тому, щоб горе, яке підносить і облагороджує, людина зустрічала і переносила стійко і мужньо; до принизливого і ганебного горя, до біди, що спустошує людину, я утверджую непримиренність, нетерпимість: такого горя, такої біди в нашому житті не повинно бути» [2, с. 224].

З метою формування у дітей правильного ставлення до добра і зла, педагог розповідав дітям історії із власного життя, життя односельців. Особливу увагу зосереджував на розповідях про воїнів, що жили у рідному селі та мужньо боролись за свободу і незалежність Батьківщини. В. О. Сухомлинський вважав, що у роки дитинства не слід говорити своїм вихованцям багато гучних і високих слів про Батьківщину, а треба починати пізнання світу з того, що близьке: з родини, з рідного вогнища, з долі діда і прадіда, з пожовклих від часу грамот і подяк, отриманих за участь у війні. Він пояснював дітям, що навіть у найпохмуріші періоди людської історії, коли сили зла пригноблювали мільйони людей, завжди були люди, які повставали проти несправедливості, які мужньо боролися й віддавали життя за свободу і незалежність своєї Батьківщини.

Таким чином у літературній скарбниці Василя Олександровича з'явилися для дітей чудові твори: коротенькі повчальні і дуже змістовні, які є актуальними у наш час. Вони є незамінними в роботі вчителів, адже спонукають розум і почуття кожної дитини до аналізу вчинків літературних персонажів, викликають бажання їх наслідувати, або, навпаки, чинити по-іншому.

Нікого з дітей не залишать байдужими казки та оповідання про захисників Батьківщини. У Василя Олександровича є ціла низка творів, у яких піднімається питання почуття гідності, поважного ставлення до воїнів, які загинули під час Другої світової війни, зокрема: «Чий родич дідусь», «Дідусів пояс», «Три дуби», «Недописаний лист», «Батьків олівець», «На могилі» та інші.

Художні твори видатного педагога підштовхують дітей до роздумів, аналізу вчинків героїв творів. Яскравим прикладом героїзму, відданості та

вірності своїй Батьківщині є оповідання «Три дуби». Вчителі, прочитавши оповідання, обговорюють з дітьми про виявлену мужність та героїзм солдат, які боролися у роки Другої світової війни, а також розповідають про героїв сьогодення, що, нажаль, загинули, захищаючи суверенітет України. Василь Олександрович переконливо і ненав'язливо підводить до висновку: не залишатися байдужими, шанувати пам'ять про людей, що віддали своє життя, виконуючи свій обов'язок перед Батьківщиною. Пам'ять про трьох загиблих солдат – це посаджені три дуби: «Приходять їхні діти й онуки, приходитимуть діти і внуки онуків, бо та святиня народу – живий пам'ятник героям, що полягли за Вітчизну» [3, с. 485]. Цей твір заохочує дітей шанувати світлу пам'ять про тих, хто зберіг для нас сьогоднішній день.

В. О. Сухомлинський не міг обминути проблему, коли люди втрачають моральні цінності, забувають про духовні і моральні ідеали. У казці «Чий родич дідусь» автор висловлює повагу до захисників Батьківщини, при цьому зауважує на різне відношення людей до портрету фронтовика, який висів у хаті на стіні. Педагог дає можливість дітям самостійно поміркувати та розкрити глибину змісту твору.

«Прийшли в хату нові господарі – чоловік, жінка й дівчинка. Хата порожня, тільки дідусів портрет на стіні висить.

– Портрет я зніму й покладу на горище, – став вибачатися бабусин родич.

– Ні, хай висить, – сказала мама дівчинки. – Скільки хата стоятиме, стільки й портрет висітиме.

– А хіба він вам родич? – дивується чоловік, який щойно продав хату.

– Він родич усіх чесних людей, – відповіла жінка. – Тільки вам – не родич» [3, с. 201].

Прочитавши казку «Чий родич дідусь», діти роблять висновок, що з розумінням до минулого ставляться навіть чужі люди, а близькі люди можуть забувати про сімейні цінності.

Зміст творів про війну залучає дітей до діалогу, пошуку читачами варіантів розв'язання морально-етичних задач, спонукає дітей до гуманних вчинків, сприяє формуванню національної самосвідомості дитини, почуття патріотизму, любові і пошани до Батьківщини, рідних близьких людей, а також вчить шанувати героїчні подвиги людей.

Літературна спадщина Василя Олександровича про героїв війни є актуальною і в наш час, адже вона навчає дітей розмежовувати в житті, те, що заслуговує на схвалення, і те, що заслуговує на осуд; співпереживати, любити, допомагати у скрутну хвилину, бути небайдужим до чужої біди, шанувати героїчні подвиги українців, які захищають кордони України, а також, тих, хто віддав своє життя за Україну.

Оповідання та казки мудрого вчителя надихають дітей творити добро. Учні нашого ліцею не залишаються байдужими до подій, що відбувається на території нашої країни. Щоб підтримати дух українських воїнів, діти надсилають їм малюнки із патріотичними гаслами, смаколики, обереги, продукти, ліки, одяг. Разом з батьками проводять благодійні ярмарки, а кошти перераховують для закупівлі військового спорядження. Найприємніше для наших захисників було отримати солодкі подарунки – печиво, яке діти розмалювали самостійно та написали листи зі словами вдячності. Адже воїнам Сил оборони України так важливо знати, що їх підтримують у боротьбі за свою країну навіть наймолодші українці.

Дорослі повинні подавати лише позитивні приклади, творити добро і спрямовувати дітей на такі прояви доброти, як чемність, співчуття, милосердя, поступливість, добродійність. Важливим законом виховання є те, щоб кожна людина вийшла переможцем у боротьбі зі злом, відчула красу благородства.

Учителі є носіями прекрасного й доброго. Кожен вчитель повинен пам'ятати, що лише доброта, співчуття, милосердя розкривають, зміцнюють і збагачують серце дитини і залишаються з нею на все життя. Тому перед педагогами стоїть важливе завдання – виростити дітей добрими людьми, які були б не байдужими до людського горя та один одного, вчити робити правильний вибір, зробити правильний висновок. Василь Олександрович стверджував: «Мета виховання полягає в тому, щоб, морально удосконалюючись, людина в своїх взаємовідносинах з іншими людьми перемагала зло» [2, с. 230]. Тому кожен педагог повинен прагнути виховувати дітей так, щоб іскорка доброти, милосердя, справедливості та співчуття, яка є у кожній дитини, з роками перетворилася на багаття і щоб вони виростили справжніми людьми.

Список використаних джерел

1. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. *Вибрані твори* : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. Київ, 1977. Т. 3. С. 7–274.
2. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину. *Вибрані твори* : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. Київ, 1976. Т. 2. С. 149–416.
3. Сухомлинський В. О. Я розповім вам казку... : філософія для дітей / уклад. і авт. вступ. ст. О. В. Сухомлинська. Харків : Школа, 2016. 574 с.

С. І. МАХИНЯ

<https://orcid.org/0000-0002-6973-2045>

*вчитель-методист, вчитель початкових класів
Академічного ліцею № 1 Української міської ради*
імейл: sveta.i.m@i.ua

Г. І. ПРУС

<https://orcid.org/0000-0001-8972-7254>

*вчитель початкових класів
Академічного ліцею № 1 Української міської ради*
імейл: prusgalina1982@gmail.com

О. В. ЯРМАК

<https://orcid.org/0000-0002-2521-107X>

*вчитель-методист, вчитель початкових класів
Академічного ліцею № 1 Української міської ради*
імейл: yarlenchik@gmail.com

В. СУХОМЛИНСЬКИЙ – УЧИТЕЛЬ: ОСОБЛИВА МІСІЯ ПЕДАГОГА В КРИЗОВИХ СИТУАЦІЯХ

Військова агресія, умови дистанційного навчання, вимушене переселення, невпевненість у майбутньому, збільшення тривоги й хвилювань. Зацікавлення цією проблемою з боку педагогічного колективу нашого ліцею обумовлене впливом тривоги на багато аспектів розвитку: фізичного та психічного здоров'я, розвиток емоційної сфери й спілкування, навчальну діяльність тощо. Актуальність цієї проблеми в галузі освіти обумовлена зниженням ефективності навчання, погіршенням концентрації уваги, пам'яті, підвищенням роздратування, пасивним ставленням до навчання. Визначення місії педагога в кризовій ситуації належить до гострих і актуальних завдань сьогодення.

Метою нашого дослідження є: описати досвід роботи вчителів початкових класів Академічного ліцею № 1 Української міської ради, в кризових ситуаціях, який базується на засадах досвіду роботи, ідеях, порадах В. О. Сухомлинського. Проаналізувати дієві засоби та методи подолання кризи в учнів початкових класів. У своїй практиці роботи з дітьми Сухомлинський велике значення надавав постаті вчителя в житті дітей. Яким має бути вчитель, що він може зробити сьогодні для своїх учнів? Як маленьким серцям пережити всі страхиття війни? У пошуках відповідей на ці питання ми звернулись до порад самого Василя Олександровича. Гра та казка, любов до рідного слова та Батьківщини, естетичне сприйняття світу та дитяча творчість, природа та мистецтво, співпраця батьків та школи – допомагали нам знайти вихід із кризових ситуацій зумовлених війною.

Сучасний світ змінюється дуже стрімко. Які ще труднощі підготувала нам доля ми не знаємо, але впевнені в одному – не можна зупинитись і «опускати руки». Опинившись в кризовій ситуації людина шукає шляхи і можливості виходу з неї. Криза – це можливість. Недарма китайський ієрогліф зі значенням криза містить в собі ієрогліф можливість. Так і в житті, коли настають кризові моменти важливо перетворити їх в можливість. Набратись терпіння та бути відкритим до нових ідей та рішень, що можуть виникнути в результаті пошуку можливостей. Особлива місія педагога в кризових ситуаціях знайти можливості, для подальшого розвитку, навчання своїх учнів.

А. І. МАШКАРИНЕЦЬ-БУТКО
<https://orcid.org/0009-0002-7764-8078>
директор наукової бібліотеки
Закарпатської академії мистецтв
імейл: info@zakinppo.org.ua

БАТЬКІВСЬКА ПЕДАГОГІКА ТА ПРОБЛЕМИ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ-СИРИТ

Педагогічна творчість В. О. Сухомлинського багатогранна і невичерпно багата. Він увійшов в історію української і світової культури як видатний педагог і письменник, патріот і поборник найгуманніших ідей у вихованні, як громадський діяч, безмежно відданий своєму народові.

Водночас, дослідника все життя хвилювали й проблеми сімейного виховання, батьківської педагогіки, тієї найменшої соціальної клітинки, де закладаються основи особистості, формуються характер молоді людини, моральні почуття, поведінка, громадянська зрілість. Він був переконаний у тому, що успіху у вихованні поколінь можна досягти тільки спільними зусиллями сім'ї, школи і громадськості. Як зазначав автор: «Всі шкільні проблеми стоять і перед сім'єю, усі труднощі, які виникають у складному процесі шкільного виховання, сягають своїм корінням у сім'ю» [3, с. 4]. Надавав, також, великого значення ролі батьків у сімейному вихованні.

Відповідальне батьківство є найвищим рівнем батьківської компетентності, яка характеризується поєднанням когнітивної, ціннісно-емоційної і поведінкової сфер, тобто знань, почуттів і дій. Ключовою ідеєю відповідального батьківства є, на нашу думку, відповідальність батьків за життя і долю дитини перед собою і суспільством.

Серед розмаїття справ, над якими працював педагог у цей важкий час, важливе місце займала організація матеріально-побутового забезпечення дітей-

сиріт. Але власну систему роботи зі знедоленими дітьми В. О. Сухомлинський розробив уже директором Павлиської середньої школи. Отже, у процесі педагогічної діяльності він створив власну навчально-виховну систему роботи зі знедоленими дітьми. У педагогічній практиці дітей, які потребували задоволення особливих потреб називав важкими дітьми. До категорії важких дітей В. О. Сухомлинський відносив і важковиховуваних дітей, які вимагали, на його думку, не виховання, а перевиховання. Особливу групу важковиховуваних дітей у педагогічній практиці вченого становили діти з певними соціально-психологічними проблемами: сироти, соціальні сироти, діти з неповних та проблемних сімей, малоздібні діти. Педагог був переконаний, що робота зі знедоленими дітьми – це глибоко індивідуальна творчість учителя, в основі якої лежить любов та повага до дитини. Дослідник порівнює важких дітей з квітами, які розквітають в атмосфері безсердечності, неправди, обману, ледарства, презирства до людей, зневаги до своїх суспільних обов'язків. Основною і незмінною умовою ефективності виховання важких дітей за В. О. Сухомлинським є створення атмосфери захищеності та стабільності, вимогливості та відповідальності, але разом з тим взаєморозуміння між дорослими і дітьми, а також між самими дітьми.

Це можна розуміти в тому сенсі, що в першу чергу батьки мають відповідати за дитину. Молоді люди, які вступають в шлюб, повинні мати правильне уявлення про свою відповідальність щодо майбутнього дитини, зокрема, володіти психолого-педагогічними знаннями та знаннями з прав захисту дітей, вміти оцінити себе в ролі батьків.

Василь Сухомлинський писав: «Батьківська педагогіка – це, на мій погляд, педагогічна освіта батьків і матерів, освіта тих, кому завтра бути батьками й матерями!». За його висновками нині немає важливішого у сфері виховання, ніж навчити батька і матір виховувати своїх дітей. «Без турбот про педагогічну культуру батьків, – зазначав він, – неможливо розв'язувати жодного питання, що стосується навчання та виховання. Батьківська педагогіка, тобто елементарне коло знань матері та батька про те, як істота, що народилася від людини, стає людиною, – це фундамент, основа всієї педагогічної теорії і практики» [3, с. 169].

У «Батьківській педагогіці» вчений по-новому осмислив взаємозв'язки родини і школи. Базисом цих зв'язків, він вбачав глибоке народне підґрунтя. Він опирався на народні казки, оповіді, легенди, бувальщини. Дослідник показав кращі здобутки етнічних засад виховання. За В. О. Сухомлинським, кожен народ створює власну систему етнічних цінностей, яка найповніше відображає його ментальність, особливості національної свідомості. Ці цінності народ відтворює і розвиває через мову, літературу, мистецтво, фольклор,

виробничі відносини, побут, а також через звичаї і традиції. У зазначеній вище книзі автор доступно, яскраво й образно показав зразки родинного виховання дітей та молоді з урахуванням етнічних засад українського народу.

На думку видатного педагога-гуманіста, виховання як у родині, так і в школі повинно бути гуманістично спрямованим, а робота педагогів з батьками – бути процесом безперервного цілеспрямованого керівництва родинним вихованням і взаємовідносинами батьків і дітей [1]. Під час повсякденного життя школа має направляти батьків втілювати принципи виховання на практиці. Утверджуючи у свідомості й поведінці дітей правила моралі, батьки та педагоги повинні спрямовувати вчинки та дії вихованців у певне русло, домагатися активності виховного процесу як чинника формування особистості [2].

Вагоме значення в умовах сьогодення має запропонована В. О. Сухомлинським система ефективних засобів сімейно-шкільного виховання, яка включає: врахування можливостей і глибоке вивчення виховного потенціалу кожної сім'ї; забезпечення диференційованого підходу до організації педагогічної самоосвіти батьків; формування і розвиток сімейно-шкільних традицій; підготовку школярів до сімейного життя, батьківства і материнства.

Отже, проаналізувавши педагогічну спадщину В. О. Сухомлинського, його професійний досвід роботи, можна стверджувати, що його ідеї та погляди щодо виховання дітей-сиріт залишаються особливо актуальними в сучасних кризових ситуаціях діяльності Нової української школи. Вивчення проблеми єдності дій школи і сім'ї є надзвичайно важливим, оскільки дозволяє виявляти характерні особливості виховання дітей-сиріт і використовувати їх в соціально-педагогічній практиці.

Список використаних джерел

1. Оржеховська В. М., Кириченко В. І., Ковганич Г. Г. Взаємодія навчального закладу і сім'ї: стратегії, технології і моделі : практ.-зорієнтов. навч. посібник / АПН України, Ін-т проблем виховання. Харків : Точка, 2007. 192 с.
2. Рацул А. В. О. Сухомлинський про сімейно-шкільне та родинне виховання. *Наук. записки. Серія: Педагогічні науки* : зб. наук. пр. / Кіровоград. держ. пед. ун-т ім. Володимира Винниченка. Кіровоград, 2008. Вип. 78, ч. 1. С. 103–106.
3. Сухомлинський В. О. Батьківська педагогіка. Київ : Рад. школа, 1978. 263 с.

А. О. МІЩЕНКО

<https://orcid.org/0000-0003-2266-9904>

*аспірантка кафедри педагогіки та методики
викладання історії й суспільних дисциплін*

*Національного університету «Чернігівський колегіум»
імені Т. Г. Шевченка,*

імейл: alina.mi1527@ukr.net

СВОБОДА Й ДИСЦИПЛІНА В МОНТЕССОРІ-КЛАСІ ЯК СКЛАДНИК ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ

Важливим у сучасному світі є питання формування особистості дитини, бо це одна із ключових проблем освіти. Виникає потреба в пошуку балансу між внутрішньою організацією учнів та розвитку їх індивідуальності, а також забезпечення їх відповідності до вимог суспільства.

Поняття «свобода» й «дисципліна» зазвичай не використовують разом щодо дітей. Оскільки важко уявити, як надати свободу та одночасно підтримувати дисципліну, і навпаки, як підтримувати дисципліну, давши дитині свободу. На думку прихильників традиційної школи, діти можуть «поводити себе нормально», лише коли їх тримають в «їжачових рукавицях». Тобто ні про яку свободу не може бути й мови. Але Марія Монтессорі виявила, що свобода та дисципліна можуть добре доповнювати одне одного.

Під час навчання та виховання дитини, за допомогою застосування методу Марії Монтессорі, важливе значення мають поняття свободи та дисципліни, які є вирішальними чинниками у формуванні особистості дитини. Свобода в класі надає можливість самостійно вибирати засоби для вираження себе, сприяючи розвитку творчості та ініціативності. Не вважається обмеженням дисципліна в Монтессорі-класі, оскільки відбувається навчання саморегуляції та внутрішній організації.

Марія Монтессорі зазначала, що дисципліна – це самодисципліна, самоконтроль. У Монтессорі-класі існує ряд правил щодо поведінки в ньому. Завдяки цьому дитині легше організувати свою роботу, вона чітко розуміє свій розпорядок дня та алгоритм дій під час діяльності в класі. У процесі роботи з матеріалами Монтессорі, дитина здатна самостійно здійснювати перевірку щодо правильності виконаного завдання, оскільки суть цієї дії закладена безпосередньо в розробленому матеріалі [2, с. 281].

Самодисципліна пов'язана з темпераментом дитини. Розуміючи темперамент, ми по-іншому дивимось на ситуацію. Дисципліна пов'язана з нашою волею.

Те, як Марія Монтессорі трактує свободу, часто розуміють неправильно. «Ця свобода розкриття означає слухатися поклику, що йде зсередини через

природу і надбання, надані окремій людській дитині, і через совість, яка вимагає слідувати не примхам, а справжнім спонуканням» [2, с. 174]. У середовищі Монтесорі існує фундаментальний закон – особиста свобода закінчується там, де починається свобода інших.

Свобода й дисципліна тісно пов'язані між собою, бо не можна розглядати свободу як щось, що позбавлене правил та законів. Відтак, слід говорити про свободи, що поєднуються з дисципліною. Наприклад:

- свобода обирати матеріал для роботи;
- свобода вибирати темп роботи;
- свобода обирати працювати одному чи з партнером (кожна дитина відповідальна за свій матеріал)
- свобода для спілкування (не перебиваємо, слідкуємо за своїм голосом);
- свобода для того, щоб зробити перерву і подумати (дитина може продовжити роботу завтра).

Дотримання правил дисципліни та забезпечення свободи в діяльності дитини обов'язково матиме свої плоди: концентрацію, самосвідомість, самооцінку, самоконтроль, упевненість у собі, відповідальність за себе.

Метод Марії Монтесорі – це дійсно свобода в діях дитини, але вона обмежена правилами дисципліни та законами етики. Учитель ніколи не повинен боятися знищити зло, йому варто боятися знищити добро, коли добро розуміють як будь-яку діяльність, що веде до порядку, гармонії, саморозвитку й тим самим до дисципліни; зло – все, що веде до порожнього витрачання творчої енергії дитини, а отже – до безладу [2, с. 285].

Список використаних джерел

1. Крутій К. Педагогіка Марії Монтесорі: руйнуємо міфи. *Дошк. виховання*. 2020. № 10. С. 16–20.
2. Standing E. M. *Maria Montessori: Her Life and Work*. London, 1962. 396 p.

Т. С. ПАВЛЕНКО
<https://orcid.org/0000-0003-3244-7897>
науковий співробітник
відділу педагогічного джерелознавства
та біографістики
ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського
імейл: tetana1806@gmail.com

УКРАЇНСЬКІ ПЕДАГОГИ ПРО ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ (ЗА В. СУХОМЛИНСЬКИМ)

Через російську агресію все актуальнішим для України є виховання патріотичної молоді. Молоді, відданої загальнодержавній справі зміцнення країни, з активною громадянською позицією. Виховати таку молодь допоможе, зокрема, і спадщина видатного українського педагога В. О. Сухомлинського.

Василь Сухомлинський чимало написав про патріотизм та патріотичне виховання. Проаналізувавши його праці, вчені і педагоги визначили такі головні складники патріотизму: любов до Батьківщини це любов до свого народу, природи рідного краю, рідної мови, до матері й батька, патріотизм це – відповідальність перед Вітчизною, відданість їй.

Педагог зауважував, що у дитинстві починається тривалий процес пізнання – пізнання і розумом, і серцем тих моральних цінностей, що лежать в основі моралі: безмежної любові до Батьківщини, готовності віддати життя за її щастя, непримиренність до ворогів Вітчизни». На думку В. Сухомлинського, «із захоплення красою того, що бачить перед собою дитина, чим вона милується, у що вкладає частку своєї душі, свого серця» зароджується любов до Вітчизни, власне, це – основне «джерело любові до Батьківщини» [1, с. 256].

Його творчість у контексті розвитку сучасної освіти й науки була й залишається об'єктом численних досліджень українських учених. Як науковці, так і практики педагогіки дискутують про впровадження педагогічного доробку Сухомлинського в освітній процес. Майданчиком для таких дискусій слугують всеукраїнські та міжнародні педагогічні читання, які до дня народження педагога впродовж 30-ти років щорічно проводять в різних регіонах України.

Ідеї, методику В. О. Сухомлинського щодо духовного зв'язку поколінь і патріотичного виховання доволі повно представлено у матеріалах педагогічних читань «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю». А матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конференції і ХХІІІ Всеукраїнських педагогічних читань «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю: Щоб у серці жила Батьківщина» (відбулися 15–16 вересня 2016 р. у м. Луцьк) вийшли окремим збірником, в якому вміщено праці педагога, присвячені саме патріотичному вихованню. Організації згаданих заходів і виданню збірника прислужилися: Національна академія педагогічних наук України,

Всеукраїнська асоціація Василя Сухомлинського, Управління освіти, науки та молоді Волинської облдержадміністрація, Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти [2, с. 234–240].

У цих матеріалах виховання любові до Батьківщини в працях В. Сухомлинського досліджували М. І. Дацюк, В. К. Кіндрат, О. С. Лукашук, А. М. Луцюк, С. І. Махиня, А. О. Мельник, Ю. А. Сусоловська та ін.

Національно-патріотичне виховання за Сухомлинським досліджували Н. В. Григор'єва і Т. П. Тоцька. Н. В. Григор'єва наголошує, що у працях педагога містяться важливі для вчителя завдання: «відкрити перед кожним вихованцем усі джерела, якими живиться могутнє почуття любові до Батьківщини. Це і природа рідного краю і мати з батьком, і рідне село, місто... і славне минуле Вітчизни, її героїчна історія» [2, с. 235]. Адже Василь Сухомлинський надавав великого значення знанням у формуванні духовного світу людини.

Т. П. Тоцька звертає увагу на те, як сприяють вихованню національно-патріотичних почуттів у дітей дошкільного віку літературні твори В. О. Сухомлинського і зазначає, що ці твори – справжні уроки життя, любові до рідної землі й української мови [2, с. 238].

«Знай, бережи збагачуй велике духовне надбання свого народу – рідну українську мову. Це мова великого народу, великої культури [5, с. 34]. Ці слова В. О. Сухомлинського і сьогодні надзвичайно актуальні. Він називав рідну мову одним із найважливіших засобів виховання патріотичних почуттів дитини. Цей напрям у спадщині видатного педагога досліджували А. М. Богуш, Л. В. Мамчур, В. І. Ткаченко та ін. [2, с. 234–240].

Важливим складником військово-патріотичної роботи в кожній загальноосвітній школі, вважав В. О. Сухомлинський, має бути виховання в учнів мужності, яка «складається з найменших крупинок, єдність і нерозривність яких і становить силу духу» [3, с. 151].

О. Ю. Дикий аналізує основні завдання військово-патріотичного виховання учнів за Сухомлинським та значення цього досвіду для нашого часу. М. Д. Зубалій досліджує систему форм військово-патріотичного виховання учнів різних класів у Павлівській середній школі, заснованій на педагогічній думці того часу й спільному досвіді роботи загальноосвітніх шкіл [2, с. 234–240].

Отже, проаналізувавши праці українських педагогів про патріотичне виховання за В. Сухомлинським, можна зробити висновок, що педагогічна спадщина педагога залишається важливою і нині. Лише деякі положення потребують певних коректив з огляду на нові реалії та завдання суспільства, адже будь-який педагогічний досвід слід розглядати на тлі того історичного

періоду, коли цей досвід формувався. Нині, як ніколи, важливо прищепити дітям національну самосвідомість, почуття гордості за свій народ. Україна охоплена війною, перед українцями постало чимало викликів. Подолати їх зможемо лише спільними зусиллями, спираючись на спадщину наших достойників, таких, як і В. О. Сухомлинський, котрий обстоював теоретичну і практичну важливість військово-патріотичного виховання змалечку. «Батьківщина – твій дім і твоя колиска. У рідному домі не все гаразд. Для того щоб мати моральне право говорити про лихо і горе свого народу, щоб один раз сказати, треба десять разів зробити конкретне для зміцнення своєї Батьківщини» [1, с. 173].

Список використаних джерел

1. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину. *Вибрані твори* : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. Київ, 1976. Т. 2. С. 149–416.
2. Міжнародні та всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю» (1993–2020) : наук.-допом. бібліогр. покажчик / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; упоряд.: О. В. Сухомлинська, Л. В. Сухомлинська, Л. І. Страйгородська та ін. Вінниця : Твори, 2022. 457 с.
3. Сухомлинський В. О. *Вибрані твори* : в 5 т. Т. 1. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості ; Духовний світ школяра ; Методика виховання колективу. Київ : Рад. школа, 1976. 654 с.
4. Сухомлинський В. О. *Вибрані твори* : в 5 т. Т. 3. Серце віддаю дітям ; Народження громадянина ; Листи до сина. Київ : Рад. школа, 1977. 670 с.
5. Сухомлинський В. О. *Вибрані твори* : в 5 т. Т. 5. Статті. Київ : Рад. школа, 1977. 639 с.

Т. С. ПАВЛОВА

<https://orcid.org/0000-0003-2388-6636>

науковий співробітник

відділу початкової освіти імені О. Я. Савченко

Інституту педагогіки НАПН України

імейл: tetpav@ukr.net

ЕМОЦІЙНА КУЛЬТУРА МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА В КООРДИНАТАХ ІДЕЙ В. СУХОМЛИНСЬКОГО

Динамічні процеси реформування чи не найдужче торкнулися галузі початкової освіти. Причому, і це очевидно, склалась невідповідність між накопиченим стихійним досвідом шкільної практики в пошуках резервів досягнення результатів освіти і станом обґрунтування цих процесів у системі підготовки вчителя.

Зниження вікового порогу навчання в школі висуває на чільне місце проблему врахування можливостей учнів, їхніх потреб, інтересів, емоційних станів. Адже в надрах навчальної діяльності молодшого школяра дозрівають

основні зміни особистісного характеру. Джерелом і засобом досягнення цієї мети є створення розвивального середовища, стиль навчального спілкування, включення кожної дитини в процес пізнання з метою самовираження, творчості, досягнення успіху.

У відповідь на виклики часу науково доведено, що акценти в підготовці вчителя мають бути перенесені з вивчення стандартних, інваріантних станів на механізми оволодіння особливим, прилучення до перспективних моделей досвіду практичної освіти, в тому числі з погляду ретроспективи.

У науковій літературі емоційна культура розглядається як показник сформованості пізнавальних процесів і важлива характеристика особистості в детермінації її соціального розвитку, модальності зв'язків з навколишнім світом.

Вікова сензитивність молодших школярів у розвитку уяви, фантазії, механізмів наслідування надає широкі можливості для розгортання взаємодії з мистецьким твором не лише з метою самовираження, творчості й спілкування, водночас й вироблення соціальних орієнтирів, стійкості внутрішнього світу й практики життєдіяльності.

Аналіз наукових напрацювань, що стосуються виховання емоційної культури, дає підстави для підтвердження розвитку цього педагогічного феномена в педагогічній спадщині В. Сухомлинського. Учений вважав, що «виховання взагалі є цілеспрямованою діяльністю, успіх якого вирішальною мірою визначається тим, за яких умов, за яких обставин ця діяльність відбувається» [1, с. 138]. Тонкий знавець дитячої душі В. Сухомлинський відзначав, що «діти живуть своїми уявленнями про добро і зло, про честь і безчестя, про людську гідність; у них навіть своє вимірювання часу» [2, с. 118].

За В. Сухомлинським, «якщо дитина бачить світ життєрадісними очима, якщо кожне явище навколишнього життя повертається до неї тим боком, який освітлено красою, тонкістю, ніжністю, тендітністю, вона легше піддається вихованню» [3, с. 149].

У контексті формування емоційної сфери дітей В. Сухомлинський надавав значної ваги саме «геопсихічному аспекту», він прагнув, щоб дитинство пригадувалося «у яскравих сонячних образах: сад у білому вбранні цвітіння, неповторне звучання бджолої арфи над полями гречки, глибоке, холодне осіннє небо з журавлиним ключем над обрієм...» [4, с. 261].

Формування у молодших школярів емоційної культури вимагає не тільки пошуків нового змісту, форм організації навчальної діяльності, але й перегляду усталених методичних поглядів на урок, його тривалість, оцінку успішності учнів, використання підручників, наочності, налагодження педагогічної взаємодії, забезпечення діалогу тощо. Різнобічна поінформованість

В. Сухомлинського дозволила йому критично переосмислити надбання класичної і сучасної людинознавчих наук щодо інтересу як пружини особистісного розвитку, найенергійнішого мотиву пізнання.

У середовищі школи Павлиша культивувалися добро, краса, взаєморозуміння, взаємодопомога: «Як тільки маленька людина набуває здатності думати над тим, що її оточує, що безпосередньо стосується її, – вона починає відрізняти красу від мерзоти, чарівність від вульгарності», – відзначав В. Сухомлинський [5, с. 7]. Великий педагог разом із дітьми творив казки, оповідання морального змісту, висновки яких навчали бути добрими, чуйними, сердечними. До теми емоційної культури долучаються твори «Як дівчинка побачила себе», «Бо я людина», «Щоб не наколовся». У художніх мініатюрах «Горбатенька дівчинка», «Оце задача», «Скляний чоловічок» є можливість зробити висновки про необхідність відчувати страждання іншої людини, відчувати сором у ситуаціях, де кривдять старих, немічних, хворих. Водночас, терпиме ставлення не передбачає відстороненість, байдужість до виявів агресії, ворожості, конфліктного вирішення проблем, претензій на правоту.

Таким чином, стрижневою ідеєю досягнення цілісності, безперервності самотворення вчителя мають стати пріоритети педагогічних результатів в діяльнісно-ціннісному вимірі, з погляду суспільних вимог.

Список використаних джерел

1. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2 кн. Кн. 1: Особистісно-орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. Київ : Либідь, 2003. С. 138.
2. Савченко О. Я. Виховний потенціал початкової освіти : посіб. для вчителів і методистів початкового навчання. 2-ге вид., допов., перероб. Київ : Богданова А. М., 2009. 226 с.
3. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину. *Вибрані твори* : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. Київ, 1976. Т. 2. С. 149–416.
4. Педагогічна і психологічна науки в Україні : зб. наук. пр. : до 15-річчя АПН України : у 5 т. Т. 1. Теорія та історія педагогіки. Київ : Пед. думка, 2007. С. 261.
5. Сухомлинський В. О. Павлиська середня школа. *Вибрані твори* : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. Київ, 1977. Т. 4. С. 7–390.

І. К. ПРОКОПЕНКО
викладач вищої категорії
голова циклової комісії спеціальних
дисциплін з газопостачання
Прилуцький агротехнічний коледж

В. В. ТИТУНОВА
викладач вищої категорії
викладач-методист
завідувачка відділення «Газопостачання
та заочно-дистанційна освіта»
Прилуцький агротехнічний коледж
імейл: titunova@ukr.net

ПАРТНЕРСЬКА ВЗАЄМОДІЯ В ЗВО ЯК АСПЕКТ ГУМАНІСТИЧНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Сучасні стандарти якості підготовки фахівців у ЗВО ґрунтуються на компетентнісному підході до змісту й результатів навчання. У «Національній рамці кваліфікацій» результатом навчання визначено компетентності (знання, розуміння, уміння, цінності, інші особистісні якості), які набуває та/або здатна продемонструвати особа після завершення навчання [4].

Знаною є думка дослідників, які визначають компетентність як міру включення в активну діяльність і здатність ефективно розв'язувати конкретну ситуацію, мобілізуючи при цьому знання, уміння, досвід, поведінку та цінності. «Здатність діяти» визначають як уміння застосовувати знання в професійній діяльності. Отже, підготовка фахівця потребує гуманізації освітнього процесу, переорієнтування на людину, подолання технократизму, бездуховності й формалізму [3, с. 81]. Гуманістичний підхід, на думку В. О. Сухомлинського, формує в здобувачів освіти не окремі нормативні знання, а механізми самонавчання, саморозвитку, самовиховання з урахуванням максимального вияву індивідуальних здібностей, де викладач «Найкращий учитель для дитини той, хто, духовно спілкуючись із нею, забуває, що він учитель, і бачить у своєму учневі друга, однодумця. Такий учитель знає найпотаємніші куточки серця свого вихованця» [5, с. 12].

Гуманістичну спрямованість педагога означають як найголовнішу характеристику педагогічної майстерності, ідеали, інтереси, ціннісні орієнтації в особистості педагога (В. О. Сухомлинський). Гуманістичну спрямованість діяльності викладача реалізуємо в аспекті сприймання студента як актуального суб'єкта професійного шляху, пізнання особистості здобувача освіти, фасилітативний супровід у засвоєнні професійних знань, сприяння особистісному розвитку та фаховому становленню студента [1, с. 81].

Формування гуманістичної спрямованості майбутнього фахівця відбувається завдяки актуалізації в студентів потреби в розвитку цієї якості, включенням їх в активну пізнавальну діяльність для оволодіння знаннями про сутність гуманності, її значущість і формуванню на цій основі гуманних почуттів, поглядів, переконань, умінь, навичок і звичок гуманної поведінки; зміцненню вольових зусиль, які пов'язані з дотриманням відповідних норм поведінки [5].

Викладач моделює гуманістичне освітнє середовище, застосовує активні та інтерактивні методи навчання: робота в мікрогрупах, дискусії, кейс-метод, «мозковий штурм», «акваріум», ділові ігри, вправи, лекції-візуалізації, тренінги тощо. Застосовує комп'ютерну діагностику для оцінювання рівня сформованості професійної компетентності. Студенти виконують вправи для розвитку емпатії, емоційного інтелекту, оволодівають техніками активного слухання, підтримання діалогу, аналізують досвід щодо створення умов для співпраці в системі відносин «педагог – студент», «студент – студент», визначають наявні в цій сфері суперечності та шляхи їхнього розв'язання.

Вважаємо, що успішною стратегією партнерської взаємодії викладача та студента є співробітництво в спільній діяльності суб'єктів спілкування, коли її мета узгоджена і задовольняє зусилля обох сторін. При цьому викладач не нав'язує свою думку, мету, він повинен синтезувати їх у здобувачів освіти шляхом переконання, узгодження, зацікавлення й заохочення.

Отже, що гуманні відносини в системі «викладач-студент», застосування практико-орієнтованих завдань, активних та інтерактивних методів навчання забезпечують необхідні здатності майбутніх фахівців будувати партнерські стосунки, стимулювати цікавість та підтримувати пізнавальний інтерес до майбутнього фаху, науково-дослідну роботу, будувати відкриті, емоційно насичені відносини, створювати психологічно безпечну атмосферу спілкування, підтримувати живий інтерес, цікавість до світу, який їх оточує, сприяти розвитку професійної ідентичності. У педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського закладені принципи партнерства, які реалізують ідеї, мислення, морально-естетичні та психологічні якості, формують творчі цінності людського життя, а також здійснюють виховання та самовиховання.

Список використаних джерел

1. Зязюн І. А. Філософські засади освіти в Україні. *Філософія освіти в сучасній Україні* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. «Філософія сучасної освіти та стан її розробки в Україні», 1–3 лют. 1996 р., Київ / НАН України, АПН України, Ін-т змісту і методів навчання та ін. Київ, 1997. С. 61–65.
2. Кудусова А. Ш. Формування гуманістичної спрямованості майбутніх учителів початкових класів у процесі професійної підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук :

- спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Центр. ін-т післядиплом. пед. освіти АПН України. Київ, 2005. 21 с.
3. Гончаренко С. У. Зміст загальної освіти і її гуманітаризація. *Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи* : монографія / за заг. ред. Зязюна І. А. Київ, 2000. С. 81–107.
 4. Національна рамка кваліфікацій : дод. до постанови Каб. Міністрів України від 23 листоп. 2011 р. № 1341 : (в ред. постанови КМУ від 25 черв. 2020 р. № 519). *Законодавство України* : база даних / Верхов. Рада України. Київ, 2020. URL: <http://surl.li/gkrz> (дата звернення: 18.09.2023).
 5. Рацул А. В. О. Сухомлинський про сімейно-шкільне та родинне виховання. *Наук. записки. Серія: Педагогічні науки* : зб. наук. пр. / Кіровогр. держ. пед. ун-т ім. Володимира Винниченка. Кіровоград, 2008. Вип. 78, ч. 1. С. 103–106.
 6. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. Т. 5. Київ : Рад. школа, 1977. 639 с.

Н. В. ЧАЛА

<https://orcid.org/0000-0003-4204-432X>

молодший науковий співробітник

відділу педагогічного джерелознавства та біографістики

ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського

імейл: Chanasa129@gmail.com

В. О. СУХОМДИНСЬКИЙ ПРО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ-СИРІТ

Проблема сирітства має сьогодні особливе значення для українського суспільства і потребує нових підходів до опіки та виховання дітей сиріт. Через нерозвиненість сімейних форм опіки в нашій країні значна кількість дітей цієї категорії продовжує виховуватися в інтернатних закладах освіти, що негативно впливає на процеси їхньої підтримки і виховання.

Визнання Україною сім'ї як пріоритетної форми влаштування дітей сиріт, на жаль, тільки фрагментарно розв'язало проблеми сирітства. У сучасних українських реаліях лише формується нове бачення організації виховання, опіки, соціального захисту дітей, які потребують державної допомоги й підтримки.

Розв'язати проблему надання професійної допомоги дітям-сиротам допоможе звертання до педагогічного досвіду Василя Олександровича Сухомлинського, який багато уваги приділяв цим питанням. Працюючи на посаді завідувача районним відділом народної освіти Онуфріївського району Кіровоградської області (1944–1948 рр.), він зосередив свою увагу на питаннях відбудови зруйнованих під час Другої світової війни закладів освіти, організації навчання дітей сиріт, про що писав у районній газеті «Ударна праця» [1]. Основним своїм завданням вважав організацію матеріального побутового забезпечення дітей-сиріт.

На посаді директора Павлиської середньої школи В. Сухомлинський розробив власну систему роботи зі знедоленими дітьми, яку представив у своїй праці «Серце віддаю дітям» (1968). Педагог розробив і обґрунтував основні принципи роботи з дітьми сиротами й обездоленими вихованцями: принцип гуманного підходу, принцип індивідуально-диференційованого підходу до учнів залежно від характеру їх відхилень, принцип взаємодії педагога з найближчим оточенням, сім'єю.

Запорукою нормального розвитку та виховання таких дітей, на думку педагога, є створення сприятливих педагогічних умов, а саме: забезпечення почуття захищеності, стабільності дитини; терпляча підтримка з боку дорослих; задоволення її потреби в любові, прихильність до дитини, забезпечення її поваги і гідності, віри в її можливості, а також інтеграція зусиль педагогів, учня та найближчого середовища у досягненні успіхів виховання [2].

Педагог вважав, що основним критерієм створення умов для оптимального забезпечення результату є поєднання морального, фізичного та психічного розвитку знедоволеної дитини. *Людина твориться любов'ю батьків і педагогів*, вважав учений, *глибокою вірою в гідність і красу людини* [3].

Сьогодні, коли наша країна зіткнулася з трагічними наслідками війни, коли агресор руйнує наші школи, вбиває мирне населення, а діти залишаються сиротами через бойові дії та окупацію частини території України, потрібно згадати принципи та основні завдання, висвітлені й розкриті В. Сухомлинським, та доповнити їх новими сучасними методиками, щоб віднайти відповідну діяльність до можливостей та інтересів дитини, щоб вона змогла себе проявити та відчути почуття щастя.

Список використаних джерел

1. Сухомлинський В. О. Батьківську увагу дітям-сиротам. Удар. праця. 1946. 29 лип.
2. Сухомлинський В. О. Виховання дітей, які не мають батька. Сім'я і школа. 1953. № 10. С. 14–17. Текст рос.
3. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. Т. 1. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості ; Духовний світ школяра ; Методика виховання колективу. Київ : Рад. школа, 1976. 654 с.

Відомості про авторів

Анісімова Олена Едуардівна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та психології дошкільної та початкової освіти Херсонського державного університету

Ашиток Надія Іванівна, доктор філософських наук, професор, професор кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Баранюк Ірина Григорівна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри дошкільної та початкової освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

Баяновська Марія Романівна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії і методики професійної освіти та інноваційних технологій Закарпатського інституту післядипломної педагогічної освіти

Безрук Катерина Олександрівна, методист Центру позашкільної роботи Святошинського р-ну м. Києва; науковий співробітник Інституту проблем виховання НАПН України

Бех Іван Дмитрович, доктор психологічних наук, професор, дійсний член НАПН України, директор Інституту проблем виховання НАПН України

Блах Валерія Сергіївна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки, психології й освітнього менеджменту імені проф. Є. Петухова Херсонського державного університету

Бондаренко Вікторія Володимирівна, старший науковий співробітник Педагогічного музею України

Вишняк Оксана Вікторівна, науковий співробітник сектору сухомлиністики відділу педагогічного джерелознавства та біографістики ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського

Герасимчук Олександр Михайлович, кандидат історичних наук, старший викладач кафедри педагогіки і методики викладання історії та суспільних дисциплін Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка

Грона Наталія Вікторівна, доктор педагогічних наук, доцент, доцент кафедри української мови і літератури Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка

Деркач Валентина Федорівна, директор ОЗЗСО «Павлиський ліцей імені В. О. Сухомлинського»

Дяченко Надія Іванівна, методист КЗ «Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського»

Калініченко Надія Андріївна, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри природничих наук та методик їхнього навчання Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

Ковальчук Ганна Сергіївна, методист Центру позашкільної роботи Святошинського району м. Києва

Ковганич Галина Григорівна, методист Центру позашкільної роботи Святошинського району м. Києва

Кокеріл Алан, доктор філософії, професор Університету Монаша (Monash University), Мельбурн, Австралія

Коляда Наталія Миколаївна, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Кочубей Тетяна Дмитрівна, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Луцюк Анатолій Михайлович, кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри педагогіки та психології Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти

Ляшук Любов Степанівна, заступник директора з НВР, вчитель початкових класів Броварського ліцею № 2 імені В. О. Сухомлинського

Махиня Світлана Іванівна, методист, учитель початкових класів Академічного ліцею № 1 Української міської ради Обухівського району Київської області

Машкаринець-Бутко Анжеліка Іванівна, директор наукової бібліотеки Закарпатської академії мистецтв

Мельник Яна Зеновіївна, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Міщенко Аліна Олексіївна, аспірантка кафедри педагогіки та методики викладання історії й суспільних дисциплін, Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка

Павленко Тетяна Степанівна, науковий співробітник відділу педагогічного джерелознавства та біографістики ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського

Павлова Тетяна Сергіївна, науковий співробітник відділу початкової освіти імені О. Я. Савченко Інституту педагогіки НАПН України

Прокопенко Ірина Костянтинівна, викладач вищої категорії, голова циклової комісії спеціальних дисциплін з газопостачання Прилуцького агротехнічного коледжу

Прус Галина Іванівна, учитель початкових класів Академічного ліцею № 1 Української міської ради Обухівського району Київської області

Сухомлинська Леся Віталіївна, доктор філософії, науковий співробітник сектору сухомлиністики відділу педагогічного джерелознавства та біографістики ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського

Сухомлинська Ольга Василівна, доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України, головний науковий співробітник сектору сухомлиністики відділу педагогічного джерелознавства та біографістики ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського

Тітунова Валентина Володимирівна, викладач-методист, викладач вищої категорії, завідувач відділення «Газопостачання та заочно-дистанційна освіта» Прилуцького агротехнічного коледжу

Ткачук Лариса Василівна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та освітнього менеджменту Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Ткачук Мирослава Михайлівна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та освітнього менеджменту Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Тоцька Тетяна Петрівна, директор ЗДО комбінованого типу «Ялинка» імені В. О. Сухомлинського Броварської міської ради Броварського району Київської області, директор Всеукраїнського центру із поширення та впровадження ідей В. О. Сухомлинського

Чала Наталія Володимирівна, молодший науковий співробітник сектору сухомлиністики відділу педагогічного джерелознавства та біографістики ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського

Ярмак Олена Вікторівна, учитель-методист, учитель початкових класів Академічного ліцею № 1 Української міської ради Обухівського району Київської області

Наукове видання

**Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю.
Грані особистості педагога у вимірах сьогодення**
(до 105-ї річниці від дня народження Василя Сухомлинського
та 30-річчя проведення всеукраїнських педагогічних читань)

збірник матеріалів
XIII Міжнародних та XXX Всеукраїнських педагогічних читань
(20 вересня 2023 року)

Електронне видання

Редакційна колегія:

О. В. Сухомлинська, д-р пед. наук, професор, дійсний член НАПН
України, гол. н. с. (*головний редактор*)
Л. В. Сухомлинська, д-р філософії, н. с. (*відповідальна за випуск*)
Літературний редактор І. П. Білоцерківець
Бібліографічний редактор Є. Ф. Демида

Підписано 04.10.2023. Зам. № 7925/1.

Видавець ТОВ «ТВОРИ».

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції серія ДК № 6188 від 18.05.2018 р.
21034, м. Вінниця, вул. Немирівське шосе, 62а.
Тел.: 0 (800) 33-00-90, (096) 97-30-934, (093) 89-13-852, (098) 46-98-043.
e-mail: info@tvoru.com.ua
<http://www.tvoru.com.ua>